1957-жили 1-марттин
нәшир қилиниватиду

Уйғур авази

№10 (7763),
10-март, пәйшәнбә
2016-жил

ISSN 1999-589X

www.twitter.com/uyguravazi
www.facebook.com/uygur.avazi

ҖУМҺУРИЙӘТЛИК ИҖТИМАИЙ-СӘЯСИЙ ГЕЗИТ

www.uyguravazi.kz
u_avazi@mail.ru

Ана — һәм аилиниң, һәм Вәтәнниң уютқуси

Дөләт рәһбири Нурсултан Назарбаев Қазақстан ханим-қизлар жамаәтчилигиниң вәкиллири билән әнъәнивий «Көктем шуағы» учришишини өткүзди.

Президент мәмликәтниң барлиқ ханим-қизлирини 8-Март — Хәлиқара ханим-қизлар күни билән тәбриклиди. У қазақстанлиқ аялларниң жумһурийитимизниң шәкиллинишидә вә риважлинишида бебаһа роль ойниғанлиғини тәкитләп, уларға саламәтлик, муһәббәт, аиләвий бәхит-саадәт вә утуқ-муваппәқийәт тилиди.

Баһарниң мошу иллиқ күнидә Ақорда мәһманлириниң арисида түрлүк саһалар вә кәсипләрниң вәкиллири болди.

— Силәрниң араңларда көпбалилиқ анилар, тиҗарәт саһасиниң вәкиллири, һәрбийләр, алимлар, дохтурлар, педагоглар, мәдәнийәт вә спорт әрбаплири, журналистлар бар. Мустәқиллиқ жиллирида ханим-қизлар мениң әң ишәшлик таянчилирим болди. Бизниң 25 жилдики барлиқ муваппәқийәтлиримиз силәрниң паал қатнишишиңлар түпәйли қолға кәлтүрүлди. Силәр җәмийитимиздики бирлик, бәрпакарлиқ вә турақлиқни мужәссәмләндүрисиләр, — дәп тәкитлиди Дөләт рәһбири.

Президентниң тәкитлишичә, ана болуш аяллар үчүн әң муқәддәс пәриз һесаплиниду. Болупму гөдәк вақтида аниниң тәрбийисини алған вә муһәббитигә еришкән бала паравәнликтә өсүп-йетилип, яхши граждан болиду. Бу тоғрилиқ гәп болғанда мустәқилликниң 25 жилида 7 миллион кичик қазақстанлиқниң дунияға кәлгәнлиги тәкитләнди.

Мәмликитимиздә һәр саатта 45 яки жилиға 400 миң бала туғулиду. Буниң һәммиси паравәнлик вә әтики күнгә болған ишәнчә түпәйли йүз бериватиду. Йеңи әвлат — Қазақстанниң келәчиги. Бийил мән балиларни қоғдашниң капалити сүпитидә Қазақстандики балилар һоқуқи бойичә вәкил тоғрилиқ Пәрманни имзалидим. Аилә күнини мәйрәмләш вә «Мерейлі отбасы» умуммиллий конкурсини өткүзүш әнъәнигә айланди, — дәп тәкитлиди Нурсултан Назарбаев.

Дөләт рәһбири 1-мартта «100 еник қәдәм» Милләт плани даирисидә билим вә илим-пәнни тәрәққий әткүзүшниң 2016 — 2019-жилларға бәлгүләнгән йеңи дөләт программисини қобул қилиш тоғрилиқ Пәрманни имзалиғанлиғини тәкитлиди.

Униңда яхши йеңиликлар аз әмәс. Дуниявий үлгиләр асасида мәктәптә оқутушниң дөләтлик билим үлгилири йеңилиниду. Һәрбир учумкар һәксиз дәсләпки ишчи квалификациясини өзләштүрүш имканийитигә егә болиду. Балиларниң 100 пайизиниң мәктәпкичә болған билимгә җәлип қилиниши үчүн тиришиватимиз. Келәр жилдин башлапла басқучлуқ асаста үч тиллиқ билим беришни җарий қилишни башлаймиз. 2020-жилға қәдәр 12 жиллиқ билим беришкә көчүш әмәлгә ашурулиду. Алимларниң тәхмин қилишичә, 2020-жилға қәдәр Йәр шари аһалисиниң 50 пайизини «рәқәмлик балилар» тәшкил қилиду. Сөз мәктәплиримизни әхбаратлаштуруш тоғрилиқ болуватиду, 2019-жилға қәдәр уларниң һәммиси сүрьәтлик Интернеттин пайдилиниши керәк. Биз Ихтисадий һәмкарлиқ вә тәрәққият тәшкилатиға қошулидекәнмиз, шуни әмәлгә ашурушимиз зөрүр, — деди Президент.

Нурсултан Назарбаев кейинки он жилда туғулған балиға берилидиған ярдәм пулиниң 6,3 һәссә, балини бир жилғичә беқип-күтүш үчүн берилидиған ярдәм пулиниң 4 һәссә өскәнлигигә диққәт ағдурди. Умумән, йерим миллион көпбалилиқ аилә дөләт ярдәм пулини еливатиду. 2016-жили һал-оқити төвән аилиләргә адреслиқ ярдәм беришкә ижтимаий шәртнамилар арқилиқ 1,5 миллиард тәңгә бөлүниду.

Мән җәмийәтниң, һәрбир аилиниң бәхит-саадитиниң аялларниң бәхит-саадитигә уттур бағлиқ екәнлигини һәрқачан тәкитләп келимән, — деди Дөләт рәһбири.

Ахирида Президент жиғилғанларни йәнә бир қетим мәйрәм билән тәбрикләп, уларға барлиқ ишлирида шатлиқ-шадиманлиқ вә утуқ-муваппәқийәт тилиди.

Дөләт рәһбири билән болған учришишқа дөләт кативи, Президент йенидики Аяллар ишлири вә аилә-демократиялиқ сәясәт бойичә миллий комиссияниң рәиси Гүлшара Әбдиқалықова, Парламент Сенатиниң депутати Бирғаным Әйтимова, ихтисадий интеграция ишлири бойичә министр Жанар Айтжанова, «НК «Астана ЭКСПО-2017» акционерлиқ җәмийитиниң башқурғучи мудири Майя Егимбаева, дехан егилигиниң башлиғи Телеу Қушманова, Педиатрия вә балилар хирургияси илмий мәркизиниң мудири Риза Боранбаева, «Деловой мир Астана» ҖЧЙниң баш мудири Шолпан Сыздықова, шаирә Әлия Дәвлетбаева, көпбалилиқ ана Жанара Байжулдинова, «Астана Балет» театриниң баш режиссери Мукарәм Авакриева, алим-биолог Дамира Қанаева, «Отырар сазы» Дөләт академиялиқ фольклор-этнографиялиқ оркестриниң баш дирижери Динзухра Тлендиева, Ракета-артиллерия кемиси җәңгивар қисминиң радиоалақичиси Жанар Ибраева, егир атлет, Қазақстан Жумһурийитиниң хизмәт көрсәткән спорт маһири Жазира Жаппарқул, студент Лариса Митрохина вә башқилар қатнашти.

Дөләт рәһбири йәнә бир мәһман — көпбалилиқ ана Алтынай Токпановаға «Алтын алқа» тапшурди.

Қазақстан аяллар жамаәтчилигиниң вәкиллири өз сөзлиридә Дөләт рәһбиригә қолға кәлтүрүлгән утуқлири тоғрилиқ ейтип берип, мәмликәттә жүргүзүлүватқан ижтимаий-ихтисадий сәясәтниң ижабий нәтиҗә бериватқанлиғини тәкитлиди.

Мәсилән, Жанар Айтжанова қазақстанлиқ ханим-қизларниң һәрдайим Президентни барлиқ башланмилар билән лайиһиләрдә қоллап-қувәтләватқанлиғини вә буниңдин кейинму қоллап-қувәтләйдиғанлиғини тәкитлиди.

Һазир Қазақстанда хусусий тиҗарәтчиләрниң 85 пайизини хизмәт көрситиш, йеза егилиги, сода, санаәт вә қурулуш саһалирида ишләватқан аяллар тәшкил қилиду, — деди у.

Учришишта «Астана Балет» театриниң баш режиссери Мукарәм Авакриеваму сөзгә чиқти.

— Мән «Астана Балет» театриниң баш режиссери. Репертуаримизда классикилиқ әсәрләрдин тартип модернғичә болған түрлүк жанр вә услупта сәһниләштүрүлгән 50тин ошуқ қоюлум бар. Икки жилда 11 мәмликәттә гастрольда болуп, дунияға Қазақстанниң мәдәний ғәзнисини намайиш қилдуқ. Һәрқачан хәлиқара театр мәйданлириға чиққанда, биз өз мәмликитимиз, өз Президентимиз билән пәхирлинимиз вә Дөләт рәһбиригә жуқури уссул сәнъитини қоллап-қувәтләватқанлиғи үчүн миннәтдарлиқ билдүримиз, — дәп тәкитлиди сәнъәткар.

...Шу күни Дөләт рәһбири Хәлиқара ханим-қизлар күнигә беғишланған «Әлемнің жарығы» тәнтәнилик концертни тамашә қилди. Униңда Қазақстанниң йетәкчи артистлири, елимиз кино вә эстрада юлтузлириниң орунлишидики, шундақла сөйүмлүк фильмлардики нахшилар яңриди.

ҚХА намзатлири ройхәткә елинди

Өткән һәптидә Қазақстан Жумһурийитиниң Мәркизий сайлам комиссияси Қазақстан хәлқи Ассамблеясидин Парламент Мәжлисиниң депутатлиғиға намзатларниң тизимини ройхәткә алди.

Қазақстан Жумһурийитиниң Мәркизий сайлам комиссияси Қазақстан хәлқи Ассамблеясидин сайлинидиған Қазақстан Жумһурийити Парламенти Мәжлисиниң дерпутатлиғиға намзатларни ройхәткә елиш тоғрилиқ тохтам қобул қилди.

— Тохтамға мувапиқ ҚХА көрсәткән Қазақстан Жумһурийити Парламенти Мәжлисиниң депутатлиғиға тоққуз намзат ройхәткә елинди. Уларға тегишлик гуванамилар берилиду, — деди мәжлистә Мәркизий сайлам комиссиясиниң кативи Бақыт Мелдешов. – Ройхәткә елиш үчүн барлиқ зөрүр һөҗҗәтләр: Қазақстан хәлқи Ассамблеяси Кеңиши мәжлиси протоколиниң көчәрмиси, намзатларниң өзини көрситишкә разилиғини тәстиқлайдиған һөҗҗәтләр, уларниң тәрҗимиһали мәлуматлири вә намзатлар билән уларниң жүптилириниң селиқ декларациясини тапшурғанлиғи тоғрилиқ ениқлима тәвсийә қилинди.

Униңдин ташқири мәжлистә Мәркизий сайлам комиссиясиниң тохтамиға мувапиқ ҚХАдин Парламент Мәжлисиниң депутатлиғиға намзатларниң жумһурийәт бюджети мәблиғиниң һесавиға төлинидиған тәшвиқат кампаниясигә кетидиған хираҗәтләр миқдари бәлгүләнди.

Мәсилән, тохтамға бенаән, һәрбир намзатқа телевидение бойичә сайлам алдидики программиси билән сөзгә чиқиш үчүн 139 миң; радио арқилиқ сөзгә чиқишқа 82 миң; икки мақалисини елан қилишқа 178 миң; сайлиғучилар билән учришиш үчүн беналарни ижарigә елишқа 33 миң; тәшвиқат материаллирини чиқиришқа 66 миң, транспорт хираҗәтлиригә 132 миң тәңгә бөлүниду.

Мәркизий сайлам комиссиясиниң мәжлиси аяқлашқандин кейин семинар-кеңәшмә өткүзүлүп, униңда Мәркизий сайлам комиссиясиниң әзаси Татьяна Охлопкова, Мәркизий сайлам комиссияси аппаратиниң тегишлик бөлүнмилириниң рәһбәрлири, Қазақстан хәлқи Ассамблеяси Кативатиниң вәкили вә ройхәткә елинған ҚХАдин сайлинидиған Парламент Мәжлисиниң депутатлиғиға намзатлар тәшвиқат кампаниясини жүргүзүшиниң тәшкилий, һоқуқ вә малийәвий мәсилилирини муһакимә қилди.

Қазақстан Жумһурийити Мәркизий сайлам комиссиясиниң 2016-жил 2-марттики №22/112 тохтамиға 2-қошумчә

Қазақстан Жумһурийити мәркизий сайлам комиссиясиниң хәвири

Қазақстан хәлқи Ассамблеясиниң Кеңиши көрсәткән Қазақстан Жумһурийити Парламенти Мәжлисиниң депутатлиғиға намзатларни ройхәткә елиш тоғрилиқ

«Қазақстан Жумһурийитидики сайлам тоғрилиқ» Қазақстан Жумһурийити Конституциялиқ қануниниң 89-маддисиға мувапиқ Қазақстан Жумһурийитиниң Мәркизий сайлам комиссияси 2016-жили 2-мартта Қазақстан хәлқи Ассамблеясиниң Кеңиши көрсәткән Қазақстан Жумһурийити Парламенти Мәжлисиниң депутатлиғиға 9 намзатни төвәндики тәркиптә ройхәткә алди:

1. Абдрахманов Сауытбек Абдрахман оғли — 07.11.1951-ж.т., қазақ, «Егемен Қазақстан»: акционерлиқ жәмийитиниң президенти, Астана шәһиридә яшайду.
2. Божко Владимир Карпович — 16.05.1949-ж.т., рус, Қазақстан Жумһурийити ички ишлар министриниң орунбасари, Астана шәһиридә яшайду.
3. Жумадилдаева Наталья Васильевна — 29.03.1965-ж.т., мордвин, Оқуғучилар вә өсмүрләр өйиниң мудири, Қизилорда шәһиридә яшайду.
4. Ким Роман Ухенович — 08.05.1955-ж.т., корей, «Қазақстан Корейлири ассоциацияси» жумһурийәтлик жәмийәтлик бирләшмисиниң президенти, бәшинчи қетим сайланған Қазақстан Жумһурийити Парламенти Мәжлисиниң депутати, Астана шәһиридә яшайду.
5. Микаелян Наринэ Гамлетовна — 06.04.1983-ж.т., әрмән, «Луйс» Әрмән мәдәнийәт мәркизи» жәмийәтлик бирләшмисиниң рәиси, Алмута шәһиридә яшайду.
6. Мурадов Ахмет Сейдарахман оғли — 20.07.1951-ж.т., чечен, «Вайнах» Қазақстан Чеченлар вә ингушлар ассоциацияси» жәмийәтлик бирләшмисиниң қош рәиси, бәшинчи қетим сайланған Қазақстан Жумһурийити Парламенти Мәжлисиниң депутати, Астана шәһиридә яшайду.
7. Нурумов Шаймәрдан Үсәйин оғли — 15.11.1950-ж.т., уйғур, «Қазақстан уйғурлириниң жумһурийәтлик мәдәнийәт мәркизи» жәмийәтлик бирләшмисиниң рәиси, Алмута шәһиридә яшайду.
8. Тимощенко Юрий Евгениевич — 08.06.1962-ж.т., украин, «Рада украинцев Казахстана» юридик шәхсләр бирләшмисиниң рәиси, бәшинчи қетим сайланған Қазақстан Жумһурийити Парламенти Мәжлисиниң депутати, Астана шәһиридә яшайду.
9. Хахазов Шакир Хусаин оғли — 05.07.1958-ж.т., туңған, «Туңған этномәдәнийәт мәркәзлири ассоциацияси» жәмийәтлик бирләшмиси башқармисиниң әзаси, «ОСК-стройсервис» ҖЧЙниң баш мудири, Астана шәһиридә яшайду.

«Нур Отан» үчүн аваз беримиз

Йеқинда Алмутидики чоң санаәт карханиларниң бири «АЗМК» жавапкәрлиги чәкләнгән йолдашлиғида мәзкүр ишләпчиқириш орниниң рәһбәрлиги билән ишчилири «Нур Отан» партиясиниң алтинчи қетим сайлинидиған Қазақстан Жумһурийити Парламенти Мәжлиси депутатлириң сайлам алдидики штабиниң әзалири билән учрашти.

Учришишни «АЗМК» мудирлар кеңишиниң рәиси Әхмәтжан Шардинов ечип, меһманларни карханиниң бүгүнки паалийити билән тонуштурди.

— Әллик жиллиқ тарихи бар карханимизда бүгүнки күндә 700 адәм әмгәк қиливатиду, — дәп сөзини башлиди у. — Бизниң мәхситимиз – сүпәтлик мәһсулат йетиштүрүштин ибарәт. Буни бизниң ишчилар әмәлиятта көрситиватиду. Сүпәтлик мәһсулатлиримиз арқилиқ икки қетим хәлиқара сертификат елишқа муйәссәр болдуқ. Әйнә шундақ ишләмчан коллективниң алдимиздики сайламда Президентимизниң «Нур Отан» партиясини қоллап-қувәтләйдиғанлиғиға ишинимән. Чүнки биз Президент бәрпа қилған «Нурлы жол» билән кетип баримиз.

Андин сөз новити меһманларға берилди. 5-қетим сайланған Қазақстан Жумһурийити Парламенти Мәжлисиниң депутатлири Маулен Әшимбаев, Жексенбай Дүйсебаев, Серик Сейдуманов, «Байтерек» миллий башқуруш холдинги башқармисиниң рәиси Қуандық Бишимбаев, «Атамекен» тиҗарәтчиләр палатиси рәисиниң орунбасари Нуржан Алтаев, «Туран» университетиниң ректори Рахман Алшанов елимизниң бүгүнки ихтисадий-иҗтимаий әвһали һәққидә өз пикирлири билән ортақлашти.

Әнди «АЗМК» тәкшүрүш лабораториясиниң инженери Валентина Никуллина өз нутқини қазақ тилида башлап, андин рус тилида давам қилди:

— Көпмилләтлик инақ коллективта ишләватқиним билән пәхирлинимән. Жумһурийәттики йолларниң 85 пайизини қурулуш материаллири биләнтәминләватимиз. Қирғақларни бир-биригә қошуватимиз. Достлуғимиз бизниң мәһсулатлиримиздин селиниватқан көрүкләр охшаш мустәһкәм. Бир аилиниң балилиридәк яшаватқан коллективимиз бир еғиздин «Нур Отан» үчүн аваз бериду.

Кейин меһманлар «АЗМКниң» бирнәччә цехлирини арилап, 42 метрлиқ көрүк селиш үчүн пайдилинидиған балкини көздин кәчүрди. Уларға мәзкүр ишләпчиқириш орниниң паалийити һәққидә кархана мудири Шөһрәт Шардинов сөзләп бәрди.

Бәхтишат СОПИЕВ.

Зич алақида ишләйду

Сайламни назарәт қилиш бойичә жумһурийәтлик жәмийәтлик комиссияниң вәкиллири МДһ байқиғучилири миссияси штабиниң рәһбәрлиги билән учришип, бирлишип елип берилидиған ишниң асасий йөнилишлирини муһакимә қилди.

Жумһурийәтлик жәмийәтлик комиссия рәиси Нурлан Еримбетов МДһ байқиғучилириниң миссияси билән зич һәмкарлиқни тәрәққий әткүзүшниң зөрүр екәнлигини тәкитлиди.

— Хәлиқара байқиғучиларниң Парламент Мәжлиси депутатлириниң сайлимида қандақ роль атқуридиғанлиғи биз үчүн наһайити муһим, — деди Нурлан Еримбетов. – Биз Сайламни назарәт қилиш бойичә жумһурийәтлик жәмийәтлик комиссияниң вә МДһ байқиғучилири миссиясиниң дайим зич алақида болушини вә әхбарат алмаштурушини халиған болар едуқ.

У шундақла һазир Сайламни назарәт қилиш бойичә жумһурийәтлик жәмийәтлик комиссия әзалириниң регионларда болуп, партия тәшкилатлириниң йетәкчилири вә йәрлик ижраий һакимийәт органлириниң рәһбәрлири билән учришишларни өткүзүватқанлиғини тәкитлиди.

Өз новитидә, МДһ байқиғучилири миссияси штабиниң рәһбири Евгений Слобода байқиғучиларниң өз ишини башлиған дәсләпки күнләргә қариғанда, Қазақстанда электорал кампанияниң хатиржәм, қанунға мувапиқ өтүватқанлиғини, сайлам алдидики тәшвиқатни жүргүзүш үчүн барлиқ сәясий партияләргә охшаш шараит яритилғанлиғини атап көрсәтти вә 5-мартқа қәдәр МДһ миссиясидин 241 байқиғучиниң Қазақстан Жумһурийитиниң Мәркизий сайлам комиссияси тәрипидин аккредитациядин өткәнлигини қошумчә қилди.

Йеза нәпәси

«Көктал кечи көңүллүк»

Көктал — наһийәдики әң чоң жутларниң бири. Он үч миңдин ошуқ турғуни бар бу йеза округиниң тәркивигә йәнә Ақжазиқ вә Аққудуқ йезилириму кириду. Йеқинда йеза наһимийитиниң тәшәббуси билән уюштурулған «Көктал кечи көңүллүк» (Көктал кеші көңілді) сәнъәт нәвәскарлири фестивалиға дуч кәлдуқ. Округта иккинчи қетим уюштурулуватқан чарә-тәдбир елимиз Мустәқиллигиниң — 25, Абай Қунанбаевниң — 170, Муқағали Мақатаевниң 85 жиллиғиға беғишлинипту. Көктал йезисидики Мәдәнийәт өйидә өткән байқашни йеза наһими Бақит Нурелов билән баш жигитбеши Рәхимҗан Яқупов ечип, сәнъәт нәвәскарлириға утуқ тилиди.

Шуниңдин кейин сәһнигә бәк ярашқан уйғур бараңлиғида концертлиқ программа башланди. Бу күни һәрхил яштики һәр кәсип егилири, худди кәспий сәнъәткарлардәк, өз һүнәрлирини көрситишкә тириштн. Роза Яқупова, Фируза Шарипованиң ижрасидики қазақ вә уйғур миллий уссуллири, Рашидин Илиев, Алийәм Тайирова, Хуршидәм Багаева илгәрки «Көктал» совхози Мәдәнийәт өйи йенида тәшкил қилинған эстрадилиқ вокал-чалғу ансамблиниң әзалири Муса Йүсүпов, Қәһриман Идрисов, Алимҗан Худайбәрдиев, Гәзиз Суфияновниң ижрасидики миллий һәм заманивий нахшилар билән миниатюрилар тамашибинлар көңлидин чиқти.

Байқаш ахирида сәһнигә көтирилгән Алмута вилайәтлик сайлам комиссиясиниң әзаси Турсун Абдрешев, «Нур Отан» партияси наһийәлик шөбиси рәисиниң биринчи орунбасари Ермек Нурәхметов, җәмийәтлик ишларниң активисти Қурванбүви Һашимова, наһийәлик Уйғур этномәдәнийәт мәркизи рәисиниң орунбасари Абдусалам Алиев, Ақсақаллар кеңишиниң рәиси Шерипидин Рәхмидинов вә башқилар сөзгә чиқип, көкталлиқларниң изгү-ишлириға утуқ тилиди.

Фестиваль йәкүни бойичә көкталлиқ уйғур сәнъәткарлар 104 пай топлап, новәттики басқучқа өтти. Тилимизни, урпи-адәт вә рәсим-қаидилиримизни, сәнъитимизни тәрәққий әткүзүп, бирликкә, достлуққа дәват қиливатқан йеза сәнъәткарлириға утуқ тиләймиз.

Гөһәрбүви ИСМАЙИЛҖАНОВА.

Панфилов наһийәси.

Редакция почтисидин

Урпи-адәтлиримизни унтушимиз керәкму?

Мән «Уйғур авази» гезитиниң турақлиқ оқурмәни. Ана тилимни, миллий урпи-адәтлиримизни чәксиз һөрмәтләймән. Редакциягә мошу хәтни йезиштин илгири көп ойландим. Буниңға сәвәп болған «Уйғур авази» гезитиниң 4-февральдики санида йоруқ көргән Абдусалам Ниязовниң «Күпүрдин сақлинайли» намлиқ мақалиси. У өзиниң мақалисида мусулманлар үчүн «бу болиду, бу гуна» дәп қәтъий тәкитләйду. Шундақла «мусулман әллиридә билим алған яшларға йол бериңлар» дегән пикирни алға сүриду. Амма бу яшларниң қәйәрдә, немини оқуғанлиғи, уларни кимләр оқутқанлиғи тоғрилиқ мәлумат барму? Диний билим алған бу яшлар әрәп әллиридики вә биздики мәдәнийәт, қелиплашқан урпи-адәтләрдики чоң пәриқләрни чүшәнәмду? Әгәр шу яшлар оқуған билим дәргаһлири яхши болса, немишкә әрәпләр Ғәрип әллиридә билим елишни, яшашни халайду? Умумән, дин вә миллий урпи-адәтләр чүшәнчилирини биллә қарашқа боламду? Булар, әлвәттә, һәммимизни ойландуридиған соаллар.

Һәқиқәтән, кейинки жилларда динға мунасивәтлик мәсилиләр жиддийләшмәктә. Һәрхил мәзһәпләргә кирип кәткән яшлиримиз, умумән, миллитимизгә ят идеяләрниң алға сүрүватиду. Уларниң ейтишичә, музыка тиңшаш, өйдә сүрәтләр бар қачақомучлар тутуш «һарам» екәнмиш. «Он икки мукамдәк» музыка дурданисини яратқан уйғурларға нахша ейтиш «һарам» дейиш әқилгә сиғамду? Ечинишлиғи, бәзи моллиларниң билим дәриҗиси төвән. Өткәндә әйнә шундақ бири «Оғузханму мусулман болған» дәп қалди. Оғузхан қайси дәвирдә яшиған? Ислам дини қачан пәйда болған? Буниңға немә дәйсиз? Өткәндә хошнимиз қизини турмушқа чиқарған еди. Тойда бир киши сөз елип вәзә оқушқа башлиди. Дәсләптә аялларға қарап «Немишкә яғлиқ таңмайсиләр, узун көйнәк киймәйсиләр» дәп тиллашқа башлиди. Кейинирәк «капирларни өлтүрүңлар» дейишкә өтти. Тойға жиғилғанларниң һәммиси униңға наразилиқ билдүрүшкә башлиди. Чүнки бу тойда рус хошнилиримизму бар еди. Бу хошнилар билән узақ вақит бир кочида туруватқачқа, улар тилимизниму, урпи-адәтлирмизниму яхши билиду. Моллисимақниң гепигә кирсәк, шу хошнилар билән дүшмән болушимиз керәк екән.

Йәнә бир мисал, йеқинда бир тонушумиз дуниядин өтүп, Алмута әтрапидики бир йезиға берип қалдуқ. Бир вақитта узун көйнәкләрни кийивалған бир аял кирип, өйдики балилар оюнчуқлирини жиғип чиқип кәтти. Кейин билсәк, оюнчуқларму «һарам» екәнмиш. Буни қандақ чүшинишкә болиду? Буму ислам диниму? Әлвәттә, мән һәрқандақ динға қарши әмәс. Чүнки дин инсанни изгүлүккә башлайду. Инсан әркинлигини дәпсәндә қилишқа йол қоймайду. Амма чала сават диндарларниң хәлиқниң ганғиритип қойидиғанлиғи сөзсиз.

Өз вақтида улуқ Кемал Ататүрк «Биринчи новәттә, сән түрк. Униңдин кейин сән мусулман яки христиан» дегән екән. Шундақ шиар астида Ататүрк пүткүл түркләрни бириктүрүп, Түркияни тәрәққият йолиға башлиған. Шәхсән өзәм узун тарихи, бай мәдәнийити, урпи-адәт вә әнъәнилири бар уйғур хәлқиниң вәкили болғанлиғим билән пәхирлинимән. Мениңчә болса, XXI әсирдә хәлқимизни хурапәтчиликкә башлайдиғанға һечкимниң һоқуқи йоқ.

Г.РӘХМИТУЛЛАЕВА.

Уйғур наһийәси.

Баш муһәррир минбири

Ершат ӘСМӘТОВ,
«Уйғур авази». a.ershat@mail.ru

...Сөзни қил сиғар йәргә

Һазир, елимизниң барлиқ жайлиридикидәкла, Алмутидиму Парламент Мәҗлиси вә йәрлик мәслиһәтләр сайлими һарписидики депутатлиққа намзатларниң тәшвиқат-тәрғибат паалийәтлири қизғин жүргүзүлүватиду. Техи түнүгүнла шундақ чарә-тәдбирләрниң бири жәнубий пайтәхтниң уйғурлар зич орунлашқан мәһәллилириниң биридә өтти. Шуниң даирисидә уюштурулған концертлиқ программида, намзатниң миллитидин қәтъий нәзәр, қазақ, уйғур, рус вә башқа тилларда нахша-сазлар яңриди. Жуқури кәйпияттики сайлиғучилар буниңдин хурсән болупла қалмай, ижрачиларға жор болди һәм уссулға чүшти. Шу пәйттә биз уларға қарап зоқланғач, хошаллиғиму, қайғусиму ортақ, көпмилләтлик Қазақстан диярида яшаватқинимиз билән пәхирләндуқ.

«Президентимизниң «Бир әл — бир тәғдир — бир келәчәк!» дегини мошу әмәсму!» дегән ойму кәлди бизгә. Алдинқи қатарда мошуниң һәммисини тамашә қилип олтарған мөтивәрлиримизниң чеһридин «Заманимиз теч, асминимиз очуқ, хәлқимиз аман болғанға немә йәтсун!» дегән изналарни сезивелиш тәс әмәс еди. Шу арида уларниң арисидики буғдай өңлүк, йеши сәксәнләрниң әтрапидики бир бовай мени йениға чақиривелип: «Силәрниң гезитиңларни оқуп келиватқинимға йерим әсирдин ашти. Умумән, «Уйғур авазини» бәк қадир тутимән. Аңлишимчә, силәр уйғур телевизиясиниң ечилишиға қарши болуветипсиләрғу. Немишкә мошундақ пәйттә бир-бириңларни қоллимайсиләр?» дәп қалди. Мөтивәрниң соали орунлуқ. Әндишисиму тоғра. Амма, ечинарлиғи, ақсақалға тамамән хата әхбарат йетип кәлгән. Униң үстигә буниңдин бир-икки һәптә илгири гезитимиз жанкөйәрлиридин жамаәтчилик арисидики бәзибир баш қошушларда айрим натиқларниң мошундақ бурмиланған хәвәрләрни тарқитип жүргәнлиги һәққидә аңлиғинимиз бар. Қулиғимиз бу хилдики кәлсә-кәлмәс мәнтиқисиз параңларға үгинип қалғачқа, униңға анчила етивар берип кәтмигән едуқ. Амма гезитимизни йоруқ көргән күндин башлап оқуп келиватқан, миллитимиз тәғдиригә бепәрва қаримайдиған атимизға гәпниң растини ейтип, чүшәндүрүшкә тоғра кәлди.

— Мени тиңшаң, чоң дада, — дедим униңға. — Бизниң жүригимиз «уйғур» дәп уруп турса, томурумизда уйғур қени орғуп турса, қандақларчә хәлқимиз мәнпийитидики изгүлүк ишларға қарши чиқишимиз мүмкин? Уйғур телевизиясиниң ечилидиғанлиғи тоғрилиқ гәп қозғалғанда, униң раст-ялғинини билиш мәхситидә, биз билән көплигән гезитханлиримиз хәвәрләшти. Шуниңдин кейин биз бу ишниң тәшәббускари — Алмута шәһәрлик Уйғур этномәдәнийәт мәркизиниң рәиси Абдуллам Һошуровқа беваситә мураҗиәт қилип, уни «Уйғур авазиниң» қобулханисиға» тәклип қилдуқ. Жигирмә күнниң ичидә гезитханларниң һәм өзимизниң соаллирини тәйярлап, Абдуллам Абдуқадир оғлиниң қолиға тапшурдуқ. Әң әвзили, өз мәхсәт-муддиасини изһар қилип, хәлиққә чүшәндүрүши үчүн зор имканийәт яраттуқ. Һә, жавапларниң жамаәтчиликни қанчилик дәриҗидә қанаәтләндүргәнлиги бизгә намәлум. Һәр һалда, бу мәсилидә көплигән чүшәнмәсликләр болғачқа, хәлқимиз ичидә униңға гуман билән қарайдиғанларму йоқ әмәс. Амма, ишәнчимиз камилки, уйғур телевизиясиниң ечилишиға қарши чиқидиған бирму уйғур йоқ! Бизму шулар жүмлисидин. Халаймиз, шуниң билән биллә әндишә қилимиз. Әмәлгә ешиши бәк қийин болсиму, бу ишниң ахири көңүлдикидәк чиқсекән дәп тиләймиз. Һә, «әндишә қилиш» билән «қарши чиқишниң» арисида хелә чоң пәриқ бар. Шуңлашқиму пикирләрниң бурмилишиға һәргиз йол қоймаслиғимиз керәк.

Қисқиси, милләт бирлигини бузушқа қаритилған һәрқандақ ойдурма, әпқачти гәпләргә берәр жававимиз мошу. Әнди зиялилиримиз арисиға адавәт уруғини сепиш яки уларни бир-биригә қарши қоюш мәхситидә жуқуридикидәк сәпсата сөзләрни таратқучиларға ейтаримиз — бирини көтириш үчүн иккинчи бирини чүшириш шәрт әмәс. Хәлқимизниң бирлиги билән өмлүгигә дәхил йәткүзидиған, миллий мәнпийитимизгә зийини тегидиған шундақ илләттин бирәтола қутулуш лазим. Мундақ гәпләрни аңлиған қандашлиримизму бепәрвалиқ қилмай, униң «муәллиплиригә» шу йәрдила жиддий рәддийә бериши керәк. Шу чағдила биз ушшақ сөзлири билән чоң ишлиримизға дәхил йәткүзидиған зиянкәшлиримиздин қутулалаймиз. Мошу йәрдә исми дунияға мәшһур шаир, публицист Олжас Сулейменовниң «Тағларни пәсәйтмәй, далани көтирәйли» дегән ибарисини әсләп өткинимиз тоғра. Шундақла хәлқимиздә «Суни сәп сиңәр йәргә, сөзни қил сиғар йәргә» дегән нәқил бар. Шуңлашқиму сүйиги йоқ тилимизни өз әркигә қоювәтмәй, һаҗәт болғанда униң тизгинини тартип турғинимиз тоғра.

Мәйрәмлик тәнтәниләр

Мәйрәмлик кәйпият

Буниңдин он жил илгири тонулған җәмийәт әрбаби Әхмәтҗан Шардиновниң рәпиқиси Клара Шардинова йеқиндин арилишип жүргән достлириға «Ишбиләрмән аяллар» клубини» қуруш тәкливини бериду. Униң бу тәшәббусини әтрапидики турақлиқ арилишип жүргән достлири қоллап-қувәтләйду. Шундақ қилип, улар он жил давамида хәйриһаһлиқ паалийәт билән шуғулланмақта. Ишбиләрмәнләр алди билән турмуш шараити начар аилиләргә қол учини созди. Алий билим дәргаһида оқушқа хаһиши бар, амма ихтисади яр бәрмигән талай балилиримизғиму яр-йөләк болди. Алмутидики төрт уйғур мәктивигә һәр жили халисанә ярдимини қилип кәлмәктә. «Уйғур авазиниңму» турақлиқ һамийлири. Бийил ишбиләрмәнләр әллик адәмниң муштири болушиға зәмин яратти. Һәр жили 9-Майда уруш вә әмгәк ветеранлириниң бешини қошуп, мәйрәмлик дәстихан йейип, уларға маддий вә хатирә соғиларни тапшуриду. Ханим-қизлар мәйриминиму дағдуғилиқ нишанлап өтиду. Бу қетим болса, миллий мәдәнийитимизниң тәрәққиятиға өзлириниң үлүшини қошқан анилиримизға мәйрәмлик кәйпият һәдийә қилди, чүнки бийил ханим-қизлар мәйрими әйнә шу ишбиләрмәнләрниң он жиллиғиға тоғра кәлди. У күни «Шарис» ресторанiға ишбиләрмәнләр жилдиқидәк нураний анилар билән ханим-қизларни тәклип қилип, қош мәйрәмни атап өтти.

Мәзкүр дәстиханға риясәтчилик қилған «АЗМК» йолдашлиғи чәкләнгән ширкити баш мудириниң орунбасари Мурат Хизмәтов алди билән аниларни мәйрими билән тәбриклəп, андин саһипханларниң он жилда әмәлгә ашурған ишлириға қисқичә тохталди. Шуниңдин кейин сөз новитини алған жумһурийәтлик Уйғур этномәдәнийәт мәркизиниң иҗраий мудири Зихруллам Қурванбақиев Клара Шардинова рәһбәрлигидики ишбиләрмән ханим-қизларниң жумһурийәт даирисидә әмәлгә ашурған хәйриһаһлиқ ишлирини жуқури баһалиди. Шундақла мәзкүр клуб рәиси Клара Турсун қизиға ҖУЭМ тәрипидин тәсис қилинған «Сахавәт» медалини тапшурди. Шуниң билән биллә Нурванәм вә Турсунай Абдрахмановалар, Римма Насирова, Тамара Мәмәтова, Гүлҗаһан Искәндәрова мәркәзниң пәхрий ярлиғи билән тәғдирләнди.

«Уйғур авази» гезитиниң баш муһәррири Ершат Әсмәтов аниларға өзиниң иллиқ тиләклирини изһар қилғандин кейин мәрасимниң «тизгинини» Уйғур театриниң артисти Турдибүви Аблизова қолға алди. Миллий театримиздин қәдәм тәшрип қилған сәнъәткарлиримиз қуруқ қол кәлмәпту. Қазақстанниң хизмәт көрсәткән артисти, күлкә маһири Рейһангүл Мәхпирова өз тиләклирини һәзил-чақчақ билән изһар қилса, тонулған сәнъәткарлар Толунай Әйсарова билән Үнчәм Сопиева бир жүп нахша орунлап бәрди.

Меһманлардин сөзгә чиққан Омақ Һасанова уйғур ханим-қизлириниң паалийәтчанлиғи һәққидә өз пикрини төвәндикичә изһар қилди:

— Жумһурийәтлик Уйғур этномәдәнийәт мәркизиниң әтрапиға қолидин иш келидиған ханим-қизлар топлинипту. 1-март — Миннәтдарлиқ күни Алмутидики «Достлуқ өйидә» өткән мәрасимға бизниң қизлиримиз чоң тәйярлиқлар билән кәлди. Башқилар бизниң миллий кийимлиримизға, таамлиримизға һәйран қелишти. Бүгүн йәнә шу ханимлардин тәркип тапқан клубниң он жиллиғини нишанлаватимиз. Клуб әзалири он жилда нурғун ишларни қипту. Ишбиләрмәнләр ишәнчимизни ақлаватиду. Апирин силәргә!

Новити кәлгәндә дәстихан төридә олтарған нураний анилардин Алийәм Исламова, язғучи Дүрнәм Мәшүрова «Ишбиләрмән аяллар» клубиниң» әзалириға өзлириниң миннәтдарлиғини изһар қилди. «Бу дунияда ата-аниниң дуасини елиштин артуқ бәхит йоқ, ишбиләрмәнләр әйнә шундақ бәхиткә еришкән инсанлар» дейишти улар бир еғиздин.

Бәхтишат СОПИЕВ.

СҮРӘТТӘ: мукапатлар билән тәғдирләнгән ишбиләрмән аялларниң бир түркүми.

8-Март – Хәлиқара аяллар мәйрими мунасивити билән Ават йезиси Ханим-қизлар кеңишиниң рәиси Турсунай Абдуллаева вә униң орунбасари Нурбүви Һәвәйдуллаеваниң уюштуруши билән «Арзу» кафесида өткән мәйрәмлик чариғә округтин вә жирақ-йеқиндин кәлгән 200дин ошуқ нураний һәм көпбалилиқ анилар, җамаәтчилик ишлириниң активистлири, ишбиләрмән ханимлар, башқиму саһаларда әмгәк қиливатқан ажизлар қатнашти. Уларни Ават йеза округиниң һакими Ерғали Байбөриев, Әмгәкчиқазақ наһийәлик Уйғур этномәдәнийәт мәркизиниң рәиси Сулайман Мәхсүтов, наһийәниң чоң жигитбеши Турсунмәһәмәт Абдусемәтов вә униң орунбасари, Ават йезисиниң жигитбеши Үсәнҗан Абдрахманов, Ишиктә регионлуқ ханим-қизлар кеңишиниң рәиси Нурбүви Насирова вә Ават Ханим-қизлар кеңишиниң сабиқ рәиси Омайхан Мәнсүрова тәбриклəп, бәхит-саадәт, саламәтлик вә аиләвий хатиржәмлик тилиди.

Мәйрәмлик чарә давамида ханим-қизлар Қуддус Ғожамияров намидики Уйғур театриниң артисти Алимҗан Абдуллаевниң, Ават йезиси Мәдәнийәт өйиниң мудири Долқунҗан Розахуновниң вә башқиму иҗрачиларниң орунлишидики нахшилардин, «Баһар» ансамбли қизлириниң әвришим уссуллиридин бәһримән болуп, шох уссулларға чүшти. Шундақла аватлиқ ханим-қизларни буниңдин бирнәччә күн бурун өткән «Супер келин» конкурсиниң қатнашқучилири тәбриклиди. Конкурста ғалип чиққан қазақ қизи, уйғур аилисиниң келини Әсел Мусенованиң иҗрасидики уйғур уссули меһманлар тәрипидин гүлдүрлигән чаваклар билән қарши елинди.

Бир топ челәклик ханим-қизлар.

***

Рахат йеза округиниң Адалəт Давутова рәһбәрлигидики ханим-қизлар ахирқи вақитларда алаһидә пааллийәтчанлиқ көрсәтмәктә. Хәлиқара аяллар күни мәйрими һарписида улар мәйрәмлик «Гүлхан» уюштурди. Униңға Ишиктә шәһириниң, Қәйнәзәр вә Рахат йезилириниң 100дин артуқ ханим-қизлири қатнашти.

«Талантлар хәлиқ арисида» демәкчи, кәч хәлиқ талантлириниң, Һәмрақиз Низязова рәһбәрлигидики «Интизар» ансамблиниң нахша-уссуллири билән нәқишләнди.

***

Челәк йезилиқ ханим-қизлар кеңишиниң рәиси Зәйтүнәм Сабитова уюштурған «Ана – бәхит нури» намлиқ кәчни Челәк регионлуқ ханим-қизлар кеңишиниң рәиси Нуржамал Һасанова елип барди. Униңға регионда паалийәт елип бериватқан тиҗарәтчиләр, җүмлидин Роза Абитова һамийлиқ қилип, регионниң барлиқ йезилиридин дегидәк анилар қатнашти.

Учришиш давамида Әмгәкчиқазақ наһийәлик Уйғур этномәдәнийәт мәркизи рәисиниң орунбасари Айнисәм Вайденова меһманларға жумһурийәтлик Уйғур этномәдәнийәт мәркизиниң рәиси Шаһимәрдан Нурумовниң, ҖУЭМ йенидики Ханим-қизлар кеңишиниң рәиси Сәнәм Бешираниң, наһийәлик Уйғур этномәдәнийәт бирләшмисиниң рәиси Сулайман Мәхсүтовниң тәбригини йәткүзди.

Ханим-қизларни мәйрими билән тәбриклəп кәлгән Челәк йезисиниң чоң жигитбеши Мәһәмәтҗан Савутов қазақ вә уйғур хәлқиниң қериндашлиғи вә достлуқ әнъәнилиридин мисалларни кәлтүрүп, аяллар активлиғиниң ешиватқанлиғини тәкитлиди.

Рашидәм РӘҺМАНОВА.
Әмгәкчиқазақ наһийәси.

Рахат йезисида баш қошқан ханим-қизларниң бир топи.

һәдийә қилди

Йеңи һаят мәһәллиси — Түрксиб наһийәсидики өмлүги һәи бирлиги ярашқан жутларниң бири. Мәһәллә турғунлири мәдәний чарә-тәдбирләрни бирлишип, өмлүшүп өткүзүшкә адәтләнгән. Изгү башланмиларниң тәшәббускарлири болуватқанму мошу жутниң турғунлири. Қисқиси,, бу мәһәллидә һәрикәтму һәм бәрикәтму можут.

Өткән (жәптидә мәзкүр мәһәллиниң ханим-қизлири өзлириниң мәйримини шәһәрдики «У Шакира» кафесида қарши алди. Ханим-қизлар бу күни өзлири нахша ейтип, өзлири уссулға чүшти, һәммини қайил қилди. Қизиқ вә тәсирлик өткән кәчтә Алмута шәһәрлик Уйғур этномәдәнийәт мәркизи рәисиниң орунбасари Маһинур Исрайилова, Түрксиб наһийәлик Ханим-қизлар кеңишиниң рәиси Нурбүви Фазилова, Йеңи һаят мәһәллисиниң жигитбеши Абдукерим Абубәкиров, «Уйғур авази» гезитиниң бөлүм башлиғи Шәмшидин Аюпов аниларға өзлириниң изгү тиләклирини изһар қилди. Өз новитидә нураний анилар мәйрәмлик кәйпият һәдийә қилған паалийәтчан ханим-қизларға, жүмлидин Халима Һәмраева, Иззәтбүви Әмруллаева, Рейһангүл Тохтибақиева, Патигүл Баратова, Раһиләм Турсунова, Ғунчәм Тохсунова вә башқиларға өзлириниң миннәтдарлиғини ейтти.

Андин меһманлар мәйрәмлик дәстихандин еғиз тәккәч, хәлиқ талантлири Һетахун Әсқәровниң ижрасидики йеқимлик нахшилар билән Шарванәм Әлаеваниң әвришим уссуллиридин бәһримән болушти.

Рашидәм МИРЗӘХМӘТОВА.
Алмута шәһири.

Алмута шәһири Түрксиб мәһәллисидә жигитбеши Мәһәмәтҗан Қурбанов, Ханим-қизлар кеңишиниң рәиси Зумрәт Абдримова, Анилар кеңишиниң рәиси Санийәм Сопәкова вә униң орунбасари Санийәм Изқулова баһар ейиниң кириши билән жуттики йеши 70тин алқиған 70 аниниң бешини қошушни көңлигә пүкүп қойған еди. Жутдашлириниң бу хилдики тәшәббусидин хәвәр тапқан 89-рус-уйғур оттура мәктивиниң коллективиму қарап турғини йоқ. Мәйрәм күни мәктәп коллективи билән жут бирликтә мәзкүр билим дәргаһида йәтмиш аниниң бешини қошти.

«Әзиз Ана, мәйримиңиз мубарәк!» мавзусида өткүзүлгән кәчниң техиму мәзмунлуқ өтүшигә башланғуч синип муәллими Аида Әхмәтова вә башқиму муәллимләрниң көп күч чиқарғанлиғи көрүнүп туриду. Аниларни мәктәп мудири Асийәм Йүсүпова, Алмута шәһәрлик Уйғур этномәдәнийәт мәркизи йенидики Ханим-қизлар кеңишиниң рәиси Маһинур Исрайилова, жигитбеши Мәһәмәтҗан Қурбанов вә башқилар тәбриклигәндин кейин меһманларниң диққитигә мәктәп оқуғучилири тәрипидин тәйярланған концертлиқ программа вә сәһнилик көрүнүшләр һавалә қилинди.

Бәхтишат СОПИЕВ.

Яшларниң ханим-қизларға соғиси

Өткән пәйшәнбә күни Талғир наһийәсиниң Туздыбастав йезисидики Мәдәнийәт өйидә 8-март — Хәлиқара аяллар күнигә беғишланған чоң концерт болуп өтти. Мәзкүр мәйрәмлик чарә-тәдбир бу қетим ушбу жутниң яшлири тәрипидин тәйярланди.

Дунияда әң меһриван инсанлар һөрмитигә уюштурулған концертта ижра қилинған нахша-сазлар һәммиси дегидәк анилар билән момилар вә һәдиләр билән сиңиллар һәққидә болди. Тонулған сақи Шатлиқ Худайқуловниң риясәтчилигидә ханим-қизларға соға сүпитидә өткән концертлиқ программа, уларға һәқиқәтәнму алаһидә хуш кәйпият беғишлиди. Чүнки бу күни исми көпчиликкә яхши тонуш һәм әндила миллий сәнъитимизгә қәдәм ташлиған яш нахшичи-сәнъәткарлар барлиқ һүнирини намайиш қилип, имканқәдәр назук жанларниң көңлини елишқа тиришти. Мәсилән, тонулған сәнъәткарлар Артур Илахунов, Рустәм Ниязов, Жимиләм Әмәтова, Таймир Керимов, Маратҗан Савутов вә туздыбаставлиқ сәнъәткарлар Чинғиз Йолдашев билән Жөһәргүл Сасиқова орунлиған хәлиқ нахшилирини тамашибинлар қизғин қарши алди. Шундақла бу йәргә ХХҖдин кәлгән нахшичи Гүлбаһар Рейһимниң **(сүрәттә)** қәдәм тәшрип қилиши вә аниларға беғишлап бир жүп нахшисини һәдийә қилғанлиғи тамашибинларға һәқиқәтәнму күтүлмигән соға болди.

Мәйрәмлик концерт ахирида Талғир наһийәлик Ханим-қизлар кеңишиниң рәиси Арзигүл һажим Һошурова, йезилиқ Ханим-қизлар кеңишиниң рәиси Банум Бавдинова вә Яшлар кеңишиниң рәиси Адилҗан Әзизов сәһнигә чиқип, концертни уюштурған Шериядан Хожаевқа миннәтдарлиқ билдүрди.

Заманивий музыка әсләһәлирини орунлуқ һәм кәспий дәриҗидә пайдилиниш арқилиқ өткүзүлгән концерт, униң тамашибинлири турмушниң жапа-мәшәқитини тола тартидиған, инсан һаятида муһим роль атқурғучи Аниларниң бир дәқиқә болсиму турмуш һәләкчилигини ядидин чиқирип, хуш кәйпиятқа бөлинишигә түрткә болғанлиғи талашсиз.

Мәшүр САСИҚОВ.
Талғир наһийәси.

«Қиз өссә, әлниң көрки»

Бийил, жилдики әнъәнә бойичә, Яркәнт гуманитарлиқ-техникилиқ колледжида уйғур тилида билим еливатқан биринчи, иккинчи вә үчинчи курс студентлири 8-март — Хәлиқара ханим-қизлар мәйримини дағдуғилиқ нишанлиди. Биринчи курс студентлири «Қиз өссә, әлниң көрки» мавзусида мәйрәмлик кәч өткүзди. Кәч жигитләр тәрипидин тәйярланди. Колледж устазлири билән студент қизлар үчүн бу күтүлмигән соға болди.

Иккинчи курс студентлири «Ана шатлиғи — аләм шатлиғи» мавзусида тәрбийә саатини өткүзди. Бу иш-чаридә студентлар шеирларни ядқа ейтип, өз ижадидин ана һәққидә шеирлирини ипадилик оқуп бәрди. Аниниң нәқәдәр улуқлуғи вә ана меһри һәққидә тәйярлиған сәһнә көрүнүшлири һәр кимни ойға селип, һәтта бәзиләр көз йешиниму йошуралмиди. Бу, әлвәттә, жуқури маһарәт билән талантниң бәлгүси еди. Кәч ахири нахша-сазға улашти

Әнди үчинчи курс студентлириниң тәйярлиғиму өзгичә болди. «Қәлбләр қетидин орғуйду тиләк, Баһарға ярашқан мәйрәм мубарәк» мавзусида уюштурулған бу әдәбий-музыкилиқ кәч һәқиқәтәнму қизиқ өтти. Улар тәрипидин тәйярланған «Заманивий момайлар», «Икки үзлүк қиз» намлиқ миниатюрилири тәрбийәвий әһмийәткә егә болди. Бу күни һәр үч курс студентлириниң бу мәйрәмгә жуқури тәйярлиқ билән кәлгәнлигини алаһидә тәкитләш лазимдур.

Молутҗан ТОХТАХУНОВ,
Яркәнт гуманитарлиқ-техникилиқ колледжиниң оқутқучиси.

Сөһбәт

Турған һЕЗИМОВ:

«Акамниң мәслиһити билән артист болдум»

Қ.Ғожамияров намидики жумһурийәтлик дөләт Уйғур музыкилиқ комедия театриниң талантлиқ актери Турған Һезимов һаятиниң 50-даваниға көтирилди. Шу мунасивәт билән оқурмәнләр диққитигә униң билән болған сөһбәтни һавалә қиливатимиз.

— Һәр бир сәнъәткарниң һаят йоли болиду. Шу йол униң кейинки паалийитини бәлгүләйду. Сәнъәт йолини таллавелишиңизға ким яки немә сәвәп болди?

— Мәктәптә оқуп жүргән чағлиримда һәрхил сәнъәт көрүклиригә қатнишаттим. Чоң болғансири сәнъәткә болған иштияқим техиму күчийип, мәктәпни тамамлап, һөжҗәтлиримни Алмутидики П.И. Чайковский намидики музыка училищесиға тапшурдум. Лекин, тәләйгә қарши, емтиһандин ғулап кәттим. Ана жутум Пәнҗимгә қайтип келип, Мәдәнийәт өйиниң мудири Қасим Сейитов вә шу жиллири йезимизда паалийәт елип бериватқан «Шатлиқ» хәлиқ ансамблиниң рәһбири Әмирдин Аманбаевниң тәкливи билән мәзкүр ансамбльға сазәндә болуп ишқа орунлаштим. Арида һәрбий хизмитимни өтәп кәлдим. Бир күни Алмутидин актер һәм режиссер Муһит Һезимов келип: «Бу жили Т.Жүргенов намидики сәнъәт институтида актер мутәхәссислиги бойичә уйғур бөлүми ечилиду, шу йәрдә оқамсән?», дәп сорап қалди. Мән ойлинип: «Мениңдә актерлуқ қабилийәт барму, қандақ болидекин?», дәп иккиләндим. Муһит ака маңа шеир, қара сөзләрни оқутуп көрүп, «өзәңни синап көргин», дәп мәслиһәт бәрди. Бу қетим тәлийим болуп жуқурида нами аталған билим дәргаһиға оқушқа чүшүп, уни 1993-жили тамамлидим вә жутумға қайтип кәлдим. 1994-жили йәнә Әмирдин Аманбаевниң вә шу жиллири колхоз рәиси болған мәрһум Азат Мәшүровниң тәкливи билән «Шатлиқ» хәлиқ ансамблиниң бәдиий рәһбири болуп сайландим. Лекин заман өзгәргәндин кейин, ансамблимиз тарқап кәтти. Һәрким өз тирикчилиги билән бәнт болуп қалди. 1995-жили икки ай давамида тарихий вәтинимиздә ижадий сәпәрдә болуп, қайтип кәлгәндин кейин, жутдашлирим Қурванҗан Һәмраев, Аманҗан Қасимов билән бирликтә «Тәклимакан» топини курдуқ. Бу топ «Яркәнт-96» фестивалида Гран-Прини елишқа муйәссәр болди. 1997-жили Полат Һезимовниң тәкливи билән Уфа шәһиридә өткән түркий тиллиқ хәлиқләр эстрада ансамбльлириниң «Урал МОҢО» хәлиқара конкурсиға қатнишип, 2-орунни егиләп, лауреат аталдуқ. 2001-жилдин Уйғур театрида ишләватимән.

— Сәнъәт йолини таллавалғиниңизға пушайман қилған пәйтлириңиз болдиму? Бу кәсипниң әвлаттин-әвлатқа өтидиғанлиғиға ишинәмсиз?

— Бу йолни таллавалғинимға һеч өкүнмәймән, чүнки бу — мениң сөйүмлүк кәспим. Әвладимиздин акам Муһит Һезимов иккимиз кәспий сәнъәткарлардин болуп йетилдуқ. Чоңларниң ейтишичә, бовам коча нахшилириниң шәйдаси болған екән. Дадамму кона хәлиқ нахшилирини ейтип жүриду. Сәнъәткарлиқниң әвлаттин-әвлатқа өтиду дегинигә анчә ишинип кәтмәймән.

— Пәрзәнтлириңизниң сәнъәт йолида меңишини халамсиз?

— Пәрзәнтлирим Рамиль вә Рәна сәнъәткә тамамән қатниши йоқ алий оқуш орунлирида билим еливатиду. Мән уларниң мәшәқити көп, һалавити аз сәнъәт йолида меңишини тамамән халимаймән.

— Ижат асасән немигә бағлиқ, талантқиму яки шараитқиму?

— Һәр иккисигә дәп ойлаймән. Әгәр талантиң болуп, уни көрситидиған шараит йоқ болса, талантиңниң хар болғини. Әксичә, шараит бар болуп, талантиң болмиса, өзәңниң хар болғини.

— Һәрбир сәнъәткар һаятниң иссиқ-соғини баштин кәчүргәндә, қәлбиниң жараһитигә ижадийитидин дава издәйду? Сизчу?

— Мәнму һәм шу. Сәһнидики ролимни тәрләп-пишип, пуғаним қанғидәк жиғлап яки күлүп ойнисам, дәрдимгә дава тапқандәк болимән.

— Сиз үчүн рольниң чоң-кичиги барму? Әң сөйүмлүк ролиңиз?

— Станиславский ейтқандәк, рольниң чоң-кичиги болмайду. Бүгүнгичә «Анарханда» — Бәхтия мәзин, «Ғерип — Сәнәмдә» — Һапиз, «Анамниң ақ көйнигидә» — Сәйяр, «Король Лирда» — Эдгор, «Ана мирасида» — тәргәвчи, «Өмәр Муһәммәдийдә» — Өмәр, «Қәшқәриядә» — Чоқан Вәлиханов, «Гүлдәстидә» — Мухтәр, «Аманнисаханда» — Қидирхан Яркәндий, «Қош юлтузда» муқамчи, «Ғунчәмдә» — Мәшрәп, «Ай тутулған түндә» — Деванә вә башқиму рольларни ойнидим. Уларниң һәммиси мениң үчүн сөйүмлүк. Булардин бөләк 20дин ошуқ миниатюрида роль ижра қилдим. 15 жил давамида «Тәбәссүм» һәзил-күлкә кечилигигә риясәтчи болдум.

— Қайси рольдин кейин өзиңизни кәспий актер дәп һис қилдиңиз?

— Театрға ишқа орунлишип дәсләп ойниған ролим — М.Һезимов сәһниләштүргән «Анамниң ақ көйниги» спектаклидики Сәйяр болди. Спектакльни бәдиий кеңәш әзалириға тапшурғандин кейин, Қазақстан Жумһурийитиниң хизмәт көрсәткән сәнъәт әрбаплири Икрам Мәсимов, Әхмәтжан Қадиров, Қазақстан Жумһурийитиниң хәлиқ артисти Қурванҗан Абдурасулов вә башқиларниң мән һәққидә ейтқан иллиқ пикирлирини аңлап, актер болуп ишләп кетәләйдиғанлиғимға көз йәткүздүм.

— Сизгә сәһнидә қандақ характерларни яритиш яқиду?

— Йеник күлкә һасил қилидиған рольларни анчә яқтуруп кәтмәймән. «Анархандики» — Бәхтия мәзин, «Ай тутулған түндики» Деванә охшаш рольлар яқиду. Улар бир қаримаққа күлкилик көрүнгини билән, һәр икки образниң һаятида муң-қайғу йетәрлик. Улар сәһнидики күлкилиқ сөзлири, һәрикәтлири билән қайғу-һәсритини йенилаштүрүшкә тиришиду.

— Ойнисам дәп арман қилған ролиңиз барму?

— Сәһнидә Гамлетни ойнисам дегән арминим болған. Бу һәқтә 2004-жили Муһит Һезимовқа ейттим. У маңа: «Шекспирниң «Гамлетини» уйғур тамашибинлириға көрситиштә немини нәзәрдә тутимиз? Әсәрни оқуп, тәйярлиқ көр, мениң соалимғиму жавап издә», деди. Мән пьесини оқуп, Гамлетниң ролини ойнаймән дегән үмүттә өзәмниң үстидин ишләшкә қизғин кириштим. Лекин аридин айлар, жиллар өтүвәрди. Кейинирәк қаттиқ ағрип, узақ даваландим. Шуниң билән Гамлет ролини унтушқа тоғра кәлди вә арминим арман петичә қелип, һаятимниң 50-даваниға йетип кәптимән.

— Һәрқандақ талант утуқ чоққисиға өзлүгидин йәтмәйду. Униң үчүн пәрвиш керәк. Сизниң утуқлириңизда кимләрниң әжри бар?

— Биринчидин, маңа һаят берип, беқип-қаққан ата-анамниң, мәктәптә оқутқан, институтта билим бәргән устазлиримниң. Уларниң қатарида Ялқунҗан Шәмиев, Рәһангүл Мәхпирова, Руқийәм Саттарова, Полат Эльдаров бар. Шундақла өзиниң бар талантини, мол тәҗрибисини келәчәк яшларға үгитиштин зерикмәй, театримиз тәрәққияти үчүн аянмай әмгәк қилип келиватқан акам Муһитниң мениң утуқлиримға қошқан әжри бебаһа.

— Сөһбитимизниң ахирида келәчәк арманлириңиз һәққидә ейтип өтсиңиз.

“Ғерип — Сәнәм” спектаклида Һапиз ролида (оңда).

— Арминим — уйғур сәнъитиниң буниңдин кейинму тәрәққий етип гүллиши үчүн, театримизниң асасини салған пешқәдәм сәнъәткарлиримиз бизгә тапшурған эстафетини келәчәк яшларға тәл-төкүс тапшуруш йолида хизмәт қилиш. Шу арқилиқ хәлиқниң муһәббитигә еришиш. Һә, хәлиқниң муһәббитигә еришиш үчүн бир өмүр тәр төкүп меһнәт қилиш керәк. Бу мениңла әмәс, театримизда хизмәт қиливатқан һәммә сәнъәткарларниң армини дәп ойлаймән. Кейинки жилларда театримизға бирқатар талантлиқ яшларниң келип қошулуватқанлиғи, сәнъитимиз эстафетисини әвлаттин-әвлатқа тапшурушниң давамлишиватқанлиғиниң ярқин көрүнүшидур.

Сөһбәтләшкән Патигүл МӘХСӘТОВА.

Миннәтдарлиқ

Яхшилиғи унтулмайду

Яшанған чеғида өтмүшни көпирәк әсләйдекән киши. Шуңлашқа кона альбомни пат-пат қолумға алимәндә, хияллирим беғубар яшлиқ чеғимни чарлап кетиду. Мана мошу сарғийип қалған, биз мәктәпни тамамлиған жили устазлар вә шагиртлар билән чүшкән сүрәткә 59 жил бопту. Йәни у 1957-жили еди.

Шу жили Яркәнт шәһиридики тарихи узун вә чоң билим дәргаһлириниң бири Молотов (һазирқи Ы.Алтынсарин) намидики қазақ оттура мәктивини 79 нәпәр жигит вә қиз пүтирип, қолумизға шаһадәтнамә алған едуқ. Көпчилиги уйғур яшлири. Чүнки у жиллири шәһәрдила әмәс, наһийәдә уйғур тилида оқутидиған оттура мәктәп болмиғачқа, шәһәр вә йезиларда йәттә жиллиқ билим алған уйғур яшлири мәзкүр мәктәптә оқушлирини давамлаштурушқа интилатти. Бизму мәктәпниң новәттики шагиртлиридин едуқ. Дәсләптә қийин болди. Қазақчә чүшәнгинимиз билән шу тилда әркин сөзләш, уни өзләштүрүш, дәрисләргә тәйярлиқ көрүштә еғирчиликларни баштин кәчүрдуқ. Тириштуқ, интилдуқ, аста-аста үгәндуқ. Бу җәһәттин бизгә мәктәп мудири Жақсибай Исаев, устазлар Зағира Нүсүпбекова, Нурғалим Турғанов, Қусан Бектенов, Шакурова, Жаушибаев, Өмирәли Исаев вә башқилар атидарлиқ ғәмхорлуқлирини көрсәтти. Қазақчиға тилимиз кәлмәйватсиму, уларниң бирәр қетим көңлимизгә азар беридиған гәпни ейтқинини аңлимаптимән. Һәрқачан силиқ мунасивәт қилип, иллиқ чирайлири, яхши гәп-сөзлири билән бизни әтраплиқ билим елишқа дәвәт қилип турди. Өзимизни худди ана тилимиздики мәктәптә оқуватқандәк һис қилаттуқ. Шу түпәйли һәммимиз мәктәпни үлгилик тамамлап, халиған мутәхәссисликләрни егиләп, арман-мәхсәтлиримизгә йәттуқ вә һаяттин өз орнимизни таптуқ.

Бу җәһәттин мән болупму устазларниң устази болған мәктәп мудири мәрһум Жақсибай аға Исаевниң маңа қилған яхшилиғини унтумаймән. Һаят вақтида талай қетим рәхмитимни ейтқан едим. Униң яхшилиғи мону еди: 1956-жили шараитим болмиғачқа, оқушумни йәнә ташлаш ховупи туғулди. Шуңлашқа мәктәп мудири алдиға кирип әһвалимни чүшәндүрдүм. У мени мәктәп йенидики интернатқа қобул қилди. Шундақ қилип, икки жил мәзкүр интернатта турдум. Маңила әмәс, Жақсибай аға мәзкүр мәктәпниң мудири болуп ишлиған 33 жил мабайнида нурғунлиған уйғур яшлириға әйнә шундақ ғәмхорлуқ көрсәткән сахавәтлик устаз еди. Шуниң үчүн униң вә башқиму мәрһум устазлиримиз роһи алдида чоңқур миннәтдарлиғимизни изһар қилимиз.

Абдукерим ТУДИЯРОВ.

СҮРӘТТӘ: Жақсибай Исаев.

Уйғур тилини дунияға тонутқан

(Әмир Әлишир Наваийниң 575 жиллиғиға даир)

Бийил Улуқ мутәпәккүр вә шаир Әмир Әлишир Наваийниң туғулғиниға 575 жил толиду. У 1441-жили Һират шәһиридә дунияға кәлгән. Униң атиси Ғиясиддин «кичиккинә бахши» хан ордисида хизмәт қилған. Униң мундақ атилип қалғанлиғиниң сәвәви, бәлким, бойтуркиниң кичиклигидин болуши мүмкин. Әлиширниңму бойи, униң һаят вақтида атақлиқ рәссам Бәһзад сизған рәсимигә қариғанда, пакирақ киши болған екән. Атисиниң «Бахши» атилип қалғинининң сәвәви, шу дәвирләрдә бу сөз көп мәналиқ аталғу толирақ хәттатчилиқ ишларни елип барған саватлиқ кишиләргә мунасивәтлик ейтилған.

XVI әсирдики уйғур тарихчиси Мирза Муһәммәд Һәйдәр өзиниң “Тарихи Рәшиди» намлиқ әсәридә Наваий һәққидә мундақ дегән: «Амма Әмир Әлишириң әсли уйғур бахшилиридин әрди. Атаси кичиккинә бахши атарләр. Рәсмий бир киши әрди. Әмир Әлишириң тәхәллуси Наваийтурур. Түркий шеирни илгири кейин һеч ким униңдәк фәсиһ вә пур мәзмун ул мәртибәдә һәддин әфзун нәзм силкидә кәлтүрмәбдур...» дәп алаһидә тәкитлигән.

Әлишир Наваий кичик чеғидила пәлсәпә, тарих вә әдәбият пәнлиригә зор иштияқ билән көңүл бөлгән. Униң иҗадий паалийити 15-16 яшлиридила башланғанлиғи мәлум. Бу һәққидә шу дәвирниң тарихчиси Хандәмир өзиниң «Мәкаримул-әхлақ» намлиқ китавида төвәндики мәлуматларни бәргән. «...Алий Һәзрәтниң (Наваийниң) йеши әндила толуп, нәрсиләр һәққидә пикирләр жүргүзүватқан дәвирләрниң башлинишида бир күни у Лутфийниң алдиға барди һәм униңдин өз ғәзәлини оқуш билән өзини униң бу тоғрилиқ назук пикирлириниң нәтиҗилиридин пайдиландурушни илтимас қилди вә алий Һәзрәт (Наваий) шу мәзмундики ғәзәлни оқуди:

Арәзин япқач, көзүмдин сачилур һәр ләһзә яш,

Бойләким пәйда болур юлтуз ниһан болғач қуяш.

Қәсәм тәңриғәким, әгәр мүмкин болса еди, мән (Лутфий) өзәмниң парс вә түрк тиллирида ейтқан он икки миң бәйтимни шу ғәзәлгә алмаштураттим. Вә шундақ болған тәқдирдә мән өзәмни чоң мәхсәткә йетиштим дәп һесаплаттим...», дәп бу 15 яшлиқ Әлиширниң қабилийитигә жуқури баһа бәргән.

Әлишир әндила Һиратта оқуп, өзиниң иҗадий паалийитини ашуруватқан вақитларда Хорасан дөлитиниң ханлар арисида тәхт талишиш өзара мәҗраси күчийип кетиду. Шундақ қалаймиқанчилиқ бир дәвирдә Әлишир атиси билән Һират шәһирини ташлап, Сәмәрқәнт тәрәпкә кетишкә мәҗбур болиду. Улар Сәмәрқәнттә (у дәвирдә Мәвауннәһр дөлитиниң пайтәхти еди) бирнәччә жил өмүр сүргәндин кейин Һиратта (Хорасан дөлити) ханлиқ тәхткә Мирза Султан Һүсәйин Байқара чиққанлиғи тоғрилиқ хәвәрни аңлап қайтип келиду. Әслидә Һүсәйин Байқара уларни өзи қайтип келишини сорайду. Әмир Төмүрниң чәвриси болған Һүсәйин Байқара Әлишир билән кичик чеғидила дост болуп, хан ордисидики мәдрисиләрниң биридә иккиси биллә тәлим-тәрбийә алған. Әнди у Әлиширни қайтуруп әкилип, өзиниң йенида чоң хизмәттә қалдуриду. Кейинирәк әмирлик (вәзир) лавазимида өмүриниң ахириғичә хизмәттә болиду. У әмирлик вақтида иҗтимаий, ихтисадий вә болупму қурулуш ишлирини йолға салған. Униң башчилиғида көплигән мечитлар, мәдрисиләр, мәктәпләр вә башқа беналар қәд көтәргән. У беналар һазирму Һират шәһиридә можут.

Әлишир Наваий өзиниң 60 жиллиқ өмридә мислисиз нурғун әсәрләрни яратқан. Униң йәнә алий хисләтлириниң бири — у өзиниң пүткүл әсәрлирини түркий тилда, йәни кона уйғур тилида яратқан ана тилиниң сөйгүчиси болған. У «Муһәкәмәтул луғәтәйн» (Икки тил һәққидә мулаһизә) намлиқ илмий әсәридә: «Пүткүл алим вә шаирлар өзлириниң бүйүк әсәрлирини парс вә әрәп тиллирида язди. Түркий тилидиму шундақ бүйүк әсәрләрни ейтишқа болиду...» дәп тәкитләп, өз әсәрлири арқилиқ түркий тилини дунияға тонутқан мутәпәккүр шаир болған.

Һәқиқәтәнму униң йезип қалдурған әсәрлири шу дәвирләрдин башлап көплигән нусхиларда көчирилип, китаплар тәсниф қилинип, қолдин-қолға тарқалған. Та һазирғичә униң надир әсәрлири нурғунлиған шәһәрләрниң китапхана вә қираәтханиларда сақланмақта. Мисалға һазир бирла Ташкәнттә (дуниядики башқа шәһәрләрни һесаплимиғанда) Наваийниң 24 әсәриниң 254 нусхиси сақлиниватиду. Шуларниң ичидә шаирниң 18 әсәри киргүзүлгән «Күллияти» бар. У 1824—1830-жиллири Қәшқәрдә Абдурейим ибн Муһәммәд Фазил Қәшқәрий түзгән әң чоң вә надир нусхидур. Шуниңға охшаш Наваийниң қолязма нусхилири пәқәтла Шәрқий Түркстан вә Ғәрбий Түркстан шәһәрлиридила әмәс, бәлки чәт әлләрдиму, мәсилән, Франция, Германия, Англия вә башқа дөләтләрниң Шәриқ қолязмилири фондлирида көпләп сақланмақта.

Әлишир Наваий пүткүл өмридә чоң-кичик болуп түрлүк мавзуларға беғишланған оттуз үчтин артуқ әмгәк яратқан. Униң әң чоң әсәрлириниң бири — әллик миңдин артуқ мисрадин ибарәт болған «Хәмсәдур». «Хәмсә» бәш чоң философия, ишқий-муһәббәт, иҗтимаий-сәясәт, тарих мәсилилиригә беғишланған дастанларни өз ичигә алиду. Улар болса «Һәйрәтул әбрар», «Фарһад вә Ширин», «Ләйли вә Мәҗнун», «Сәбъаи сәйяр», «Сәдди Искәндәри» дастанлири. У бу әсәрини әзәрбәйҗан шаири Низамий Гәнҗәвий башлиған «Хәмсә» жанриға вә у әнъәнини давамлаштурған һинд шаири Хисрав Деһләвий вә парс тиллиқ Абдурахман Җамиларниң «Хәмсәлиригә» жавап ретидә түркий тилида иҗат қилған.

Наваий дастанлирида асасән Шәриқ әдәбиятида әнъәнә болған қәһриманлар орун алған болсиму, уларниң келип чиқиши беваситә Шәрқий Түркстанға бағлиниду. Шундақ пикиргә кәлгән рус алими Евгений Эдуардович Бертельс мундақ дегән: «Интересно отметить, как Наваи использовал связь Фархада с Китаем, уже имевшуюся с его предшественников. Китай у Наваи, конечно, не Дальний Восток. Он подразумевает под этим Китайский Туркестан и герои его не китайцы, а восточные тюрки, что видны уже хотя бы из того, что правитель Китая носит титул хакан, а не Фагфур, как обычно называли мусульмане китайского императора».

Мәлумки, Наваийниң қәһримани Фарһад тағда ғар қазидиған мутәхәссис болған. Шуниңға қариғанда уйғурларниң кедимқи Миң Өй харабилириниң тарихи тоғрисида Наваийниң хәвири болған десәк, хаталашмаймиз.

Униңдин ташқири пүткүл өмрида иҗат қилған лирик ғәзәллириниң топлими «Хәзаинул мәани» (Мәниләр ғәзниси) намлиқ төрт дивандин ибарәт күллияти хәлиқ ичигә көпләп тарқалған. Бу күллият хәлиқ арисида «Чар диван» дәп атилип кәткән, йәни төрт диван демәктур. Бу мәҗмуәни Наваий һаят вақтида униң дост-бурадәрлири вә шагиртлири барлиқ шеирлирини жиғип, рәтләп, төрт диванға нам берип төрт пәсилгә бөлиду. Биринчиси, «Ғәрайибус сиғар» — баһар пәсли, йәни Әлиширниң балағәткә йәткән дәвридә язған ғәзәллири, иккинчиси «Нәвадируш шәбаб» — яз пәсли, яшлиқ дәвридә язған шеирлар, үчинчиси, «Бәдайиул васат» — күз пәсли, йәни оттура яш вақти. Төртинчиси, «Фәваидул кибар», қиш пәсли, йәни қерилиқ дәври дәп, бу төрт диванниң күллиятиға «Хәзаинул мәани» дәп умумий нам бериду. Наваий бу күллиятниң түзүлүши алдида йәнә икки диван — «Бәдайиул бидайә» (Илк гөзәлликләр), «Нәвадирун ниһайә» (Беһәд надирлиқлар) намлиқ диванларни түзгән.

Наваий лирик поэзияси тәрәққиятиға өзигә хас интайин көп һәссә қошқан шаирларниң даһиси болуп кәлгән. У лирикиниң мавзу даирисини кәңәйтип, иҗтимаий һаят мәсилилириниң түрлүк-түмән қирлирини ечип, ғайәт бай лирик ғәзнә яратқан шаирдур. Сәмимий сөйгү, сөйгүгә садақәт, вапа вә достлуқ, шәпқәт вә меһир, хәлиққә вә вәтәнгә болған муһәббәт, инсанни сөйүш, хәлиқләр достлуғи, инсап вә әдәп, һалаллиқ, меһнәтсөйәрлик, илим-мәрипәт егиләш вә уни хәлиқ хизмитигә ишлитиш, һиммәт, қанаәт вә башқа алий инсаний пәзиләтләр мәсилилири шаирниң шеирийитидә асасий мавзу болған. Шундақла һәқиқий инсанийликқа зит болған илләтләр – тәкәббурлиқ, ялғанчилиқ, җаһиллиқ, бехиллиқ, ачкөзлүк, питнихорлуқ, һарақхорлуқ, наданлиқ, хошамәтчилик, әдәпсизлик, бәдқилиқ, шөһрәтпәрәслик, аччиқ сөзлүк, хәлиққә зулум қилиш охшаш илләтләрни қаттиқ тәнқит астиға алиду вә булар һәммә вақит өз тәрбийәвий әһмийәткә егә:

Адәмий әрсән демәгил адәми,
Аниким йоқ хәлиқ ғәмидин ғәми.

Әлишир Наваийниң лирик мираси уйғурларниң мәшһур музыка дурданиси һесапланған «Он икки муқам» ғәзнисидинму орун алған. Униң өлмәс ғәзәллирини XVI әсирдә Абдурешитхан, Аманнисахан, Қидирхан Яркәндий кәби улуқ шәхсләр «Он икки муқам» мәтинлирини қайтидин рәтлигән вақтида һәрбир муқам мәтинигә Наваийниң әң мәзмунлуқ, нәпис ғәзәллирини киргүзгән. Билимизки, униң ғәзәллиригә йезилған аһаңлар мошу кәмгичә яңрап келиватиду.

Дилшат РӘЙҺАН,
филология пәнлириниң намзити.

Мәктәп һаяти

«Жил муәллими» конкурси

Йеқинда Уйғур наһийәсиниң Ақтам оттура мәктивидә педагог-методист Әзимҗан Мурадиловниң уюштуруши билән «Жил муәллими — 2016» конкурси болуп өтти. Униңға мәктәптики бәш пән бирләшмисидин муәллимләр қатнашти.

Конкурсниң дәсләпки турида муәллимләр инновациялик технологияләрни пайдилинип, дәрис өтти. Шундақла улар өзлири ушбу чарә-тәдбир җәриянида бүгүнки заман тәливигә лайиқ устазлар екәнлигини көрситип, оқуғучиларға бәлгүлүк бир билим системисини чүшәндүрүпла қоймай, уларниң һәрқайсисиниң иҗадий издиниш арқилиқ қабилийитини техиму тәрәққий әткүзүшниң муһим екәнлигини испатлиди.

Мусабиқә ахирида мәктәп мудири Октябрь Һезмахунов қатнашқучиларға миннәтдарлиқ билдүрүп йәкүн чиқарғач, мәзкүр көрүктә һәртәрәплимә тәйярланған педагогикилиқ маһарити үстүн һәм Назарбаев Әқлий мәктәплиридә өтүлүватқан вә чәтәллик педагогларниң илғар тәжрибилирини мукәммәл өзләштүрүватқан тарих пәнининң муәллими Саттарҗан Қәмәев — биринчи, башланғуч синип муәллими Жанна Муқақожаева — иккинчи вә рус тили муәллими Зәйнәпбуви Турсунова, физика пәнининң муәллими Гүлмира Ақсопиева вә өзини-өзи тонуш пәнининң муәллими Сандуғаш Қанағатова үчинчи орунни егилиди. Ғалипларға мәктәп мәмурийити тәрипидин Пәхрий ярлиқ вә соғилар тапшурулди.

Ранум ҚӘМӘЕВА,
Ақтам оттура мәктивиниң уйғур тили вә әдәбияти пәнининң муәллими.
Уйғур наһийәси.

Тарихтин учур

МОҒОЛИСТАН ДЕГӘН ҚАЙСИ ДӘЛӘТ

(ЧИНҒИЗХАН ВӘ УНИҢ ӘВЛАТЛИРИ)

Һәммигә мәлумки, милләтларниң пәйда болуши башқа милләткә, йәни башқа милләтниң қәбилә бирләшмисигә бағлиқ. Мәсилән, бизгә хошна «рус», «хәнсу» милләтлириниң келип чиқишини рус, хитай алимлири кәң түрдә баян қилиду. Әнди өзимизниң қериндашлири қазақ, өзбәк аталғулириниң келип чиқиши, кейин уларниң милләт болуп шәкиллиниши Батуханниң әвладиға бағлиқ екәнлиги мәлум. Уни 2015-жили Қазақ ханлиғиниң қурулғиниға 550 жил толғанлиғиға беғишланған мәтбуат материаллиридин яхши билимиз. Тарихқа анчә чоңқурлашмай, шу Батуханниң дунияға тонулған бовиси Чинғизханға тохтилайли. Чинғизхан һаятида чоң хотуни Бөртәдин туғулған төрт балисиға, өзигә беқинда болған йәрләрни бөлүп бериду. Тунҗа оғли Җошиға Иртыш дәриясидин ғәриптә Итил (Волга дәрияси), жәнупта Балхаш көли вә Сирдәриғичә, иккинчи оғли Чағатайниң дияри шималда Җоши билән чегаридаш болуп, жәнупта Куңлунлун тағлири, ғәриптә — шәркий Иран, Каспий деңизи еди. Чағатайға, йәни һазирки Авғанстан вә Чинғизханниң бәшинчи оғли болуп тонулған уйғур хани Бауырчукниң — Барчуқниң йәрлири кирәтти. Угедейға Жәнубий Сибирьниң, Алтайниң, Жоңғарияниң вә Ғәрбий Моңғолистанниң зимини берилди. Кәнҗә Толуйға Мәркизий вә Шәрқий Моңғолистан, Гоби чөлиниң жәнубий вә һәрбий баш қомандан Мухулай падишалиқ қиливатқан Манжурия, Корея вә Шималий Хитайниң бәзибир өлкилири кирди. Чинғизхандин кейин хақан болуп Угедей сайланди. Угедейниң вақтида монғоллар Хитайниң нурғун йерини, Кавказни, Мәркизий вә Шәрқий Европини өзлиригә беқиндурди. Угедей вә униң балиси Гуюк хақан болуп һаяттин өткәндин кейин Батуханниң рәһбәрлигидә Угедейниң балиси әмәс, Толиниң оғли Менгу 1251-жили хақан болуп сайланди. Буниңға Угедей билән Чағатайниң әвлатлири қураллиқ қаршилиқ көрситишкә тәйярлиқ қилди. Мәхпий ишниң сири ечилғандин кейин, Менгу хақан бу исиянчиларни рәһимсиз қирип, дөләттә тәртипни орнатсиму, Моңғол империясидә можут болған ғул-ғула өз новитини күтүп турди. Көп өтмәй жүрүш үстидә Менгу жараһәтлинип, һалак болди. Менгуниң кәнҗә инисини — Арық Буғани (техи тәхтниң мирасхори болуп сайланмиған ханзадини), моңғолларниң урпи-адити бойичә, Орда әмәлдарлари хақан орниға көтәрди. Буниңға Менгу билән жәндә биллә жүргән акиси Хубилай қарши болуп, Арық Буғаға қарши Моңғолиягә келип, жәндә ғалибийәткә йәтти. Арық Буға акисиниң һөкүмдарлиғиға бойсунди. Бирақ Арық Буғани қоллап Хубулай билән жәң қилған Угедей билән Чағатайниң әвлатлири, Хубилайға дүшмән болди.

Мошу қалаймиқанчилиқларда Чағатай әвлади Төмүрхан 1347-жили өз қошунлири билән Ақсу вилайитидин бөлүнүп чиқип, һазирки Яркәнт шәһиридин жирақ әмәс Алмилиқ дегән йәрдә Ордисини тикләйду. У бирнәччә күн ичидә 160 миң кишини мусулман диниға киргүзүп, Туғлуқ Төмүрхан яки бовиси «Чинғизханниң байриғини тикләйдиған хан» дегән унван алиду. Туғлуқ Төмүрхан әскәр топлап, бовиси Чағатайға бәргән йәрни, у болса ғәриптики Мәвраунһәһирни, Хорасанни, Авғанстан вә Пакстанниң айрим кисмини, шәриқтә Жоңғария билән Турпан ханлиғини, шималий Тибәтни өзигә бойсундуруп, дөләтниң намини Моңғолстан дәп жақалайду. Диний тәрипидин мусулман хәлиписигә бойсуниду. Туғлуқ Мәвраунһәһиргә қилған жүрүштә өзигә ярдәм қилған Төмүрләңгә (Асқақ Төмүргә) бир түмән әскәр вә «Гурхан – баш қомандан» дегән унван бериду.

Мошу йәрдә «моңғол» сөзиниң Чинғизханниң нами билән унвaниниң мәнасини ечишқа тоғра келиду. Мәсилән, Чиңғизханниң өз исми Төмурҗин (Тимучин) – бу сөз уйғурчә вә моңғолчә чин төмүр, русчә — сталь, Чиңғизхан дегән тәхт унван — уйғурчиму, моңғолчиму – әң бүйүк хан, чоң балисиниң исми — Джучи (Җоши) бу сөзниң мәнаси уйғурчиму, моңғолчиму «йолчи» — меһман, вақитчә кәлгән адәм дегән мәнани билдүриду.

«Моңғол», «муңғол», «миңғол» сөзлири икки боғумдин ибарәт. Моң, муң, миң – уйғурчиму, моңғолчиму – «миң» дегән уқумни бериду, әнди «ғол» сөзиниң үч мәнаси бар.

1. Ғол — уйғурчиму, моңғолчиму — чоң сай. Мәсилән, Чоң Алмута, Талғир сайлири.

2. Ғол – дәп уйғурларму, моңғолларму адәмниң икки гүҗигиниң арилиғини атайду.

3. Уйғурларму, моңғолларму «ғол» дәп көчәтниң мәркизий путиғини атайду. Бу мисаллардин чиқидиғаан хуласә шуки, хитайлар өзлирини «жунго», йәни оттура түзләңдики дөләт десә, биз немә үчүн «моңғол» дегәнни көчмәнләрниң мәркизи, дияри демәймиз?

Шу заманда хәлипиниң пайтәхти Бағдат болуп, парс тили хәлиқара тил орнида ишлитиләтти. Әрәп, парс алфавитида «ң» һәрипи болмиғанлиқтин, «Моңғолистан» дегән дөләт нами тарихий мәнбәләрдә «Моғолстан» болуп йезилип қалди.

Туғлуқ Или тәвәсидики Ордини қоғдаш, уни ат-улақ, озуқ-түлүк билән тәминләш үчүн жай-жайлардин адәмләрни көчирип кәлди. Кәлгәнләр өзиниң туғулған жутиға қарап Яркәнт, Ақсу, Турпан, Хонихай вә шуниңға охшаш кәнт-мәлиләр қуруп, уларниң кейин чоң жутларға айландурди. Туғлуқ Төмүрхан ғәриптики Ақсу, Қәшқәр, Йәкән шәһәрлиридә туридиған өз қериндашлири билән алақә бағлаш үчүн «Карван» йолидин башқа уттур, қисқа йолларни пайдиланған. Шундақ йолларниң бири һазирқи Уйғур наһийәсидики Довун, Кәтмән мәлилиридин өтүп, «Кәтмән» вә «Ешәк артқан» даванлиридин ешип, «Муздаванни» атлап, Қәшқәргә чүшәтти.

Моғолистан дөлитини қурған Туғлуқ 1362-жили аләмдин өтүп, орниға оғли – Йиляс ғожа болуп сайлиниду. Туғлуқниң ордисида униңға мәқбәрә селинип, һәйкәл орнитилиду. Һазир у йәрни уйғурлар «Қорғас мазар» дәйду (қараң: Т.Юсуп «*Қорғас мазар», Алматы, 2012 г. с.10 — 18)*. Йиляс ғожа дадиси өлгәндин кейин Төмүрләң билән тил тепишалмай, жәндә йеңилип, бираз йеридин айрилиду вә Моғолистан дөлитиниң парчилинишиға сәвәпкар болиду. Төмүр гурхан бирнәччә кетим Моғолистанға жүрүш қилип, Илиғичә келиду, бирақ дәриядин өтмәйду. Күчини жиғип, Тохтамуш билән Баязитқа жүрүш қилиду. Шу заманларда, йәни 1368-жили Ханбалиқ шәһиридә Орда тутқан Толиниң әвлатлириму һакимийәттин айрилип, тәрәп-тәрәпкә қачиду. Чиңғизханниң әвлатлири өзара талаш-тартишни тохтитип, қайтидин бирикип, өзлирини «ойрат» дәп аташқа башлайду (Әсли бу сөз уйғурчә: өй вә имарәт дегән икки сөзниң бирикмиси. Мәнаси: йеңи өй, йеңи дәвләт дегән уқумни билдүриду). Ойратлиқлар бу ортақ нам билән, Хитайда Мин сулалиси қурған падишалиқ билән жәң қилип, ғалибийәт қазиниду. Ойратлар мустәқиллигини алғандин кейин, йәнә өзара тәхт талишиду. Ойратларниң «чарос», «хошаут». «торғаут», «дөрбит», «өлет», «баит» вә башқа қәбилә бирләшмиси Алтай тегидин ешип, Иртыш дәриясининиң бойиға келиду. Көп вақит өтмәй бирләшмидин «торғаут» қәбилиси бөлүнүп, Волга дәриясиниң бойиға, «хошаут» қәбилиси Тибәттики тукқанлириға кетиду. Көчмәй қалғанлар «қалмақ» атилиду, бу сөзни монғоллар «хәлмик – чач, секеләк қойғучилар» дәйду. Монғол сөзигә қариғанда, «қалмақ» аталғусиниң мәнаси уйғурчиға йеқинирақ келиду. Қалмақлар өзлирини һунларниң бүйүк қәбилә бирләшмиси дәп, падишасиға «хунтәйҗи – һунларниң тажиси» дегән унван берип, Мин сулалиси билән урушиду. Хунтәйҗи 1457-жили Җонғар даласидин ғәрипкә жүрүш қилип, Сиғанақ шәһириниң йенида Өзбәк хани Абулхайирни (Бату ханниң әвлади) йеңиду. Ханниң йеңилиши, униңға хизмәт қиливатқан Керей султан билән Әз-Жәнибекниң Моғолистан дөлитигә кетишигә сәвәпкар болиду. Улар Туғлуқ Төмүрханниң чәвриси — Есен Буғаға келип пана сорайду. Хан бу туққанлириға Талас билән Чу дәриялириниң арисидин макан берип, у йәрдә Керей билән Жәнибек Қазақ ханлиғини тикләйду (қараң: М.Х.Абусаитова, Ю.Г.Баранова «Письменные источники по историии и культуре Казахстан и Центральной Азии в 13 19 вв.г.» Алматы. стр. 132-133). Шундақ қилип, уруқ-туққан болуп бир зиминда күн кәчүргән бир хәлиқ иккигә бөлүниду. Абулхайирниң әвлатлирини қоллиғанлар, йәни «шайбанлар» өзлиригә «өзбәк» дегән тәхәллус алса, әнди шу өзбәктин бөлүнүп Керей султан билән Әз-Жәнибекни қоллиғанлар «қазақ» аталди. Бу бөлүнүш кейин қазақлар арисида «өзбек өз ағам...» дегән сөзниң чиқишиға сәвәпкар болса керәк. Кәлтүрүлгән фактларға һәммә қазақ, рус, өзбәк, уйғур тарихчилири қошулиду. Мәркизий Азиядә болуватқан бу қалаймиқанчилик, Туғлуқ Төмүрханниң әвлади Саидханға мүмкинчилик яритип, у Асқақ Төмүр әвладиға беқинда болған Қәшқәрияни өз қаримиғиға елип, Яркәнт ханлиғини куриду вә бовиси Туғлуқ Төмүрхандәк әлжутни бириктүрүп, аләмдин өтиду. Саидниң мирасхори Абдурешитхан Моғолистан дөлитигә қайтидин Турпан, Қумул, Хотән вилайәтлирини қошуп, уйғурлар зиминини қудрәтлик күчкә айландуриду. 1678-жили уйғурлар ичидин чиққан Аппақ ғожа вә униң әмәлдарлари Моғолистан хани Исмайил билән тәхт талишип, шәриқтин қалмақ хунтәйҗиси Ғалдан Бошуктуниң қошунлирини башлап келип, Исмайилни тәхттин чүшириду вә уйғурлар дияри қалмақларға беқинда болиду (қараң: М.М. Һәйдәр «Тарихи Рашиди», перевод: Д.Райханов, Алмута.2004-ж.39-41б.) Хунтәйжи өз адәмлирини шәһәрләргә, чоң жутларға, һәрбий-стратегиялиқ әһмийити бар мәлиләргә жайлаштуриду. Ундақ жайда, ханниң алаһидә тапшурмилирини әмәлгә ашуридиған айрим топларниң орунлиши лазимдур. Бу топларниң ибадәтханиси (мечит вә будхана), чоң топ бешиниң турған жайи, қуралсайман сақлайдиған амбарлар, «тур» мунариси вә башқиму һаҗәтлик қурулушлар сепил билән қоршилип, униң булуңлирида потәйләр орнитилиду. Бу сепил, тур вә потәйләрниң қалдуқлири мошу күнгичә Уйғур

наһийәсиниң Довун мәлисидә сақланмақта. Турниң егизлиги 6 — 8, потәйләрниң 3-4 метр болуп, керәк вақитларда турниң үстигә сақчилар чиқип, от қалап, ис арқилиқ керәклик адәмләргә хәвәр берәтти. Ордидин Қәшқәргә чиққан чапармән, өзиниң Или дәриясидин аман-есән өткинини турдики ис арқилиқ орда сақчилириға хәвәрләтти. Турдики ис Яркәнт тәвәсидики «Елшибек», «Баркөрнеу» төпилиридин көрүнәтти. Чапармән Довундин чиқип, «Кәтмән» даванидин «Неринғол — Чалкөдигә» келип, «Ешәк артқан» даванидин ешип, Қәшқәр йолидики «Муздаванға» баратти. «Неринғол» аталғусиға кәлсәк, у «монғол», «ойрат», «жоңғар», «қалмақ» тиллирида инчикә сай, инчикә өстән дегән мәнани билдүриду.

Жоңғар даласида орда тутқан қалмақлар Қәшқәргә бериш үчүн жуқурида аталған мәлиләр билән даванлардин өтәтти. Кәтмәнликләр даванни дүшмәндинму қоғдатти, пәвқуладдә әһвалда кәтмәнликләргә Ачиноқа мәлисидин ярдәм келәтти. Ачиноқилиқлар Ғалҗаттики «Хасансай» давинини лазим болғандила қоғдатти. Даванлар дүшмәнләр билән болған жәңдә йепилип қалса, хәвәр падиша билән әмәлдарлириға һазирқи Шунқарниң бешидики мәшәқәтлик даван арқилиқ йәткүзүләтти.

Жуқурида кәлтүрүлгән мисалларға қошумчә шуни тәкитләймизки, Довун мәлисидә «қалмақ йоли» дегән йол бар. Тарихий мәлуматларға асаслансақ, бу йолни қалмақлар дайим диққәт-нәзәридә тутқан. Униңға төвәндики мәлуматләр асас болалайду. Қалмақ ханзадилири бир-бири билән чиқишалмай, бирнәччә жил өзара урушиду. Мажрада алға чиққан Даваци ханға ханзадә Амирсана вә униң әмәлдарлири қарши чиқип, қалмақларниң дүшмини Чин императори манжу Цяньлунға шикайәт қилиду. Император униңға әскәр берип, 1755-жили Амирсана вә манжу генераллири Баньди, Юнчен башлиған 200 миңдәк әскәр қалмақлар зиминиға келип, һазирқи Текәс өстиңиниң бойида (Райимбек наһийәси) Даваципи әсиргә алиду. Қалмақ ханини әсиргә елиш үчүн уни һимайә қилған қошунларни йошурун қоршавға елиш керәк еди. Мана мошу мәсилидә Довун мәлисиниң алаһидә роли бар. Кәтмән даванидин ешип, Неринғолға чүшүп, Давациниң қошунлирини Қирғизстанға маңидиған «Сартасуға», Кегенгә өтидиған «Марикина» ғолини, «Хасансай» вә «Ешәк артқан» даванлирини йепиш үчүн аз күч керәк әмәс. Мана мошу һәрбий әһмийити үстүн жайларға 40 — 50 миң әскәр лазим болған. Бу атлиқ қошун Довунға йеқин Или дәриясидин өткәндә, ат туйиғидин чиққан чаң довунлуқларниң ядида қалса керәк. Улар уни атидин балиға, балидин балиға йәткүзүп, «қалмақ йоли» дәп атиған.

Ахирида шундақ хуласә чиқиришқа болидуки, жуқурида ейтилған Чиңғизханниң нами, дөләт нами, балисиниң нами, муңғол, ойрат, жоңғар, қалмақ сөзлири, Ачиноқа, Неринғол вә башқа аталғуларниң мәнаси, шундақла уйғурларму, моңғолларму ағамчини – ағамча, арчини – арча, бажини (игичәсиңил әрлирини) – бажа, бовайни – бувай, буғдайни – боғдай, гунжинни – ғунжун дәйду. Шундақ екән, қедимий муңғоллар вә мунғоллардин тарқалған ойрат, жоңғар, қалмақлар уйғурларға ким? Бу соалға жавап тепишни гезитханниң зиммисигә қалдурайли.

Қасим МӘСИМИ,
тарихчи.

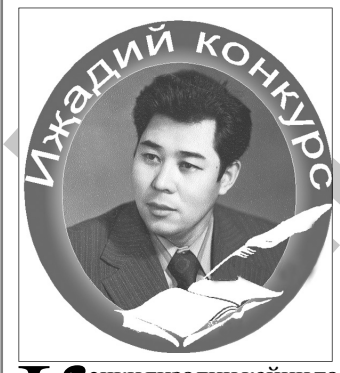

Нәдисән, мениң балилиғим

Кәчки ғизадин кейин талаға чиқип, дәрваза сиртидики бәлдиңдә бираз олтирип киришкә адәтлинип қаптимән. Бүгүнму шу адитим бойичә йәнә бәлдиңдә олтиримән. Күн угисиға патқан болсиму, әтрап техи йоруқ. Кочида маңлай хошнам Давутниң нәврилири «Мөкү-мөкүләң» ойнашмақта. Уларниң оттуранчиси үзини қоли билән йепип, тәтүр қарап турдидә, қалған үчи бир-бири билән сивирлишип, ян-яққа мөкүш үчүн кетишти. Бираздин кейин «Тепивалдим, сән йеңилдиң» дәп хошал вақириған авазлар аңланди. Оюн көз бағланғичә давамлашти.

Мән болсам әйнә шу гөдәкләрниң оюнини тамашә қилип олтирип, өзәмниң балилиқ чеғимни издәп, хиял деңизида үзүп кетиптимән...

Мана мән мәлимизниң топилиқ кочилирида жүримән. Ақ сақаллири өзлиригә бәкму ярашқан атилар ешәкләргә минивелип, нәләргиду кетип бариду. Лаңқа сиртидики бәлдиңдә олтирип: «Балам, тонумидимғу, сән кимниң балиси, нәгә маңдиң?», дегән соалини қоюп олтиридиған момиларни көрдүм. Дохмушта әпкәчни мүрисигә селип, су елип қайтқан анам хошнилар билән параң қилип туриду. Әтигәндә ешигини тоқуп, қери қарияғачқа бағлап қоюп, бәлдиңдә олтарған бовамни көрүватимән. Ахмолла бовамниң алмилиқ беғидики мошу күнләргичә тәми еғизимда қалған қизил алмиси пишип йәргә төкүлүп кетипту. Қулиғимға ян хошнимиз Сулайман акиниң төмүрчи дукинидин әтигәндин йерим түнгичә аңлинип туридиған базған садаси, чоң коча бойиға жайлашқан Аблеким бовайниң кона түгминидин бир хил гүрүлдәп айлиниватқан түгмән тешиниң үни, коча-кочида вәллә, жаңза, ошуқ ойнаватқан балиларниң вақирашлири, күлкилири йеқинла жайдин аңланғандәк болди.

— Һай Абдуреһим, һай Мәмәт, кәч паттиғу, нәдә жүрисиләр?

— Нуршидин, Шәмшидин, тамиғиңлар совуп кәттиғу!

— Һай Туйғун, тағил кала падидин қайтмапту, тепип кәлсәңчу?

Кәч патқанниму сәзмәй, оюнға киришип кәткән балилирини чақириватқан анилиримизниң үни. Пәқәт шуниңдин кейинла аста-аста өйлиримизгә тарқаймиз. Апамниң курутқан помидор қеқини чепип, көмүқонақ қошуп әткән әжайип мейизлик суюқашни ичимиз. Дадам билән апам жоза үстидә параңға чүшиду.

–Рази акамниң ейтишиға қариғанда, бийил ашлиқ яхши болидекән, убдан башақ тутти дәйду.

– Сали акам йеқинда Москваға көргәзмигә маңидекән, звеноси наһийә бойичә әпийүн гажиниги әң көп өткүзүпту.

Кәлди-кәтти параңлар билән вақитму бир йәрләргә барди. Дадам қолидики жараһәткә дорилирини йеқип таңди вә әтә сәһәрдә Сариөзәккә берип, Хитайдин өткән икки аилини көчирип елип келидиғанлиғини ейттидә, йетип қалди.

Урушниң түгигинигә 20 жилдәк вақит өтсиму, дадамниң урушта алған жараһәтлири сәллимаза сақийип кәтмигәнди. Болупму, дүшмән оқи чеқип ташлиған қолидин шу күнләрдә инчикә устихан парчилири теридин чиқип қалатти. Уруш адәмләргә салған тән вә қәлб яриси хелә заманларғичә сақаймайдиған охшайду!

Мәнму яттим. Немишкиду, уйқум кәлмәйватиду. Кочидин нахша авази аңланди.

Мән туғулуп өскән йәрләр
Қизилгүлдәк бағлар қалди.
Егиз-егиз қош чирайлиқ
Яқут таштәк тағлар қалди.
Буға марал пада-пада
Ойнап жүргән сайлар қалди.
Тағ бағрида сәкрәп ойнап,
Қоза-тайчақ отлап қалди...

Кочини чаң кәлтүрүп нахша ейтип өтүватқанлар – Межит, Һасан вә Исқақ акилар. Болупму, Межит билән Һасан акиларниң үни бәкму жараңлиқ аңлинатти. Бу жигитләр қач-қач жиллири бир топ ағинилири билән чегара атлап өтүп келидудә, бизниң мәһәллилик болуп қалиду. У жилларда йезимизда у қаттин өткән нурғун аилиләр олтиришлиқ болуп қалғанди. Шуларниң бири – бизгә хошна болуп кәлгән Сулайман акиниң аилиси.

Сулайман ака қоли гүл уста еди. Төмүрчи дукини болидиған. Мениң көп вақтим тамлири көмүр исида қарайған әшу дуканда өтәтти. Сулайман ака маңа пәчниң көрүгини бесишни тапшуратти. Өзи болса, қизиған төмүрни сәндал үстигә қоюп, базған билән һәрхил шәкилгә кәлтүрәтти. Бираздин кейин тәйяр тақилар, пичақ-чәнчәзиләр, лахшигирләр соғ суда тавлинаттидә, тәйяр буюм болуп чиқатти. Буниң һәммисини мәнму ясап көрмәкчи болаттим. Сулайман ака, «Балам, қарап үгинивәр, оғул балиға қирик түрлүк һүнәр азлиқ қилиду», дәйдиған. Аста-аста маңиму әс кәтилип, өзәмчә қәләйдин, төмүрләрдин бир нәрсиләрни ясайдиған болдум. Буниң һәммиси — төмүрчи дукинидин алған тәлимимниң нәтиҗиси еди.

Нахшиларниң үни аста-аста бесилип, жирақтин нәй авази аңланмақта. Бу Тудахункам. У әсли қәшқәрлик, уму тәғдир тәқәзаси билән чегаридин өтүп, бизниң жутлуқ болуп қалған. Еғизида илими бар үчүнму, уни «Қари» дәп атишатти. Жут чоңлири келишип, Тудахункамни мениң чоң момам Ремханниң қизи Жанигүлдәмгә кәтип қойиду. Уларниң икки еғизлиқ там өйи болидиған. Мән пат-патла шу өйгә кириваттим. Тудахункам мени көрүши биләнла, «Һәй, сән мени йәнә нәй челип бәр дәп кирдиңә», дәп иллиқ күлүп қояттидә, торустики лимлар арисиға тиқип қойған нәйни елип челишқа башлатти. Немишкиду, маңа нәйниң авази әҗайип муңлуқ, сирлиқ аңлинатти. Бу муңниң у қатта қалған ана жутини, ата-анисини, дост-йарәнлирини сеғиниш муңи екәнлигини мән пәқәт чоң болғандила чүшәндим.

Йәттә яшқа әндила толған вақтим. Йезимиздики клубниң алдиға интайин нурғун адәмләр жиғилип кәтти. Нурғунлири йочун, кийимлиримму өзгичә. Бир чағда үстигә чоғдәк гиләм йепилған ат кәлтүрүлдидә, униң тизгинини бешиға дөпә кийгән, чирайлиқ бурут қойған кишигә тутқузушти. У киши чаққанлиқ билән атниң үстигә ирғип миндидә, мәлиниң топилиқ кочилирини бир айлинип чепип кәлди. Йеза хәлқи, меһманлар бу кишигә алқишлирини яғдурмақта еди. Һәмминиң шунчә алқишиға еришкән киши — жутдишимиз Һезим ата Искәндәровниң атмиш яшлиқ тойиға кәлгән атақлиқ қазақ язғучиси Сәбит Муқанов екән. У чағда мошу вақиәләрниң гувачиси болсамму, у кишиниң ким екәнлигини билмигәндим.

Яз күнлириниң бирида мәлимизгә «Уйғур театри оюн қоюп кәпту», дегән хуш хәвәр таралди. Кәч петиши билән пүткүл йеза хәлқи, худди мәйрәмгә маңғандәк, клубқа қарап бәт алиду. Мәнму дадам-апамни әгишип оюнға кирип кәттим. Залда жиңнә санчиғидәк жай йоқ. Сәһнә төвинидики бош орунға сазәндиләр орунлишипту. Инчикә таяқ тутқан киши қолини шилтиши биләнла саз челинди. Сәһнә ечилип, жигит вә қизниң шох күлкиси аңланди. Иккиси келәчәк арманлири һәққидә сөһбәтләшмәктә. Залда шунчилик тиничлиқ орниғанки, һәтта актерларниң тиниғи аңлинатти. Оюн давамлишиватиду. Бир вақитта сәһнигә үз-көзи қан, боюнлириға койза кийгүзүлгән қиз вә жигитни елип чиқишти. Бәзиләр «Һазир тонурға көйдүргидәк», – десә, бирлири, «яқ, дарға асидекән», дейишәтти.

Мән бу сөзләрни аңлап, қорққинимдин орундуқлар арисиға чөкүп олтиривалдим. Тамашибинларниң бирлири көз яш қиливатса, бирлири еғир «уһ» тартишмақта. Бу мениң балилиқ вақтимда биринчи қетим көргән «Анархан» спектакли еди. У чағда сәһнидики болуватқан вақиәләрни һәқиқий әмәлият дәп ойлаптимәнкән.

Йәнә шу хияллар мени йетиләп, чоң кочиниң күн чиқиш тәрипидә икки қур өсүп, мәлимизгә алайтәнла сөләт берип туридиған қери қарияғачларниң сайисиға елип кәлди...

Бу қарияғачлар жутбәрпа болғандин тартип өсүватқанмекин дәймән. Сәвәви, уларниң ғоллири шунчилик йоған едики, үч-төртимизниң ғулачи аран йетәтти. Әтигәндин күн патқичә униң астиға күн нури чүшмигәчкә, у жайда бовилиримиз түгимәс-пүтмәс параңларға чүшәтти, әнди бизгә охшаш оюн балилири үчүн тепилмас жай еди. Бир күни қәйәрдинду гүкүрәп зәнҗир тапанлиқ тракторлар йетип келиштидә, қери қарияғач ғоллириға тросларни бағлап, қомиришқа башлиди. Узун жиллар мошу йәрдә өсүп, йилтиз тартқан қарияғачлар башта чиң турсиму, зәнҗир тапанларниң йәрни морлап, күчәп тартишиға бәрдашлиқ берәлмәй, еғир хүрсүнгән һалда ғулашқа башлиди. Шу чағда йәр бетигә йилтизлири чоқчарап чиқип қалған қери қарияғачлар ятқан бойи «Биздә шунчә немә гуна?», дәп иңриғандәк билингәнди маңа. Бир һәптә ичидә жулунған қери қарияғачларниң орни түзлинип, орниға зилва бойлуқ терәкләр олтарғузулди. Улар қанчиму шахарап, асман-пеләк болуп өссиму, қери қарияғачлар бәргән сайини һәргизму берәлмиди.

Мән йәнила хияллар илкидә...

Маңа қәйәрдинду йеңила пишқан тонур ненииң һиди кәлгәндәк болди...

У чағларда нан йеқиливатқан тонур бешиға өткән-кәчкән жиғилип кетидиған. Сәвәви, «Иссиқ нанға еғиз тегиңлар», дәп тонур бешидики анилар чақиривалатти. Хошниларға бирдин тоғач киргүзүшни унтуматти.

...Бәлдиңдә хелә узақ олтирип қалған охшаймән. Тағдин урған салқин шамал тенимни шүркәндүрди. Өйгә кирдимдә, кийим илғучтики өзи конирап кәтсиму иссиғини йоқатмиған дадамниң кона жугисини йепинип, қайтидин талаға чиқтим.

Мәлә ичи жим-жит. Базған садасиму бесилғандәк. Кона түгмәнму тохтиған охшайду. Кәчкичә ишлитип, кечиси қоюветидиған, кона өйләрниң, қораларниң бузулған тамлирини далда қилип ятидиған ешәкләрму көрүнмәйду. Вақирап, күлүшүп ойнаватқан балиларниң үниму аңланмайду.

Буларниң һәммиси мениң балилиғим билән кәлмәстә қалғандәк билинди маңа. Пәқәт кичик вақтимда қиш күнлири таладин музлап кирип йепинип йетивалидиған дадамниң кона жугисиниң иссиғила мән билән қалған охшайду...

Һасил АБДРИМОВ.
Ават йезиси, Уйғур наһийәси.

наһийәсиниң Довун мәлисидә сақланмақта. Турниң егизлиги 6 — 8, потәйләрниң 3-4 метр болуп, керәк вақитларда турниң үстигә сақчилар чиқип, от қалап, ис арқилиқ керәклик адәмләргә хәвәр берәтти. Ордидин Қәшқәргә чиққан чапармән, өзиниң Или дәриясидин аман-есән өткинини турдики ис арқилиқ орда сақчилириға хәвәрләтти. Турдики ис Яркәнт тәвәсидики «Елшибек», «Баркөрнеу» төпилиридин көрүнәтти. Чапармән Довундин чиқип, «Кәтмән» даванидин «Неринғол — Чалкөдигә» келип, «Ешәк артқан» даванидин ешип, Қәшқәр йолидики «Муздаванға» баратти. «Неринғол» аталғусиға кәлсәк, у «монғол», «ойрат», «жоңғар», «қалмақ» тиллирида инчикә сай, инчикә өстән дегән мәнани билдүриду.

Жоңғар даласида орда тутқан қалмақлар Қәшқәргә бериш үчүн жуқурида аталған мәлиләр билән даванлардин өтәтти. Кәтмәнликләр даванни дүшмәндинму қоғдатти, пәвқуладдә әһвалда кәтмәнликләргә Ачиноқа мәлисидин ярдәм келәтти. Ачиноқилиқлар Ғалҗаттики «Хасансай» давинини лазим болғандила қоғдатти. Даванлар дүшмәнләр билән болған жәңдә йепилип қалса, хәвәр падиша билән әмәлдарлириға һазирқи Шунқарниң бешидики мәшәқәтлик даван арқилиқ йәткүзүләтти.

Жуқурида кәлтүрүлгән мисалларға қошумчә шуни тәкитләймизки, Довун мәлисидә «қалмақ йоли» дегән йол бар. Тарихий мәлуматларға асаслансақ, бу йолни қалмақлар дайим диққәт-нәзәридә тутқан. Униңға төвәндики мәлуматләр асас болалайду. Қалмақ ханзадилири бир-бири билән чиқишалмай, бирнәччә жил өзара урушиду. Мажрада алға чиққан Даваци ханға ханзадә Амирсана вә униң әмәлдарлири қарши чиқип, қалмақларниң дүшмини Чин императори манжу Цяньлунға шикайәт қилиду. Император униңға әскәр берип, 1755-жили Амирсана вә манжу генераллири Баньди, Юнчен башлиған 200 миңдәк әскәр қалмақлар зиминиға келип, һазирқи Текәс өстиңиниң бойида (Райимбек наһийәси) Даваципи әсиргә алиду. Қалмақ ханини әсиргә елиш үчүн уни һимайә қилған қошунларни йошурун қоршавға елиш керәк еди. Мана мошу мәсилидә Довун мәлисиниң алаһидә роли бар. Кәтмән даванидин ешип, Неринғолға чүшүп, Давациниң қошунлирини Қирғизстанға маңидиған «Сартасуға», Кегенгә өтидиған «Марикина» ғолини, «Хасансай» вә «Ешәк артқан» даванлирини йепиш үчүн аз күч керәк әмәс. Мана мошу һәрбий әһмийити үстүн жайларға 40 — 50 миң әскәр лазим болған. Бу атлиқ қошун Довунға йеқин Или дәриясидин өткәндә, ат туйиғидин чиққан чаң довунлуқларниң ядида қалса керәк. Улар уни атидин балиға, балидин балиға йәткүзүп, «қалмақ йоли» дәп атиған.

Ахирида шундақ хуласә чиқиришқа болидуки, жуқурида ейтилған Чиңғизханниң нами, дөләт нами, балисиниң нами, муңғол, ойрат, жоңғар, қалмақ сөзлири, Ачиноқа, Неринғол вә башқа аталғуларниң мәнаси, шундақла уйғурларму, моңғолларму ағамчини – ағамча, арчини – арча, бажини (игичәсиңил әрлирини) – бажа, бовайни – бувай, буғдайни – боғдай, гунжинни – ғунжун дәйду. Шундақ екән, қедимий муңғоллар вә мунғоллардин тарқалған ойрат, жоңғар, қалмақлар уйғурларға ким? Бу соалға жавап тепишни гезитханниң зиммисигә қалдурайли.

Қасим МӘСИМИ,
тарихчи.

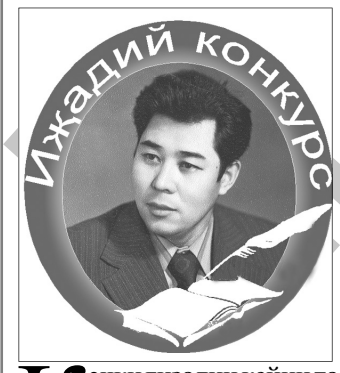

Нәдисән, мениң балилиғим

Кәчки ғизадин кейин талаға чиқип, дәрваза сиртидики бәлдиңдә бираз олтирип киришкә адәтлинип қаптимән. Бүгүнму шу адитим бойичә йәнә бәлдиңдә олтиримән. Күн угисиға патқан болсиму, әтрап техи йоруқ. Кочида маңлай хошнам Давутниң нәврилири «Мөкү-мөкүләң» ойнашмақта. Уларниң оттуранчиси үзини қоли билән йепип, тәтүр қарап турдидә, қалған үчи бир-бири билән сивирлишип, ян-яққа мөкүш үчүн кетишти. Бираздин кейин «Тепивалдим, сән йеңилдиң» дәп хошал вақириған авазлар аңланди. Оюн көз бағланғичә давамлашти.

Мән болсам әйнә шу гөдәкләрниң оюнини тамашә қилип олтирип, өзәмниң балилиқ чеғимни издәп, хиял деңизида үзүп кетиптимән...

Мана мән мәлимизниң топилиқ кочилирида жүримән. Ақ сақаллири өзлиригә бәкму ярашқан атилар ешәкләргә минивелип, нәләргиду кетип бариду. Лаңқа сиртидики бәлдиңдә олтирип: «Балам, тонумидимғу, сән кимниң балиси, нәгә маңдиң?», дегән соалини қоюп олтиридиған момиларни көрдүм. Дохмушта әпкәчни мүрисигә селип, су елип қайтқан анам хошнилар билән параң қилип туриду. Әтигәндә ешигини тоқуп, қери қарияғачқа бағлап қоюп, бәлдиңдә олтарған бовамни көрүватимән. Ахмолла бовамниң алмилиқ беғидики мошу күнләргичә тәми еғизимда қалған қизил алмиси пишип йәргә төкүлүп кетипту. Қулиғимға ян хошнимиз Сулайман акиниң төмүрчи дукинидин әтигәндин йерим түнгичә аңлинип туридиған базған садаси, чоң коча бойиға жайлашқан Аблеким бовайниң кона түгминидин бир хил гүрүлдәп айлиниватқан түгмән тешиниң үни, коча-кочида вәллә, жаңза, ошуқ ойнаватқан балиларниң вақирашлири, күлкилири йеқинла жайдин аңланғандәк болди.

— Һай Абдуреһим, һай Мәмәт, кәч паттиғу, нәдә жүрисиләр?

— Нуршидин, Шәмшидин, тамиғиңлар совуп кәттиғу!

— Һай Туйғун, тағил кала падидин қайтмапту, тепип кәлсәңчу?

Кәч патқанниму сәзмәй, оюнға киришип кәткән балилирини чақириватқан анилиримизниң үни. Пәқәт шуниңдин кейинла аста-аста өйлиримизгә тарқаймиз. Апамниң курутқан помидор қеқини чепип, көмүқонақ қошуп әткән әжайип мейизлик суюқашни ичимиз. Дадам билән апам жоза үстидә параңға чүшиду.

–Рази акамниң ейтишиға қариғанда, бийил ашлиқ яхши болидекән, убдан башақ тутти дәйду.

– Сали акам йеқинда Москваға көргәзмигә маңидекән, звеноси наһийә бойичә әпийүн гажиниги әң көп өткүзүпту.

Кәлди-кәтти параңлар билән вақитму бир йәрләргә барди. Дадам қолидики жараһәткә дорилирини йеқип таңди вә әтә сәһәрдә Сариөзәккә берип, Хитайдин өткән икки аилини көчирип елип келидиғанлиғини ейттидә, йетип қалди.

Урушниң түгигинигә 20 жилдәк вақит өтсиму, дадамниң урушта алған жараһәтлири сәллимаза сақийип кәтмигәнди. Болупму, дүшмән оқи чеқип ташлиған қолидин шу күнләрдә инчикә устихан парчилири теридин чиқип қалатти. Уруш адәмләргә салған тән вә қәлб яриси хелә заманларғичә сақаймайдиған охшайду!

Мәнму яттим. Немишкиду, уйқум кәлмәйватиду. Кочидин нахша авази аңланди.

Мән туғулуп өскән йәрләр
Қизилгүлдәк бағлар қалди.
Егиз-егиз қош чирайлиқ
Яқут таштәк тағлар қалди.
Буға марал пада-пада
Ойнап жүргән сайлар қалди.
Тағ бағрида сәкрәп ойнап,
Қоза-тайчақ отлап қалди...

Кочини чаң кәлтүрүп нахша ейтип өтүватқанлар – Межит, Һасан вә Исқақ акилар. Болупму, Межит билән Һасан акиларниң үни бәкму жараңлиқ аңлинатти. Бу жигитләр қач-қач жиллири бир топ ағинилири билән чегара атлап өтүп келидудә, бизниң мәһәллилик болуп қалиду. У жилларда йезимизда у қаттин өткән нурғун аилиләр олтиришлиқ болуп қалғанди. Шуларниң бири – бизгә хошна болуп кәлгән Сулайман акиниң аилиси.

Сулайман ака қоли гүл уста еди. Төмүрчи дукини болидиған. Мениң көп вақтим тамлири көмүр исида қарайған әшу дуканда өтәтти. Сулайман ака маңа пәчниң көрүгини бесишни тапшуратти. Өзи болса, қизиған төмүрни сәндал үстигә қоюп, базған билән һәрхил шәкилгә кәлтүрәтти. Бираздин кейин тәйяр тақилар, пичақ-чәнчәзиләр, лахшигирләр соғ суда тавлинаттидә, тәйяр буюм болуп чиқатти. Буниң һәммисини мәнму ясап көрмәкчи болаттим. Сулайман ака, «Балам, қарап үгинивәр, оғул балиға қирик түрлүк һүнәр азлиқ қилиду», дәйдиған. Аста-аста маңиму әс кәтилип, өзәмчә қәләйдин, төмүрләрдин бир нәрсиләрни ясайдиған болдум. Буниң һәммиси — төмүрчи дукинидин алған тәлимимниң нәтиҗиси еди.

Нахшиларниң үни аста-аста бесилип, жирақтин нәй авази аңланмақта. Бу Тудахункам. У әсли қәшқәрлик, уму тәғдир тәқәзаси билән чегаридин өтүп, бизниң жутлуқ болуп қалған. Еғизида илими бар үчүнму, уни «Қари» дәп атишатти. Жут чоңлири келишип, Тудахункамни мениң чоң момам Ремханниң қизи Жанигүлдәмгә кәтип қойиду. Уларниң икки еғизлиқ там өйи болидиған. Мән пат-патла шу өйгә кириваттим. Тудахункам мени көрүши биләнла, «Һәй, сән мени йәнә нәй челип бәр дәп кирдиңә», дәп иллиқ күлүп қояттидә, торустики лимлар арисиға тиқип қойған нәйни елип челишқа башлатти. Немишкиду, маңа нәйниң авази әҗайип муңлуқ, сирлиқ аңлинатти. Бу муңниң у қатта қалған ана жутини, ата-анисини, дост-йарәнлирини сеғиниш муңи екәнлигини мән пәқәт чоң болғандила чүшәндим.

Йәттә яшқа әндила толған вақтим. Йезимиздики клубниң алдиға интайин нурғун адәмләр жиғилип кәтти. Нурғунлири йочун, кийимлиримму өзгичә. Бир чағда үстигә чоғдәк гиләм йепилған ат кәлтүрүлдидә, униң тизгинини бешиға дөпә кийгән, чирайлиқ бурут қойған кишигә тутқузушти. У киши чаққанлиқ билән атниң үстигә ирғип миндидә, мәлиниң топилиқ кочилирини бир айлинип чепип кәлди. Йеза хәлқи, меһманлар бу кишигә алқишлирини яғдурмақта еди. Һәмминиң шунчә алқишиға еришкән киши — жутдишимиз Һезим ата Искәндәровниң атмиш яшлиқ тойиға кәлгән атақлиқ қазақ язғучиси Сәбит Муқанов екән. У чағда мошу вақиәләрниң гувачиси болсамму, у кишиниң ким екәнлигини билмигәндим.

Яз күнлириниң бирида мәлимизгә «Уйғур театри оюн қоюп кәпту», дегән хуш хәвәр таралди. Кәч петиши билән пүткүл йеза хәлқи, худди мәйрәмгә маңғандәк, клубқа қарап бәт алиду. Мәнму дадам-апамни әгишип оюнға кирип кәттим. Залда жиңнә санчиғидәк жай йоқ. Сәһнә төвинидики бош орунға сазәндиләр орунлишипту. Инчикә таяқ тутқан киши қолини шилтиши биләнла саз челинди. Сәһнә ечилип, жигит вә қизниң шох күлкиси аңланди. Иккиси келәчәк арманлири һәққидә сөһбәтләшмәктә. Залда шунчилик тиничлиқ орниғанки, һәтта актерларниң тиниғи аңлинатти. Оюн давамлишиватиду. Бир вақитта сәһнигә үз-көзи қан, боюнлириға койза кийгүзүлгән қиз вә жигитни елип чиқишти. Бәзиләр «Һазир тонурға көйдүргидәк», – десә, бирлири, «яқ, дарға асидекән», дейишәтти.

Мән бу сөзләрни аңлап, қорққинимдин орундуқлар арисиға чөкүп олтиривалдим. Тамашибинларниң бирлири көз яш қиливатса, бирлири еғир «уһ» тартишмақта. Бу мениң балилиқ вақтимда биринчи қетим көргән «Анархан» спектакли еди. У чағда сәһнидики болуватқан вақиәләрни һәқиқий әмәлият дәп ойлаптимәнкән.

Йәнә шу хияллар мени йетиләп, чоң кочиниң күн чиқиш тәрипидә икки қур өсүп, мәлимизгә алайтәнла сөләт берип туридиған қери қарияғачларниң сайисиға елип кәлди...

Бу қарияғачлар жутбәрпа болғандин тартип өсүватқанмекин дәймән. Сәвәви, уларниң ғоллири шунчилик йоған едики, үч-төртимизниң ғулачи аран йетәтти. Әтигәндин күн патқичә униң астиға күн нури чүшмигәчкә, у жайда бовилиримиз түгимәс-пүтмәс параңларға чүшәтти, әнди бизгә охшаш оюн балилири үчүн тепилмас жай еди. Бир күни қәйәрдинду гүкүрәп зәнҗир тапанлиқ тракторлар йетип келиштидә, қери қарияғач ғоллириға тросларни бағлап, қомиришқа башлиди. Узун жиллар мошу йәрдә өсүп, йилтиз тартқан қарияғачлар башта чиң турсиму, зәнҗир тапанларниң йәрни морлап, күчәп тартишиға бәрдашлиқ берәлмәй, еғир хүрсүнгән һалда ғулашқа башлиди. Шу чағда йәр бетигә йилтизлири чоқчарап чиқип қалған қери қарияғачлар ятқан бойи «Биздә шунчә немә гуна?», дәп иңриғандәк билингәнди маңа. Бир һәптә ичидә жулунған қери қарияғачларниң орни түзлинип, орниға зилва бойлуқ терәкләр олтарғузулди. Улар қанчиму шахарап, асман-пеләк болуп өссиму, қери қарияғачлар бәргән сайини һәргизму берәлмиди.

Мән йәнила хияллар илкидә...

Маңа қәйәрдинду йеңила пишқан тонур ненииң һиди кәлгәндәк болди...

У чағларда нан йеқиливатқан тонур бешиға өткән-кәчкән жиғилип кетидиған. Сәвәви, «Иссиқ нанға еғиз тегиңлар», дәп тонур бешидики анилар чақиривалатти. Хошниларға бирдин тоғач киргүзүшни унтуматти.

...Бәлдиңдә хелә узақ олтирип қалған охшаймән. Тағдин урған салқин шамал тенимни шүркәндүрди. Өйгә кирдимдә, кийим илғучтики өзи конирап кәтсиму иссиғини йоқатмиған дадамниң кона жугисини йепинип, қайтидин талаға чиқтим.

Мәлә ичи жим-жит. Базған садасиму бесилғандәк. Кона түгмәнму тохтиған охшайду. Кәчкичә ишлитип, кечиси қоюветидиған, кона өйләрниң, қораларниң бузулған тамлирини далда қилип ятидиған ешәкләрму көрүнмәйду. Вақирап, күлүшүп ойнаватқан балиларниң үниму аңланмайду.

Буларниң һәммиси мениң балилиғим билән кәлмәстә қалғандәк билинди маңа. Пәқәт кичик вақтимда қиш күнлири таладин музлап кирип йепинип йетивалидиған дадамниң кона жугисиниң иссиғила мән билән қалған охшайду...

Һасил АБДРИМОВ.
Ават йезиси, Уйғур наһийәси.

Йезилған қәлбимдин гәзәл-шеирим

Әкрәм САДИРИЙ

Бәзиләр ач-зерин, бәзи тоқ күнләр.
Өй тутсаң дәрт билән азапқа чида,
Сәвирлик — түврүги алтун угиниң.
Бузмиғин өйүңни болсаңму ада,
Шу чағда йешилмәс түккән түгүчүң.
Йолдишиң қоллисун, болсун
һәм садиқ,
Әбәдий сөйсүнчу
қилмастин жалиқ.

***

Үнүң бәк йеқимлиқ нахшичи оғлум,
Авазиң яшларни қилди мәһлия.
Мән аңлап вужудум өксүп қулунум,
Сезиндим бу тойда қалғандәк тәнһа.
Ейтисән әҗнәби нахшисин
жошқун,
Гунаму уйғурчә нахшилар ейтиш.
Көрмидим турқуңдин қәлбиңдә
учқун,
Сениңдә болмиғач милләткә
хаһиш.

***

Мән ахмақ дәймәнкән, өмрүм
гүл чимән,
Һәммини адәм дәп қанат қақимән.
Амма, яқ, үмүтүм бекар боп чиқти,
Яв бәрсә зәһәрни һәсәл дәптимән.

***

Қариғина, бу дуния гөзәл вә авat,
Дәқиқә дәмлири шериндур — нават.
Кечәю-күндүзи дуния қоғлишип,
Ахчиға қул болмай яшиғин азат.

***

Житимни қахшитип алдап, номус
сатмидим,
Қол сунуп тамахор болуп оңда
ятмидим.
Миң шүкри, дәймән көңлүм,
беғубар ақтур,
Достни яманлап, кәйнидин оқ-я
атмидим.

***

Бүгүн йоқ. Аңланмас жараңлиқ үни,
Издәймән сеғинип күндүзи-түни.
У еди хәлқимниң амити, пәхри,
Шудиму бу панидин мәңгү өткини.
...Топландуқ тойлашқа әл,
дост, кериндаш,
Тәвәллуд күни бу мәйрәмгә тәндаш.
Гүлдәстә тутай дәп кәлсәм сорунға,
Әдип йоқ, омилип, ақар көздә яш.

ҒӘЗӘЛЛӘР

БЕХИЛ

Һалални тәрк әтмәй һарам билән
бай болған,
Қәлби униң қахшалдур сүйи йоқ, у
сай болған.
Күтмигин саадәтни, тәләп
қилма ярдәмни,
Жүриги һарарәтсиз, тәпти йоқ
бир ай болған.

Бехиллар арисида алдиға ат салғузмас,
Өзгидин алса атни, қайтурғанла
тай болған.
Сехини ахмақ көрәр, тили
яғлиқ мәккардур,
Қәһританда көмүр йоқ, қалари
қорай болған.
Өч елиш униң кәспи тенигә
сиңип кәткән,
Бевапалар от болса, отқа у дост
май болған.
Чиқип өстән бешиға сүзүк
суни булғайду,
Төвәндики әл жутниң ичәр сүйи
лай болған.
Бехилдин дост тутмиғин, һәзәр
әйлә һәй, Әкрәм,
Махтап қойса ахмақлар аңа һәм
малай болған.

МИҢ НАЛӘТ

Қахшитип ажизни хор әткәнләргә
миң наләт,
Адәм көрмәй мәйдигә тәпкәнләргә
миң наләт.

Һәқиқәт дәп тик туруп, қарши чиқса
муш түрүп,
Баш әгмисә, маңлайдин чәккәнләргә
миң наләт.

Йолда йолдаш болғанлар йерим
йолда йоқилип,
Шәйтан кәби изидин жүткәнләргә
миң наләт.

«Сән у яқлиқ, бу яқлиқ» дәп чинардәк
хәлиқни,
Палта чепип парчилап бөлгәнләргә
миң наләт.

Шуңқар десәм қузғункән йәрдә
тезәк талишип,
Бир-бирини айимай, тәпкәнләргә
миң наләт.

Алға атла дейишип, шуар
ташлар «күрәшкә»,
Әлни қоюп балаға мөккәнләргә
миң наләт.

Мәртлири аз, намәрт көп, һәр
чамдамни күзитип,
Жиқитишқа бир пәйтни күткәнләргә
миң наләт.

Чидам билән сәвирни тәрк
қилип қәлбидин,
Яманлиқни көңлигә пүккәнләргә
миң наләт.

Әзиз достлар, қулақ сал, бу һәққанә
сөзүмгә,
Һарамни йәп жаһандин өткәнләргә
миң наләт.

Тил учида жа махтап, қаймуқтурған
Әкрәмни,
Напакларниң оюниға чүшкинимгә
миң наләт.

ДОСТУМНИҢ ЛӘВЗИДИН

Ал! — деди, маңа ташлап яғлиғини,
Зәрдә билән қошумчә
қип, бешиңға таң.
Аңлап уни басалмидим айиғимни,
Туюксиз бу зәрбигә болуп аң-таң.
Раст достум, дәсләп
сөйгән жананимди,
Ташлиғандин һиссиятларға
болуп һәмра.
Шундин башлап булут
қаплап асминимни,
Азавини тартмақтимән қишу
һәм яз.
Көңүл сараң башлап
мени «қизиқларға»,
Бир гөзәлниң қилтиғиға
чүшүп қалдим.
Сөйгинимни ташлиғандим
чоңқур ярға,
Шуңлашқа бу «соғини» алған едим.
Вужудумға дәпин болуп
муһәббитим,
Муһитларға ғәриқ болди
бар дөлитим.
Бәзиләр бар тумар асар балиға,
Тилдин жирақ болсун
қозам дәмдекин.
Нияз атап, чачни қоюп бешиға,
Ялғузларниң ғемин шундақ йәмдекин.
Уйғурларниң удуми көп бала дәп,
Мазарларға берип шамни яқиду.
Көйүп-өчүп пәрванидәк болар зәп,
Бу қилиқлар женимға бәк патиду.
Өзәмниң дәп, өзигила жүгрәйду,
Өсәр бала әмгәк билән кари йоқ.
Мәнпийәт дәп пичақ елип гүкирәйду,
Йетилиду почақчилик һари йоқ.
Әркиләтмәй, тумар асмай
һәрқачан,
Өсирәйлуқ сәбиләрни меһриван.

***

«Той болғанда бар мәвжудат
сүйинәр»,
Дегән сөз бар дана бизниң хәлиқтә.
Нахша-сазлар мөҗүзидәк билинәр,
Арам берәр вужудиңға жүрәккә.
Қиз өстүрүп, оғул азлап,
чоң қилип,
Бәл бағлапсән кән
дәстихан йейишқа.
Алдирайду қериндаш һәм дост
келип,
Дил соғиси изгү тиләк ейтишқа.
Тойлириңға йәнә тойлар улашсун,
Пәрзәнтлириң яшап жүрсун бәхитлик.
Нәврә көргин, уму шундақ өйләнсун,
Әвлат дегән әлгә болар керәклик,
Той дегән у, уйғурларға қут
мәйрәм,
Унда сөйгү, вападарлиқ мужәссәм.

***

О, қизим, һаятқа сән учтуң мана,
Башлидиң дағдуғилиқ өмүр йолуңни.
Той ясап һәммини, хуш қилип йәнә,
Тутупсән мустәһкәм жүптиң қолини.
Қәдими бу удум, тарихи узақ,
Әждатлар әвлатқа улишип келәр.
Бәзиләр бәхитсиз, бәзиләр
бәк шат.
Тилигим һәй балам, сәһнидә, тойда,
Илиниң нахшиси һаман башлиғин.
Адашма тилиңдин уни хорлима,
Сәнъәтниң зәрлирин йәргә чашмиғин.
Чүнки у зуванин унтуған мәлъун,
Адәм қияпәтлик дорамчи маймун.

***

Чүшүмгә киргәнди меһриван анам,
Ямаққан миң йәрдин кийгән көйниги,
Үзлири мискинди бәт бешар тамам,
Турғидәк аранла соқуп жүриги.
Миң курақ екән миш либаси кийгән,
Ярашмай қапту һәм қийим анамға.
Һәттаки түгмиси һәр-түрлүк екән,
Бәт бешәр көрситип әһли жаһанға.
Пичирлап сораттим: — Ким қилди
буни?
Қайси бир шәйтанлар сени қилған хор.
Сазайи әмәсму қилип турғини,
Алғини әмәсму бу иштин һөзүр.
...У ғайип болғанди һеч немә демәй,
Жүригим тәдбирин чүшниң
йешәлмәй.

***

Һувлаймән аһ уруп, асманға қарап,
Бәхтимниң юлтузин издәймән көктин.
Кәттиғу пуғаним бошлуққа тарап,
Достлирим дәйдуки: — Тәхир қил,
күткин.
Көрүнмәс айму һәм булутқа мөккән,
Жим-житлиқ һөкүмран аңланмас
тивиш.
Һәттаки қәдимму муңларға чөккән,
Кимләрдин тәккәнду маңа
бу қарғиш.
Қәлбимдин һәсритим от болуп чиқар,
«Һувлиған сән, кимсән?..» демәйду
һечким.
Жаһанни издәймән кәлсә һәр бahар,
Һижранниң чоғида толған бу ичим.
Дәриха! Бу мискин көңлүмни бәзләр,
Келәрму күлдирип, қәдди гүл сәрвәр.

РУБАИЙЛАР

Йезилған қәлбимдин ғәзәл-шеирим,
Буниңға жәмләнгән, сөйгүм
һәм меһрим.
Достларға тутқан көңүл соғиси,
Арқамда өчмәстин янар чириғим.

***

Мөҗүзигә охшайдекән балилиқ,
Әгәр билсаң, бар паклиққа у талиқ.
Йәтмиш жиллиқ өмүр сүрсә адәмләр,
Мөҗүзини булғайдекән һарамлиқ.

***

Қишта һеч рәнҗимә кинәп гүлбаһар,
Һәр ишниң өмүрдә дайим орни бар.
Булбуллар сайрашта һапиз болсиму,
Жасарәт бабида болалмас шуңқар.

***

«Һәй хәлқим, сән үчүн пидадур
бу жан,
Бәхтиңчүн етилип болимән вулкан».
Дәйсәну бирақта әмәлиятиңда,
Мөкүсән далдиға болуп бир чашқан.

***

Махтинип жүрисән: — Язимән яхши,
Язғиниң ләвзидәк, болсиғу кашки.
Көрмидим униңдин хәлқим армини,
Сезилмәс диярим Вәтәнниң ишқи.
Өмүр сәпириңдә, ойман тағ болиду,
Бир хил өтмәс күнләр, жиға һәм
хуш чағ болиду.
Бешиңға күн чүшсә, хошнилар
саңа һәмрадур,
Яман туққандин қәлбиңдә өчмәс
дағ болиду.

***

Кәч күздә көктә бәк соғ тамчилар,
Сәскәндүрүп тениңни һаман
тамчилар.
Өмрүңдә рояпқа чиқмиса арминиң,
Соғ тамчидәк пушайман
сени қамчилар.

***

Һәсрәткә муптила болғанда инсан,
Зулмәтлик зинданға айлинар жаһан.
Әқилгә тайинип тапмисаң чарә,
Нәштәр боп жүрәккә санчилар һаман.

***

Қушларниң угисин бузған адәмдәк,
Һә, кушниң аниси қарғиған дәмдәк.
Бузмиғин достуңниң өйини напак,
Қалиғач иниға киргән иландәк.

***

Бәзиләр керилип, қуруқ махтинар,
Нә унда уят йоқ әлдин қисилар.
Егилип тимақтәк ташни алалмас,
Батурға қилтақ сеп һаман есилар.

***

Өйлиниш тойлири — әвлат тойлири,
Ярашқан муһәббәт нахша күйлири.
Тиләймиз бир өмүр қошмақ меғиздәк,
Бир йәрдин чиқсун дәп сөйгү ойлири.

АТАМҒА

Бәхтимиз, тәхтимиз сиздиңиз ата,
Меһриңиз дәрияда һәм деңиз ата.
Қуяштәк хуш аптап, иссиқ қәлбиңиз,
Йеқимлиқ едиғу чеһриңиз ата.
Әндила йәткәндә ишқа қолимиз,
Жиғлитип бақилиқ болуп кәттиңиз.
Тиләймән егәмдин қилип илтижа,
Жәннәттин жай алғай, ата, роһиңиз.

ОМИЛИШ

(Академик, шаир, мәрһум Махмут Абдурахмановниң роһиға бегишлаймән)

Топландуқ тойлашқа әл,
дост, кериндаш,
Тәвәллуд күни бу мәйрәмгә тәндаш.
Гүлдәстә тутай дәп Махмут акиға,
Кәлсәм йоқ, көзүмдин төкүлмәктә яш.
У еди шагиртқа гоя пәрванә,
Билимдә һәммини қилған һәйранә.
Вайиға йәткүзүп — өсмүр неһални,
Мәртликтә тәндашсиз еди йеганә.
Көңли әл үчүн — дағсиз дәстихан,
Алиқини очуқти сехи саһипхан.
Илим-пән көкидә жудуңға пәрва,
Қилмиған қанити қайрилмас қиран.
Шеирийәт әзәлдин еди сөйгини,
Бәк аздур униңдәк көйүп өчкини.
Самада бир юлтуз чақнап көрүнсә,
Йөләшкә тәйярди созуп қолини.
Саз-нахша күйләргә вужуди толған,
Сәнъәткә көйүнүп болатти гүлхан.
Билимниң қәвсирин тутуп хәлқигә,
Әжридин зоқ елип шатлиққа толған.

Яшларға беғишланған мәхсус сәһипә

МӘШЪӘЛ

«Мәшъәлниң» меһмини

Қийин саһаниң маһир мутахәссиси

Асимҗан Сидиқ оғли Зайитов дәсләп 2007-жили Уйғур наһийәсиниң Чоң Ақсу йезисидики Ғ.Сәдвақасов намидики мәктәптә, Қазақ йол қатнаш университети йенидики техника-ихтисадий колледжида, андин Тынышбаев намидики Қазақ телекоммуникациялəр академиясидə билим алиду. Ахирқи билим дəргаһини тамамлиғандин кейин Алмалы наһийəсиниң селиқ башқармисида əмəлий-тəжрибидин өтиду. Əмгəк паалийитини 2013-жили Жетысу наһийəлик дөлəт кирим башқармисидин башлайду.

Яш болушиға қаримай, өз ишиға пухта яш мутəхəссис көп өтмəй кəсипдашлири арисида жуқури һөрмəткə сазавəр болиду. Рəһбəрлик тəрипидинму униң намиға ейтиливатқан иллиқ инкаслар бу пикримизгə ярқин испаттур. Селиқ саһасида пат-пат йүз бериватқан йеңилиқларни вə униң күндин-күнгə йеңи технологияләр асасида жүргүзүлүватқанлиғини нəзəрдə тутсақ, бу кəсип егиси болушниң нəқədəр қийин екəнлигини көрүвелиш тəс болмиса керək. Məхсус бетимизниң бүгүнки меһмини Асимҗан Зайитов əйнə шу қийин саһада алған билим-тəжрибисигə таянған һалда вəзиписини утуқлуқ атқуруватиду.

—Алий билим елишимға шəрт-шараит яритип, еһтияҗлиқ мутəхəссис егиси болушумни, җəмийəттə өз орнумни тепишимни тəминлигən ата-анамға, ғəмхорлуқ қилған барчə инсанларға, пурсəттин пайдилинип, «Мəшьəл» бетиниң минбиридин чин қəлбимдин миннəтдарлиғимни изһар қилғум келиду, — дəйду яш мутəхəссис.

Еламҗан ТАЛИПОВ.

Исми: Асимҗан
Фамилияси: Зайитов
Туғулған жили: 1990
Мутəхəссислиги: селиқ хизмитиниң хадими

Анилардин туғулдуқ

Анилардин туғулдуқ уни һəммə
билимиз,
Шу анини қədирləп, əтивалап келимиз.
Нəччилигəн түнləрни ухлимастин
өткүзди,
Бизни беқип чоң қилип балағəткə
йəткүзди.

Шу анидин таралған талай алим,
даналар,
Шуни беқип чоң қилған мана мошу
анилар.
Гуна қилсақ кəчүрүп, яхшиликқа үгəтти,
Яшлиғини биз үчүн сəрип қилип,
түгəтти.

Анисини рəнҗитип жүргəнləрму йоқ
əмəс,
Ундақларни дейишкə болидиғу
«бəғəрəз».
Сən анаңдин туғулдуң, йəр астидин
чиқмидиң,
Қандақларчə аниниң қədрини уқмидиң.

Бала тепип өзəңму қайнақ өмүр сүрəрсəн,
Немə қилсаң анаңға, сən балаңдин
көрəрсəн.
Анимизниң барида ойнап-күлүп
жүрəйли.
Тиригидə анини қədирləшни биləйли.

Зулмира МУНАРОВА.
Ғалҗат йезиси, Уйғур наһийəси.

Кино дуниясида

Утуқлардин кейинки учришиш

Йеқинда «Renion» меһманханисиниң конференц залида “Инайəт” ассоциацияси, уйғур яшлириниң “Dopalife.com” вə “Нур” торбəтлириниң уюштуруши билəн имканийити чəкləнгəн инсанлар тəрипидин чүширилип, жирақ чəт əллəрдə бирқатар жуқури мукапатларға сазавəр болған «Быть или не быть» фильми қайтидин көрситилип, фильмниң баш режиссерлири Əзиз Зайиров вə Мухаммед Мамырбеков ишқивазлар билəн учрашти.

Бу күни фильмни ишлигүчиләр униң тарихини, фильмда баш рольларни ойниған актерлар вə фильмни чүшириш җəриянида йүз бəргəн қизиқарлиқ вақиəләр һəққидə тəпсилий ейтип бəрди. Шундақла улар келəчəктə қолға елиш алдида турған иш-режилиригиму тохталди.

Умумən, бу фильмда туғулушидин мəйип инсанлар баш рольларни орунлиған һəм улар тəрипидин ишлəнгəн бу фильм он икки кинофестивальниң мукапатлириға қол йəткүзди. Униң ушбу утуқлардин кейин йəнə бир қетим тамашибинлар билəн үз көрүшүши жуқури дəриҗидə өтти. Тəкитləш лазимки, тамашибинлар бу күни чоңқур тəсиратқа чөмүп, алаһидə һис-туйғуларға бөлəнгəнлигини уларниң чеһрисидин бирдинла байқавелиш қийин əмəс еди.

Адиləм МƏСИМҖАН.

Башқа нəширləр сəһиписидин

Оқутқучи достум, сиз артист əмəс!

Мəктəпни кичиклитилгəн бир җəмийəт, кишилик мунасивəтləрниң кичиклитилгəн нусхиси, алаһидə бир сəһнə дейишкиму болиду. Бу һəммимизгə аян, əлвəттə. Бирақ, бир қисим оттура вə башланғуч мəктəплиримиздə елип бериливатқан əдəбият, сəнъəт көрүклиридə орунланған бир қисим номерлар кишини һəқиқəтən ойға салмай қоймайду.

Қарайдиған болсақ, оқуғучиларниң йешиға мас кəлмəйдиған номерларни, мəсилəн, уста артистларни дорап, қеник грим қилип, йеримялиңач һалəттə ойнап кетишлири, мətини наеник чəт əл нахшилирини дорап ейтишлири, һəтта «Көйдүм! Пиштим!» дегəндəк муһəббəт нахшилирини оқуп, уссул ойнап кетишлири мəсъулийəтчан һəрбир ата-анини вə муəллимни ойландурмай қоймайду.

Мəктəп ичидə уюштурулған бир сəнъəт көрүгидə бир музыка муəллиминиң номери көрситиши тəлəп қилинған еди. У һеч тартинмастинла йеримялиңач көрситидиған бир кийимни кийипла сəһнигə чиқтидə, дискидин Һиндстанниң мəлум бир киносидики «Гараһи» дегəн нахшини қойғиничə, касилирини толғап, уссулға чүшүп кəтти. Униң шу чағдики қияпитигə қариған адəм, уни муəллим əмəс, бəлки бəзмиханидики уссулчимекин, дəп һис қилатти. «Товва!» дəп яқамни туттум. Шу тапта сəһнидə уссул ойнаватқини алий мəлуматлиқ бир оқутқучи. Уни көрүватқан еғизидин техи сүт темип турған, һəммигə һəйранлиқ, қизиқиш вə һəвəс билəн қарайдиған, сəл туруп, əву оқутқучидин ғайə, кишилик турмуш, ədəп-əхлақ – йосундин дəрис алидиған сəби балилар. Хиҗиллиқтин үзүм чоғдək қизирип, йəргə кирип кəткидək болуп кəттим. Əшу муəллим-оқутқучи үчүн оқуғучилардин: «Балам, əву оқутқучи үчүн мəн намақул болай!» дегүм кəлди.

Бу хил əһвалларға қарита, бəзи муəллимлəр қилчиму нейиқмастин: «Бу дегəн сəнъəт! Мəн оқуғучиларниң қизиқишиға һөрмəт қилдим!» дəп өзини ақлиши, «Башқа артистларму сəһниləрдə шундақ ойнайдекəн, мəн ойнисам немə бопту?» дəп ақлиниши мүмкин. Бирақ бу һəргизму пут тирəп туралайдиған орунлуқ сəвəп болалмайду. Чүнки мəктəп алаһидə орун, у һəргизму җəмийəттики ечиветилгəн сорун əмəс, бəлки оқуғучиларни сағлам болған җисманий вə мəнивий җəһəттин нишанлиқ тəрбийиləп йетиштүрүшни мəхсəт қилидиған алаһидə тəрбийə макани. Мəктəптə һəрбир оқуғучиниң сағлам идея вə роһ билəн тəрбийилинип чиқиш һоқуқи барки, һечкимниң уни халиғанчə дəпсəндə қилишиға йол қоюлмайду. Шуңлашқа əшундақ муəллим-оқутқучиларға шундақ хитап қилғум келиду: «Оқутқучи достум, сиз артист əмəс!».

«Шинҗаң гезитидин» елинди.

Мəшрəптə яңриған шансон

Йеқинда Əмгəкчиқазақ наһийəсиниң Ғəйрəт йезисида новəттики «Яшлар мəшриви» өтти. Адəттикидəк, рəсимқаидилиригə мувапиқ башланған мəшрəпниң давами күтүлмигəн қизиқчилиқларға улашти. Чүнки уйғурлар арисида «шансончи» дегəн намға сазавəр болған Алимҗан Зулпиқаров таланти билəн жутдашлиримизни һəйран қалдурди. Əнди «Мезан өйи» телепрограммисиниң қатнашқучиси Рашид Давутов мəшрəпниң мəзмунини техиму бейитти. Хошна Маливай йезисидин қədəм тəшрип қилған «Тəңритағ» ансамбли билəн қаратуруқлуқ Назим Илахуновниң дилраба нахшилири сорунға миллий түс берип, көпчиликниң көңлидин чиқти. Равиль Бақиевниң өткүр чақчақлири болса, мəшрəпкə техиму «җан киргүзүп», көпчиликни күлкигə ғəриқ қилди.

Интайин қизиқ өткəн мəшрəпниң ахирида йезимизниң мəдəний һаятини җанландуруп, оттуз оғулниң көңлидин чиқишқа бар күч-ғəйритини сəрип қилип жүргəн бирқатар миллəтпəрвəр жутдашлиримизға Пəхрий ярлиқлар тапшурулди.

Абдулҗан АЗНИБАҚИЕВ.
Əмгəкчиқазақ наһийəси.

Ирадә

Синақлардин сүрүнмигән батур ана

Мениң бу мақаләмниң қәһримани һаятниң — еғир синақлиридин сүрүнмәй өтүп, өз мәхситигә йәткән батур ана Мерванәм Әлаева болмақ.

Мерванәм ана 1954-жили Уйғур наһийәсиниң Ават йезисида дунияға кәлгән екән. Туғулушидин «полиэпилемия» ағриғиға дучар болған гөдәкниң келәчәктә парлақ һаят кәчүридиғиниға һечким ишәнмигән болса керәк.

— Апам мени сәккиз айлиқ чеғимда қоюлған диагноз бойичә биринчи қетим «Ақсай» балилар шипаханисиға елип барған екән, — дәп әсләйду Мерванәм ана. – Шу йәрдә мени һәмшириләрниң бири апамдин «Қизиңизни бизгә бериветиң» дәп ейтипту. Әнди иккинчи қетимлиқ давалаш курсиға апам мени тартиваламдекин дәп апармапту.

Жиллар арқисидин жиллар өтиду. Мерванәм бәш яшқа толиду. Бирақ маңалмайду, башқа балилар охшаш өзи талаға чиқип ойналмайду. Шуниңға қаримай тикинчиликкә, кәштә бесишқа қизиқиши наһайити үстүн қиз мәктәпкә барғичә тикинчилик қол машинисида ишләшни хелила үгинивалиду.

— Иккинчи синипта оқуватқан пәйтимдә акам Сәлим маңа тикинчилик машинкисини соға қилди. У күндики хошаллиғим та мошу күнгичә ядимдин кәтмәйду. Әнди «путлири ишлимисә, мәктәптә қандақ оқуди», дәп ойлаватқан болушиңиз керәк, — дәп маңа күлүп қариди ана. – Бир күни өйүмизгә мәктәп йешиға йәткән балилар тизимини елип жүргән қиз кирип кәлди. Өйдә апам йоқ еди, мән болсам үстәлдә олтираттим. Мениң ялғуз екәнлигимни көрүп, «Апиңиз кәлгәндә кирәй» дәп меңиведи мән: «Һәдә тохтаң, мән бийил мәктәпкә баримән» дәп өзәмни тизимға яздуруп қойдум. Апам кәлгәндә бу хәвәрни ейтиведим, у «Яқ, балам, сән кейин барисән» дәп алдашқа башлиди. Амма мән өз дегинимдә қәтъий турувалдим.

У вақитларда нака балиларни өйгә келип оқутуш болмиған еди. Шуңлашқа уни аписи мәктәпкә көтирип әкелиду. Мерванәм Әлаева аписиниң бу еқидисини һечқачан унтумайду. У 6-синипта оқуватқанда наһийәлик ағриқханиниң баш врачи Абдуманап Әмитахуновниң мәслиһити билән йәнә Алмутидики «Ақсай» балилар шипаханисида давалинишқа келиду. Бу йәрдә 9-синипқичә оқуйду. Бу йәрдиму у өзиниң кәштичилик, тикинчилик ишлири билән шуғуллиниду.

— Бир күни шипаханиға Кореядин меһманлар кәлди, — дәп әсләйду Мерванәм ана. – Мениң ишлиримни көргән охшайду, йеқип қапту. Кейин шу меһманларниң бири «Қизни маңа бериветиңлар» дәп турувапту. Дохтурлар мениң пикримни сориди: «Мениң апам, қериндашлирим бар. Мән һеч нәгә бармаймән» дәп қәтъий турувалдим.

— Һаятта өкүнгән пәйтириңиз болдиму? – дәп соридим униңдин.

— Икки қетим бу һаяттин ваз кәчкән пәйтимму болған, — деди күлүмсирәп Мерванәм ана. – Биринчи қетим мәктәптә оқуватқанда бир бала маңа келип: «Сән току, маңалмайсән, сән кимгә керәк?» дәп заңлиқ қилип күлди. Мәңгү мошундақ өтидиған охшаймән, һәқиқәтәнму мән кимгә керәк?» дегән ойда қалдим. Кейин апам, униң тартқан җапа-мәшәқити көз алдимға кәлдидә, һәммини унтидим. Иккинчи қетим, мәктәпни тамамлап, иш издәп наһийә мәркизигә чүштүм. Нака адәмләрниңму һаятта өз орни бар екәнлигини, уларму утуқларға йетәләйдиғанлиғини дәлиллигүм кәлди. Қәйәргила кирсәм, «накаларға иш йоқ» дәп чиқириветиду. Һаятқа болған қизиқишим өчүшкә башлиди. Амма наһийәдики тикинчилик карханисиниң рәһбири Тайиров (исми ядимдин көтирилип қапту) дегән киши ишқа қобул қилди. Шундақ қилип, мәнму башқилар охшаш тирикчилик қилишқа башлидим.

Мерванәм Әлаева, шундақ қилип, 1972-жили ишқа орунлишиду. Көп өтмәйла карханидики илғарлар қатаридин көрүнүшкә башлайду. У 1977-жили аилә қуриду, икки пәрзәнт сөйиду. Икки қизиму анисиниң еқидисини ақлап мәктәпни, алий оқуш орунлирини әла баһалар билән тамамлайду. У өзиниң саламәтлигигә қаримай, 25 йешида шоферлуқ курсини тамамлап, жутида дәсләпкиләрдин болуп мотоцикл рулиғиму олтириду. Мерванәм Әлаева кейин шәхсий тиҗарәт билән шуғуллинип, бу саһадиму утуқларға қол йәткүзиду. Қолидин келишичә, тәминати начар аилиләргә, житим-йесирларға ярдәм қолини сунуп кәлмәктә. Униңдин ташқири җәмийәтлик ишларниң паал қатнашқучиси. Өзигә охшиған мүмкинчилиги чәкләнгән шәхсләрниң һоқуқлирини һимайә қилип, уларниңму һаятта өз орнини тепишиға ярдәмләшмәктә. Һаятниң еғир синақлиридин сүрүнмәй өткән батур ана бүгүнки күндә һәммигә үлгә.

Рошәнгүл САЛИЕВА.
Һ.Искәндәров намидики оттура мәктәпниң муәллими.

Мундақму болиду

Китап пули вә бир балиниң пажиәлик қисмити...

Йеңи оқуш жили башланғанда, А.Розибақиев намидики 153-мәктәп-гимназияниң 5-синипида оқуйдиған нәврәм «Бова, мону китапларни мәктәптә һәқсиз бәрди, муәллим китапларни асрап, пакиз тутуш керәклигини ейтти, уларни қаплап бәргинә», дәп мураҗиәт қилди. Мән дәрисликләрни көздин кәчүрүветип, ШУАРда нәшир қилинидиған «Шинҗаң мәдәнийити» журналида буниңдин хелә жиллар илгири оқуған бир мақалида баян қилинған интайин ечинишлиқ, һечкимни пәрвасиз қалдурмайдиған бир пажиәлик вақиә ядимға кәлди.

ШУАРниң җәнубидики бир йезида намрат деханниң он үч яшлиқ оғли билән он яшлиқ қизи дәрислик китапларниң һәққини төләлмәй мәктәпкә 40 йүвән қәриз болуп қапту. Муәллим пүткүл оқуғучилар алдида һелиқи 13 яшлиқ балини орнидин турғузуп: «Сән қачанғичә алған дәрислик-китапларниң һәққини төлимәйсән, әгәр пат-арида қәризни төлимисәң, уни мудир мениң маашимдин тутуп қалиду. Униңсизму мән қәризгә боғулуп, қийин әһвалда қалдим. Сиңлиң иккиңлар 40 йүвән қәризни дәрһал төләветишиңлар керәк, буни дадаңға ейтқин!» дәп балини уялдурупту. Бала муәллимниң ейтқанлирини дадисиға чүшәндүрүпту.

Бечарә намрат деханниң 5-6 тохуси бар екән, үч тохуни базарда аран 20 йүвәнгә сетип келип, оғли билән қизиға: «Балилирим, һазирчә иккиңлар 10 йүвәндин 20 йүвән төләп туруңлар, қалған 20 йүвәнни пат-арида бир амал қилип тепип берәрмән, муәллимиңлар сәл тәхир қилип турсун», дәп өтүнүпту.

Әтиси мәктәпкә бериш алдида акиси сиңлисиға дадиси бәргән 10 йүвәнни тәңләп: «Укам, муәллимгә сиз 20 йүвәнни берип, китап қәрзидин қутулуң, мән бир амалини қилармән», дәпту. Шу күни бала өйгә қайтип кәлмәптү. Уни ата-аниси издәп, йезиниң сиртидики җигдиликтә есиливалған һалитидә тепипту!.. Мана пажиә. Бу, һелиқи балиниң өзиниң билим елиш тәшналиғи чәксиз болсиму, амалсизлиқтин өзини қурван қилиш бәдилигә, дадиси бәргән 10 йүвән китап пулини сиңлисиға берип, өзини қурван қилған әҗайип бир қәйсәрлик нийитиниң ипадисидур.

Мақалә муәллипиниң тәкитлишигә қариғанда, мошу пажиәдин қаттиқ тәсирләнгән мәтбуат хадимлири вақиә йүз бәргән йезидики мәктәпкә келип, һелиқи 10 яшлиқ қиз билән сөһбәтләшкән. Аммивий әхбарат васитилиридә мошу муһим мәсилә һәққидә мақалилар берилгән, һөҗҗәтлик фильм чүширилгән. Тегишлик орунлар мәркәз – Бежиңға бәзи һәр дәриҗидики намрат аилиләрниң балилири үчүн дәрислик – китап һәққини төләлмәйдиған әһвалларниң мөҗутлуғи вә һелиқи 13 яшлиқ балиниң ечинишлиқ, пажиәлик қисмити тоғрилиқ мәлумат бериду. Нәтиҗидә әһвалға қарап, намрат аилиләрниң балилириға мәктәпләрдә китап һәқсиз берилидиған бопту.

Мән журналдин бу ечинишлиқ мақалини оқуп, хелиғичә өзәмгә келәлмәй қалдим. Һә, китап һәққини төләлмәй, 13 яшлиқ бир бала әзиз җенидин кәчти! Әнди биздики әһвал қандақ? Биздә асасий җәһәттин дәрисликләр һәқсиз берилиду. Мәсилә шуниңдин ибарәтки, мошу әвзәлликләрдин, йәни һәқсиз дәрислик — китап бериш, һәқсиз билим елиш әвзәлликлиридин тоғра пайдилинип, пәрзәнтлиримиз сүпәтлик билим елиш үчүн тиришчанлиқ билән оқушидин ибарәт. Чүнки риқабәтчиликкә толуп-ташқан, барлиқ саһаларда жуқури билимлик мутәхәссисләр тәләп қилиниватқан XXI әсирниң реаллиғи бизни шуниңға үндәйдуки, пәқәт һәртәрәплимә мәлуматлиқ мутәхәссисләрла мошу риқабәтчилик синақлиридин сүрүнмәй өтүши мүмкин. Һә, буниң үчүн пәрзәнтлиримизниң давамлиқ тиришип оқуши, дөләт тәрипидин яритиливатқан имтиязлардин тоғра, мувапиқ пайдилинип, вәтәнниң келәчиги һәм милләтниң ронақ тепиши үчүн ярамлиқ мутәхәссисләрдин болуп йетилиш үчүн тиришиши керәк.

Ядикар САБИТОВ.

Тәбрикләймиз

Азат АБЛИЗОВ
Бесағаш йезиси, Талғир наһийәси

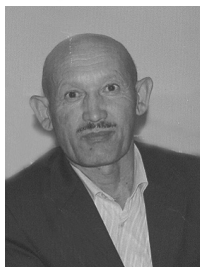

Баһарниң мошундақ мәрикилик күнлиридә мәшривимизниң гүли, қәдинас ағинимиз Азат Икрим оғли Аблизов 60 яшлиқ тәвәллудини нишанлаватиду. Шу мунасивәт билән биз, мәшрәп әһли, достлар арисида өзиниң алаһидә пәм-парасити, билими вә әқил-идриги арқилиқ пәриқлинидиған достумизни чин қәлбимиздин тәбрикләймиз.

Азат Аблизов — тәбиитидин мулайим, кериндашлириға меһриван инсан болуш билән биллә җамаәтчилик ишлиридиму һәрдайим алдинқи сәптә келиватқан әзимәтлиримизниң бири. Шундақла у мәйли дост-яранлар яки көпчилик арисида йүз берип туридиған һәрқандақ муһим мәсилиләрдә өзиниң орунлуқ пикри билән мәслиһитини берипла қоймай, жут хизмитидә болуватқан шәхс. Шу түпәйли жутдашлиримиз уни Талғир наһийәлик Уйғур этномәдәнийәт мәркизиниң Бесағаш йезилиқ шөбисигә рәһбәр қилип сайлиди. Достумиз бу вәзипиниң һөддисидинму утуқлуқ чиқип келиватиду.

Һәрқандақ җайда пәхирлинишқа әрзийдиған ағинимизни йәнә бир қетим мубарәк тойи билән тәбриклəп, мустәһкәм саламәтлик вә аиләвий хатирҗәмлик тиләймиз.

ТӘБРИКЛИГҮЧИЛӘР: Октябрь — Пәридәм, Әйнидин — Оғлəм, Ғиясидин — Хасийәт, Җамалдин — Турсунбүви, Аруп — Мунирəм, Шайидин — Ризвангүл, Өткүр — Рəһимай, Ялқун — Светлана, Азат — Дилбəр, Полат — Халидəм, Сулайман — Санийəм, Камал — Саһинур, Нурмəһəмəт — Гүлжаһан, Кəрим — Дилбəр, Дилшат — Хеличəм, Һосманҗан, Нəмахун — Дилбəр.

***

Жут-җамаәт десә ичиватқан чейини ташлап туруп кетидиған жутдишимиз Азат Аблизов бу күнләрдә 60 яшлиқ тәвәллудини нишанлаватиду. Шу мунасивәт билән биз, Бесағаш йезисиниң жут-җамаәтчилиги, уни шанлиқ мәрикиси билән чин қәлбимиздин тәбрикләймиз.

Азат алий билимлик инженер сүпитидә өзиниң хизмәт орнидиму чоң утуқларни қолға кәлтүрди. Әнди униң ишләмчанлиғи, билим даирисиниң кәңлиги, кәмтарлиғи, худди дөлитигә сөлити ярашқандәк, гөзәллик беғишлап туриду. Миллий мәдәнийитимизниңму тәрәққий әткүзүшкә, жутумиз турғунлириниң ижилинақлиғини тәминләшкә қошуватқан салмақлиқ һәссисини биз, жутдашлири, яхши билимиз.

Биз үчүн мана мошундақ алаһидә һөрмәткә сазавәр инсанни шанлиқ мәрикиси билән йәнә бир қетим тәбриклəп, изгү тиләклиримизни ейтқач, униңға мустәһкәм саламәтлик вә аиләвий хатирҗәмлик тиләймиз.

Талғир наһийәси Бесағаш йезисиниң жут-җамаәтчилиги.

Долқун ЗАКИРОВ
Алмута шəһири

Баһарниң иллиқ бу күнлиридə ағинимиз Долқун Закиров өзиниң 50 яшлиқ тәвәллудини нишанлимақта. Шу мунасивәт билән уни чин қәлбимиздин тәбрикләймиз.

Ағинимиз Райимбек наһийәсиниң Сүмбə йезисидин чиққан сәккиз қирлиқ, бир сирлиқ жигитлəрдин. Талантлиқ нахшичи. Аримизда сорунимизни қиздуридиған оттуз оғулниң гүли. Өзиниң шу хилдики алий инсаний пəзилəтлири түпəйли башқиларға үлгə болуп кəлмəктə. Əл-жутидин ярдимини айимай, сахавəтлик қолини сунуватқан меһри дəрия адəм. Атиси Тохтасун билəн аниси Зləханму 20 пəрзəнтни (униң бəши кериндашлириниң) бекип қатарға қошқан есил инсанлардин. Улар һазир Алмутидики Қайрат мəлисидə оғли Долқунниң қолида туруватиду.

Əйнə шундақ үлгилик аилидин чиққан Долқун ағинимизгə дуниядики бар яхшилиқ яр болсун демəкчимиз. Өмүрлүк жүпти Ризвангүл билəн бəхитлик һаят кəчүрүп, көзлигəн арзу-арманлириға йетишигə тиләкдашлиқ билдүримиз. Илаһим, атқан һəрбир таң бу аилигə пəқəт меһир-шəпқəт, бəхит-саадəт нурини чачсун!

ТӘБРИКЛИГҮЧИ: «Яшлиқ» оттуз оғул əһли.

Һасан-Һүсән

Балиларға беғишланған мәхсус сәһипә

Нурлуқ сималар

Майимхан

(1812 – 1834)

Майимхан ата-анисиниң арзулуқ қизи еди. Камаләт йешиға толғанда уни чәтәллик зораванлар билән йәрлик бәгләрниң хәлиқ үстидин жүргүзватқан еғир зулми ечиндуратти. Шуңлашқа Майимхан вә униң башчилиғидики вәтәнпәрвәр сәпдашлири қәсәм ичип, батур әҗдатлиримизниң қени төкүлгән зиминни азат қилишқа бәл бағлап, қәһриманларчә күрәш қилди.

Майимхан пүтүн бир тарихий җәриянда өз заманисидики вәзийәт – шараитни чүшәнгән шәхс болғачқа, өз мәхситини яхши һис қилатти. Униң хәлиқ еғиз ижадийитидиму алаһидә орни бар. Дәртмән хәлқиниң арзусини өз қошақлирида ипадиләп, милләтниң ойғинишиғиму сәвәп болди.

Сунмас ирадилик қиз ахири әсиргә елинип, қатилларниң қолидин қәтл қилинди. Қәһриман уйғур қизиниң исми әвлатлар қәлбидә мәңгү яшиғуси!

Мәктәп һаяти

«Жигит султини – 2016»

Йеқинда Ардолата оттура мәктивидә 5-синип оғуллириниң арисида «Жигит султини — 2016» көрүги болуп өтти.

Мусабиқә йәкүни бойичә Аристан Абдулҗанов «Спортчи жигит», Шөһрәт Низамдинов «Маһир жигит», Расул Әрсул «Һүнәрвән жигит», Расим Мусахунов «Билимлик жигит», Дилшат Баратов «Рәссам жигит» аталса, Субат Мутаев «Жигит султини — 2016» намиға муйәссәр болди. Ғалип чиққан оқуғучиларға Пәхрий ярлиқлар тапшурулди.

Ахирида синипдашлириниң һөрмитигә қизлар өзлириниң әвришим усулини тәғдим қилип, әслитмә үчүн сүрәткә чүшти.

Санийәм ИБРАГИМОВА.
Уйғур наһийәси.

Силәрниң сөйүмлүк шаириңлар

Илахун ЖЕЛИЛ

Нәврәм туғулди

Барчә аләмгә ейтай җар селип,
Ярәнләр, мениң
нәврәм туғулди.
Чоң бовисиниң роһин
хуш қилип,
Мубарәк исми Җелил қоюлди.

Қетилди яңрақ сада үнүмгә,
Һәсрәт-ғәмлирим бирдин
жуюлди.
Жараңлиқ аһаң һәмра күйүмгә,
Илһам булиғи нәврәм туғулди.

Гөзәл рәңләргә боялди һаят,
Бәхтимни күйләп
дастан тоқулди.
Үмүтлиримгә пүткизип қанат,
Өмрүм давани нәврәм туғулди.

Мәйли тәғмисун кочиға исмим,
Намимға җанлиқ
һәйкәл қоюлди.
Әсирләр атлап
яшайду җисмим,
Изим өчәрмәс нәврәм туғулди.

Спорт

Келәчигидин үмүт қилимиз

Уйғур өсмүрлири арисида спортниң һәрхил түрлири билән шуғуллинип, утуқларға йетиватқанлар аз әмәс. Әйнә шундақ келәчигидин үмүтләндүридиған яш спортчиларниң бири — Әмир Әһәтбақиевтур. У һазир Бельгияниң Пепенстерен шәһиридә яшайду. Көрнәклик рәссам Әхмәтҗан Әһәтбақиевниң ейтишичә, нәвриси Әмир мәктәпкә бармай туруп, спортниң дзюдо түри билән шуғуллинишқа башлапту. У он яшта болсиму, һазирниң өзидә чоң утуқларға қол йәткүзүп үлгәргән. Өткән жили Бельгиядә өсмүрләр арисида өткән турнирда иккинчи орунни йеңивелишқа муйәссәр болди. Бийил болса, Бельгияниң Упин шәһиридә спортниң дзюдо түри бойичә тәңтушлири арисида өткән турнирға қатнишип, биринчи орунни, йәни алтун медальни йеңивалди.

Биз Әмиргә чоң спорт алимидә утуқларға йетишигә тиләкдашлиқ билдүримиз.

Устазлар

Сөзи: Раһилəм Музəппəрованиң
музыкиси: Малик Ахмоллаевниң
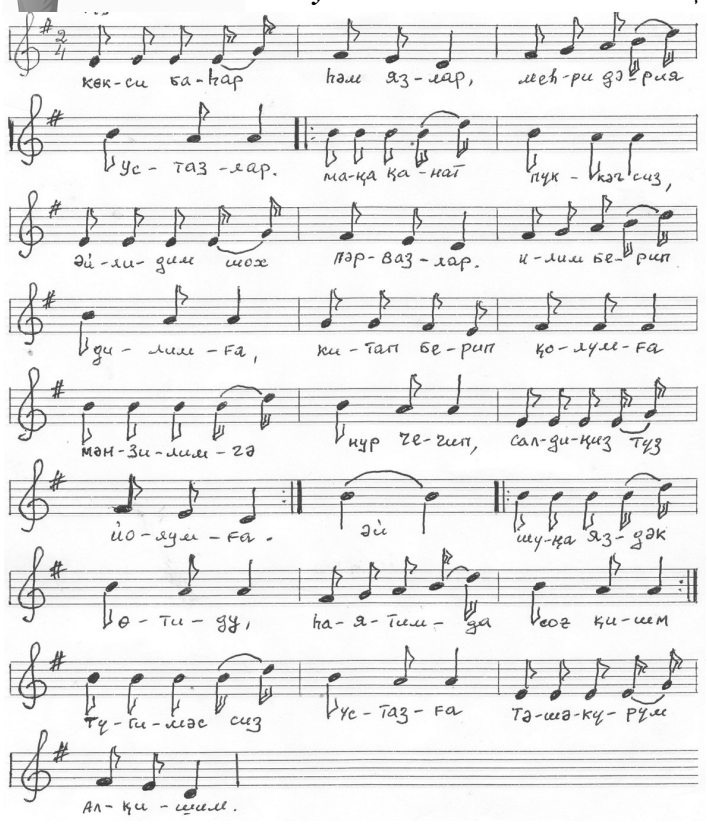
Көкси бəһар һəм язлар
Меһри дəрия устазлар.
Маңа қанат пүккəч сиз,
Əйлидим шох пəрвазлар.

Илим берип дилимға,
Қəләм берип қолумға.

Мәнзилимгә нур чечип,
Салдиңиз түз йолумға.

Шуңа яздәк өтиду,
Һаятимда соғ қишим.
Түгимәс сиз устазға,
Тәшәккүрүм — алқишим.

Малик АХМОЛЛАЕВ,
Кичик Ақсу оттура мәктивиниң
музыка пәниниң муәллими.

Уйғур наһийәси.

Мәңиң чүшүм

Бир күни кәчки ғиза ичиш үчүн жоза этрапиға жиғилдуқ. Мән қача- қомучларниң ичидә қошуқ анчә керәк әмәс, дегән ойға кәлдим. Бу оюм түгимәйла мән бирдинла қошуққа айлинип қалдим.

Акам мениң билән нанға май сүркиди, тамақ ичти. Бирдә иссиқ тамаққа, бирдә соғ тамаққа теним тегип, хелә һаләйкүмгә чүштүм. Тамақлинип болғандин кейин апам жозиниң үстини жиғиштурди. Мениму башқа қача-қомучлар билән биллә иссиқ суда жуйди. Андин таза сүртküч билән сүртүп, башқа қошуқларға қошуп, қошуқ салғучқа селип қойди. У йәрдә мән қисилип, ариниң учлуқ чишлиридин теним сизилип, хелә аварә болдум. Ахири чидимай, үнүмниң баричә вақиридим... Чөчүп охансам, чүшүм екән. Шу чағдила жүригим орниға чүшти. Қошуқ болуш оңай әмәс екән.

Меһриай МУҺӘМӘТ,
М.Якупов намидики 101-гимназияниң 3-синип оқуғучиси.

МИННӘТДАРЛИҒИМИЗ ЧӘКСИЗ

Һәр һәптидә «Уйғур авази» гезитини қолумға алғанда әшу бир меһриван анимизниң қияпити көз алдимға келиду. У — жумһурийәтлик Уйғур этномәдәнийәт мәркизи йенидики Анилар кеңишиниң рәиси Гүлҗаһан Муратова. У бийил оқуш жилиниң бешида бизниң мәктивимизгә 10 данә «Уйғур авази» гезитини йезип бәрди. Әйнә шу меһриван, сехи қоллуқ анимизниң яхшилиғи билән йәнә он оқуғучи ана тилимиздики сөйүмлүк гезитимизни турақлиқ оқуватиду, дегән сөз.

Биз Гүлҗаһан анимизға чәксиз миннәтдарлиғимизни билдүримиз.

Аманнисахан МЕРИМОВА,
Ғ.Сәдвақасов намидики Чоң
Ақсу оттура мәктивиниң
7-синип оқуғучиси.

Сөз оюнлири

Камилҗан кийимини кийип, китапханидики китап көргәзмисини көргили кирди. Китапханида Камиләмни, Коммунарни, Каринани көрди. Камиләм Камилҗанға китаплирини көрсәтти. Карина китаплардин керәклирини көчиривалди.

Саида ҒОҖАРАЕВА,
А.Розибақиев намидики Пәнҗим оттура
мәктивиниң 7-синип оқуғучиси.

Панфилов наһийәси.

Сәһипини тәйярлиған Шәмшидин АЮПОВ.

МОМАМҒА

Деризигә қарап туруп,
Сәздим бəһар һидини.
Қуяш чечип нурини,
Тәғдим қипту меһрини.

Мошу гөзəл бəһарда,
Əҗайип бир мəйрəм бар.
Ханим-қизлар мəйримин,
Қизғин атап өткүм бар.

Сəккизинчи норузда,
Дəстə гүлни алғум бар.
Өйгə берип момамға,
Соға қилип тутқум бар.

Һажим момам — Санийəм ,
Қутлуқ болсун бу мəйрəм!
Тəбрикləп бүгүн сизни,
Шеир йезип кəлдим мəн.

Саламәтлик тиләймән!
Бәхтимизгә көп яшаң!
Бала, нəврə армини:
Аман болуң һəрқачан!

Шахзат САДИҚОВ,
Т.Рысқулов намидики
оттура мәктивиниң
7-синип оқуғучиси.

Йеңишəр йезиси,
Əмгəкчиқазақ наһийəси.

АЛӘМДӘ НӘМӘ ГӘП

Дайим биринчи орунда

Америкиниң Forbes журнали 30-юбилейлиқ санида 2016-жилдики дунияниң әң бай адәмлириниң тизимини елан қилди.

Microsoft ширкитиниң асасини салғучиларниң бири Билл Гейтс новәттики қетим тизимда йетәкчи орунни егилиди. Униң байлиғи 75 миллиард долларни тәшкил қилған. Иккинчи орунда испаниялик тиҗарәтчи, Zara тармиғиниң асасини салғучиси Амансио Ортега (67 миллиард доллар), үчинчи орунни 60,8 миллиард доллар билән америкилиқ инвестор Уоррен Баффет егилиди. Андин тизимдики дәсләпки әң бай бәш адәм қатариға мексикилиқ телемагнат Карлос Слим (50 миллиард доллар) вә Amazon ширкитиниң асасий акционери Джефф Безос (45,2 миллиард доллар) киргән.

Дунияниң әң бай он адими дәп Facebook иҗтимаий тармиғини қурғучи Марк Цукерберг (44,6 миллиард доллар), Oracle ширкити мудирлар кеңишиниң рәиси Ларри Эллисон (43,6 миллиард доллар), Блумберг агентлиғиниң асасини салғучиси, Нью-Йорк шәһириниң сабиқ мэри Майкл Блумберг (40 миллиард), ака-ука инвесторлар Чарльз вә Дэвид Кохлар тонулди.

Буниңдин ташқири журнал дуниядики әң бай аяллар тизимиму елан қилди.

Рейтингта биринчи орунни Франциянің L, Oreal ширкитиниң қош егиси Лилиан Беттанкур (36,1 миллиард) егилисә, иккинчи орунда тиҗарәтчи Элис Уолтон (32,3 миллиард), үчинчи орунда Mars шикитиниң егиси америкилиқ Жаклин Марс (23,4 миллиард) туриду.

Күчи моңғулларға йәтти

Украина алий радиси Моңғулстанниң улуқ дөләт хуралиға рәсмий хәт йоллиди. Униңда депутатлар XIII әсирдә Батыйхан (Чиңғизханниң нәвриси Атун Ордиға һөкүмранлиқ қилған дәвир) украин хәлқи үстидин уюштурған геноцид үчүн һәқ төләшни тәләп қилди.

Буниңдин бираз илгири, йәни 2015-жилниң май ейида Украина алий радиси XIII әсирдики моңғул империяси җинайәтчилик түзүминиң украин хәлқи үстидин уюштурған геноциди тоғрилиқ тохтамни қобул қилип, Моңғулстан һакимийитигә Киев шәһирини вәйран қилғанлиғи үчүн ахча төләш тәливи йезилған рәсмий хәтни йоллиған. Шуни тәкитләш керәкки, дәсләпки бәзи аммивий әхбарат васитилири бу хәвәрни чақчақ сүпитидә қобул қилған.

Моңғулстан хуралиниң рәиси Зандаахуугийн Энхболд украина парламентиниң шу чағдики қарарини әқилгә сиғмайдиған иш дәп атиған.

"Улуқ Тэмуджиннниң әвлатлири һөкүмранлиқ қилған дәвирләрдә дуния украин хәлқи дегәнни билмигән вә аңлимиған", дәп тәкитлиди у. XIII әсирдә қаза болған украин депутатлириниң асассиз ойдурмисидур".

"Моңғулстан Батыйхан Киевни бесивалғанда, украин хәлқи тартқан зиянни төләшкә тәйяр, лекин Украина нәқ зиян тартқан адәмләрниң яки уларниң аилә әзалириниң толуқ тизимини бериши тегиш" дәп чақчақ арилаш йәкүнлиди сөзини рәис.

Бен Ладенниң вәсийити

2011-жили АҚШниң мәхсус мәхсәттики отряди тәрипидин өлтүргән "Әл-Кайеда" хәлиқара тәшкилатиниң сабиқ рәһбири Усама бен Ладен көп миллионлуқ дуниясиниң нурғун қисмини "муқәддәс урушқа" сәрип қилишни вәсийәт қилған.

113 бәтлик бу вәсийәт Пакстанда террорчиға қарши уюштурулған мәхсус операция давамида униң өйидин тепилған. Йеқинда Америка һөкүмити террорчиниң шәхсий һөҗҗәтлирини вә язған хәтлирини елан қилди.

"Қериндашлирим мениң вәсийитимни орунлайду вә мән Суданда қалдурған барлиқ ахчамни Алла үчүн җиһатқа сәрип қилиду дәп ишинимән", дейилиду хәтләрниң биридә. Бен Ладен анисиға, оғлиға, қизиға вә башқиму уруқ-туққанларға қалдурған ахча Сәудия реалида вә алтунда көрситилгән.

Мәлум болушичә, "Әл-Кайединиң" сабиқ рәһбириниң дунияси 29 миллион долларға тән екән.

Сөзи билән иши мас кәлсә яхши

Зимбабве президенти Роберт Мугабе мәмликәттә алмаз ишләп чиқириш дөләт назарити астида болуши лазим, дегән билдүрүшни қилди.

Униң сөзичә, мәмликәттә алмаз чиқарғучилар Зимбабвениң байлиғини талантаражға салмақта, шуниң үчүн дөләт алмаз ишләпчиқиришта бирдин-бир монополист болуши тегиш. Президент йәрлик ZBC телеканилиға бәргән интервьюсида "буниңдин кейин дөләт мәмликәттә чиқирилған алмазниң барлиғиға егә болиду " дегән билдүрүшни қилди. Шуни тәкитләш керәкки, Зимбабве дунияда алмаз ишләпчиқириш бойичә сәккизинчи орунда туриду.

Йәнә бир қошумчә қилидиған нәрсә, дуния аммивий әхбарат васитилириниң хәвиричә, йеқинда Роберт Мугабе өзиниң 92 яшлиғини нишанлашқа 1 миллион доллар сәрип қилған.

Сепил селишқа киришиду

Латвияниң Россия билән чегарисиға селинидиған сепилниң егизлиги униң үстигә артилидиған тикән симни һесаплимиғанда 2,7 метрни тәшкил қилиду, дәп хәвәрлиди Латвия дөләт чегара күзити хизмитиниң башлиғи Нормунус Гарбарс.

Өткән жилниң декабрь ейида Латвия Россия билән чегарисиға сепил селишни башлайдиғанлиғи һәққидә әхбарат бәргән.

Н.Гарбарсниң сөзичә, чегарини пухтилаш жумһурийәткә қанунсиз қачақларниң келишигә қарши көрүлгән чарә.

Дәсләп назарәт орнитиш қийин болған 10 километр арилиқта сепил селинди. Латвия һакимийити сепил қурулушини төрт жил ичидә аяқлаштурушни планлаватиду. 92 километрлиқ сепил мәмликәт бюджети үчүн 17 миллион евроға тохтайду. Россия-Латвия чегарисиниң умумий узунлуғи 270 километрға тән.

Вижданлиқ әмәлдар

Кипрниң энергетика, йеза егилиги вә туризм министрлигиниң Мариос Дроушиотис исимлиқ хадими мәмликәт президенти Никос Анастасиадусқа һеч иш қилмай жүрүп наһайити жуқури мааш алидиғанлиғиға нарази екәнлиги һәққидә хәт язди.

Хәттә у министрликтә 2015-жилниң февраль ейидин тартип ишләп келиватқанлиғини ейткан. Мошу вақит ичидә у рәһбәрлигидин бирму тапшурма алмиған, униң қолидин һеч қандақ һөҗҗәт өтмигән. Әмәлдарниң сөзичә, егиләватқан лавазимида һеч иш қилмиған болсиму жуқури мааш елип келиватқанлиғини тәкитлигән. Кипрда М.Дроушиотис егиләватқан лавазимдикиләр ейиға бәш миң евроға йеқин мааш алидекән. Мошуниң өзидә мәмликәттики оттурида айлиқ миқдари бир йерим миң еврони тәшкил қилидекән.

Қорқутимән дәп бала тапмиса болғини

Шималий Кореяниң рәһбири Ким Чен Ын мәмликәтниң ядро қуралини һәрқандақ әһвалда дәрһал қоллиниш үчүн жуқури тәйярлиқ дәриҗисигә кәлтүрүш буйруғини бәрди. Өз новитидә АҚШ КХДҖни иғвагәрлик һәрикәтләрдин баш тартишқа чақирди. Шундақла Пентагон һажәт болған әһвалда Пхеньянниң төвән дәриҗилик ядро қуралини қисқа вақит ичидә толуқ йоқ қилишқа тәйяр екәнлиги һәққидә билдүрмәктә.

Ким Чен Ын мәмликәтниң һәрбий рәһбәрлигигә һәрқандақ вәзийәткә тәйяр болуш мәхситидә, һәрбий доктринини қайта қарап чиқишни тапшурди. Йеқинда өткән һәрбий мәшиқтин кейин сөзгә чиққан дөләт рәһбири "Биз һәрқандақ вақитта ядро қуралимизни қоллинишқа тәйяр болушимиз керәк" дегән билдүрүшни қилди.

АҚШ вә КХДҖ оттурисидики мунасивәтниң совуғанлиғиға хелә жиллар болди. Әйтәвир, икки дөләтниң бир-бирigә қилған попузисидин ғоға чиқмиса болғини.

Панидиму, бақидиму кән жүргүси келиду

ХХҖ рәһбәрлиги парихорлуққа қарши күрәш даирисидә Хитай коммунистик партиясиниң вапат болған әмәлдарлирини дәпин қилиш қаидилирини күчәйтиш нийитидә.

Мошу мәхсәттә Хитайда "экологиялик дәпин қилиш мәрасимлирини өткүзүшкә нисбәтән көрсәтмә" намлиқ һөҗҗәт пәйда болди. Партия әзалири экологиягә зиян йәткүзмәйдиған дәпин қилиш мәрасимлирини өткүзүши тегиш, дейилиду униңда. Буниңдин ташқири уларниң аилә әзалириму мошу қаидигә әмәл қилиши лазим. Қанунға хилаплиқ қилғанлар қаттиқ жазалиниду.

Шуни тәкитләш керәкки, вапат болған көплигән әмәлдарларниң йәрликлири мәмликәттә қобул қилинған бир квадрат метр стандартидин бирнәччә һәссә артуқ. Буниңдин ташқири айрим әмәлдарларниң тупақлири һәддиһесапсиз безәлгән. Бәзи әһвалларда безәлгән тупақлар парихорлуқниң алamитидур.

Мәсилән, парихорлуқ үчүн 15 жилға әркинлигидин айрилған Нанкин шәһириниң сабиқ мэри Цзи Цзянье қәбирстанлиқтики 150 квадрат метр мәйданни 77 миң долларға сетивалған. Қәбирстанлиқ хизмәтчилириниң сөзичә, көплигән әһвалларда әмәлдарлар йәрликләрдики өзлиригә яққан жайларни қиммәт баһаға сетивалидекән.

Әпсус, мәрһумниң бешиға қоюлған ташқа паш болуштин пәхәслинип, униң исим-фамилиясини язмайдекән.

Сәһипә материаллирини тәйярлиған Насирахун РОЗАХУНОВ.

Дин вә җәмийәт

Җиназа вә ойдурма хурапәтләр

Өлүм һәқтур. Алла таала Қурьан Кәримдә өлүм тоғрисида мундақ дәйду: «Һәрбир җан егиси өлүмниң тәмини тетийду» («Әл Имран сүриси,185-айәт». Шуңлашқа һәрбир бәндә әҗили йәтмәй туруп, Алла таала билән учришишқа тәйярлиқ қилиши керәк. Иккинчи хәлипә Өмәрниң (Алла униңдин рази болсун) «Һесапқа тартилмай туруп, өзәңларни һесапқа тартиңлар» дегән дана сөзи бар. Буниң мәниси шуки, Аллаһниң алдида һесапқа тартилиштин бурун (йәни әҗәл кәлмәстин бурун) өзәңларни һесапқа тутуңлар. «Мән Аллаһниң буйруқлирини орунлидимму? Мән Алла йолида миллитимгә, адәмзатқа, аиләмгә яхшилиқ қилдимму? Қилған болсам, қанчилик қилдим? Мән Алла бәргән немәтләргә шүкүр қилдимму? Қилған болсам, қанчилик қилдим? Мән Алла тосиған һарам ишлардин өзәмни тартқанмән?» дегән соалларға бу дунияда җавабини бериңлар.

Аллаһниң әң сөйүмлүк қули болған Муһәммәд әләйһиссаламни алған өлүм бизгә охшаш гунакарларни қалдуруп қоярму? Әлвәттә, яқ. Демәк, ишимиз өлүмдин қечиш әмәс, бәлки өлүмгә тәйярлиқ қилиш. Тәйярлиқни болса, жуқарқи соалларға әмәлий җавап бериш арқилиқ қилимиз.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дәйду: «Дуния раһитини бузидиған өлүмни көп есиңларға елиңлар». Өлүмни есиға алған киши, өлүмгә тәйярлиқ қилиду. Өлүмни унтуған киши, дунияниң ғемидә өтүп кетиду. Пәйғәмбиримиз әләйһиссалам мазарларға беришни бир мәзгил чәклигән, андин рухсәт қилип мундақ дегән: «Мазарларға бериңлар, улар силәргә өлүмни әслитиду».

Башта чәклəп, андин рухсәт қилғанлиқниң сәвәви шуки, әрәпләр мазарларға берип, әҗдатлириға ибадәт қилип, дуа қилип, улардин ярдәм тилəтти. Шуңа Пәйғәмбиримиз мазарларға беришни чәклиди. Дин күчәйгəндин кейин, мусулманлар ширкниң (Аллаға шерик қошуш) мәнисини чүшәнгəндин кейин, мазарлардин ярдəм сорашниң нәқəдәр чоң гуна екәнлигини билгəндин кейин, Пәйғәмбиримиз әләйһиссалам «Мазарларға бериңлар, улар силәргə өлүмни әслитиду» дегəн. Демәк, мазар зиярити пәқəтла өлүмни әслəш үчүндур. Пәйғәмбиримиз «Җиназа намизи аяқлашқанға қəдəр қатнашқан киши, тағдәк мукапат алиду. Йәрлəп болғанға қəдəр қатнашқан киши икки қетим совапқа еришиду» дегəн.

Бу һадисләр арқилиқ өлүмни әслəшниң совави нәқəдəр чоң екәнлигини билгили болиду. Шуни йәнə тəкитлəп ейтимәнки, җиназиға қатнишиш — мəрһумни бақилиқ сəпиригə узитип қоюш, униң үчүн Алладин мəғпирəт тилəш вə өлүмни әслəш үчүндур. Амма, əпсуски, заманимизда җиназиниң маһийитини чүшәнмигән, диний саһада илими йоқ қериндашлиримиз динимизда асаси йоқ адәтләрни, хурапий сәпсаталарни ижат қилиш арқилиқ, артуқ қилимән дәп тартуқ қиливатқанлиғи, совап тапимән дәп гунакар болуватқанлиғи көпимизгә намәлум. Динда һечқандақ асаси йоқ болған хурапәтләрни пәқәт динимиз әмәс, әқилму чəкләйду. Мәйит ятқан бөлмигә чирақ йеқип қоюш, өлгән кишиниң җиназиси чиқирилғичə униң йенида бирнəччə адəм күзəт қилип олтириш, тавуттики мейитни елип маңғичə үч қетим йəргə қоюш, өлүк үстидин чай, нан, боғусақ, жит, таамларни бешидин өрүп, бөлүшүп, тəвəррүк ретидə йейиш, шундақла палта вə өй буюмлирини бешидин өрүш, таш-топиларға дəм селип өлүкниң қəбригə ташлаш, хишниң (кирпич) үстигə айəт йезип қəбригə қоюш, йəрлигəндə гүҗəкни қолму-қол бəрмəй йəргə ташлаш, өлүмни қəбирстанлиққа қулуп селиш арқилиқ тохтитишқа тиришиш, мейитни жуйған жундини тəвəррүк ретидə таһарəткə ишлитиш дегəнлəрниң һəммиси динда асаси болмиған сəпсата вə хурапəтлəрдур. (Бир сиқим топрақни елип «Силəрни зиминдин яраттуқ, силəрни йəнə зиминға қайтуримиз, силəрни (һесап елиш үчүн йəнə бир қетим зиминдин чиқиримиз («Таһə» сүриси, 55-айəт) дəп, топраққа дəм салмай, қəбригə ташлаш сүннəткə уйғундур. Бу ишларни ислам диниға чаплап, йоқ нəрсини бар дəп, өзиниң қилғинини аз дəп башқиларниму буниңға буйриған надəнлиримиз совап əмəс, гунаниң чоңиға еришиду һəм Аллаһниң алдида динда йоқ нəрсини, динға қарши чиққан нəрсини киргүзгəнлиги үчүн, башқиларға мəҗбурлиғини үчүн җавап бериду. Пəйғəмбиримиз əләйһиссалам һədислиридə: «Һəқиқəтən ишларниң əң ямини (диний) ойдурмилардур, һəрқандақ ойдурма бидъəттур, һəрқандақ бидъəт адашқанлиқтур, һəрқандақ адашқанлиқниң орни оттидур», дəйду. Җанаби Алла Қурьан Кəримдə мундақ дəйду: «Бүгүн силəрниң диниңларни пүтүн қилдим (толуқлидим), силəргə немитимни тамамлидим, ислам динини силəрниң диниңлар болушқа таллидим» дəйду («Маидə» сүриси, 3-айəт).

Демәк, Алла таала динимизни толуқлап бəргəн екəн, Пəйғəмбиримиз əләйһиссалам бидъəтни чəклигəн екəн, йоқ нəрсиləрни динға чаплашниң һеч мəнаси йоқ. Ундақ қилип Аллаһниң динини өзичə толуқлимақчи болғанлар Аллаһниң алдида биləрмəнлик қилған болиду. Шуңлашқа, һөрмəтлик қəриндашлар, силəрдин, момилиримиз вə бовилиримиздин алайтən өтүнүп сорайдиғинимиз, билмəй туруп, йеңи пəтва чиқармаңлар. Динни бурмилимастин, билидиған, оқуғанлардин сораңлар. Худаға миң қатлиқ шүкри, бүгүнки күндə ислам институтлирида оқуған, ислам қаидилирини билидиған яш қарим балилиримиз аримизда аз əмəс. Алла таала Қурьан Кəримдə «Билмисəңлар, илим əһлилиридин сораңлар», дəйду («Нəһл» сүриси, 43-айəт). Шуниңға қулақ салайли.

Адилҗан ЯҚУП,
Чоң Ақсу мечитиниң баш имами.
Уйғур наһийəси.

Қəлб нидаси

Иллиқ чирайини сеғиндуқ

Өлүмниң яшкериға бақмастин, қаш-кирпикниң арисида болидиғини раст екəн. Биз буниңдин он алтə жил илгири көйүмчан қериндишимиз Рəһəнгүл Һезимовадин бемəзгил айрилип қалдуқ. У һаятиниң 44-даваниға əндила чиқип, йə өмүрниң раһитини, йə қериндашлириниң мəһригə тоймай, икки қиз, икки оғлиниң қизиғини көрмəй бақилиқ болди. Бу орни толмас йоқитишқа жиғлидуқ, қахшидуқ. Жиға-зерə билəн вақитниң қандақ өтүп кəткинини сəзмəй қаптимиз. Рəһəнгүл һаят болса, 14-март күни 60 яшқа толатти. Бу күни һəммимиз жуғиҗəм болуп, бу сəнəни хошал-хорам қарши алаттуқ. Қəдирдан қериндишимизниң намиға сəмимий тиləкләр ейтар едуқ. Миңларчə əпсус, биз, акилири, жийəнлири, аилимизниң кəнҗə пəрзəнди болған Рəһəнгүлгə изгү нийəтлиримизни изһар қилип, гүл сунушниң орниға, көз йешимизни сия қилип, ушбу əслимини йезишқа мəҗбур болуватимиз.

Рəһəнгүл Һезимова Уйғур наһийəсиниң Кəтмəн йезисида туғулған. Пүткүл аңлиқ һаятини мəрипəт йолиға – яш əвлатларға билим, тəрбийə беришкə беғишлиди. Уйғур наһийəсиниң Авват йезисидики Һ.Искəндəров намидики оттура мəктəптə рус тили вə əдəбияти пəнлиридин дəрис бəрди. Тинимсиз əмгиги түпəйли кəсипдашлири билəн шагиртлири арисида һөрмəткə бөлəнгəн еди. Аватлиқ Туғлуқ Варисов билəн аилə қуруп, өй-очақлиқ болди. Иккиси икки оғул, икки қиз қучуп, бəхтияр турмуш кəчүргəн еди. Бəхиткə қарши, сиңлим Рəһəнгүл бемəзгил һаяттин өтти. Амал қанчə, униңға пəрзəнтлириниң қизиғини көрүп, нəврə сөйүшкə несип болмиди.

Əтрапимизда дайим сəкпарə болуп жүридиған қəдирдан қаяшимизниң йоқлуғини биз, қериндашлири, йеқинлири һəр қəдəмдə һис қиливатимиз. Иллиқ чирайи көз алдимизда гəвдилинип, йоқитишниң аччиқ сезимлирини баштин кəчүрүватимиз...

Аридин нəччə жил өтүшидин қəтъий нəзəр, пасибанимизниң ярқин симаси бизниң қəлбимиздə та əбəт сақланғуси.

Биз, қериндашлири, жийəнлири һəм пəрзəнтлири үчүн у мəңгү наят, роһи хуш болсун дегүмиз келиду.

Тиливалди ҺЕЗИМОВ.
Авват йезиси, Əмгəкчиқазақ наһийəси.

Муңдашсам, көйүк отлирим бесилатти

Қисқа вақит ичидила арқа-арқисидин үч һəдəмни бақиға узитип, нə көзүмниң йеши, нə уларға хатирə язған варақ бəтлиридики сиярим қуримай туруп, ялғуз-йеганə акам Султанбəг Нурдинов биләнму видалишиш пешанəмгə йезилипту. Мəрһум узун жиллар мабайнида Челəк йезисидики автобазида шофер болуп ишлиған. Адил əмгиги, алий инсаний хислəтлири түпəйли əл-жут, кəсипдашлири арисида аброй-инавити жуқури еди. Əпсус...

Шунчивала нəгиму алдириғансəн, женим ака! Һəдилиримдин айрилип, һиҗран отида көйүватқан қəлбим отлири сениң билəн муңдашсам бираз бесилғандəк болатти. Əр йəткəндин буян аянмай төккəн əмгигиңниң мевисидин дəм тарттиңму? Яқ, үлгирəлмидиң. Əндила арман билəн бекип өстүргəн пəрзəнтлириңниң қоли ишқа, еғизиң ашқа йəткəндə, бақилиқ сени рава көрүпту. Буниңдин ошуқ əлəм боламду?! Бу əлəмгə қандақ дилиң көймəйду? Зади бəндə дегəн өмүр аталмиш бу дунияда җапа-мəшəқəтлəргила яралғанму? Өмүрниң əң татлиқ ləззитини сүрүштин немишкиду мəһрум қилғансəн, əй рəһимсиз əҗəл!

Һаятниң турмуш-тирикчилиги қайнимида көңлүңгə азар бəргəнləргə қаттиқ гəп қайтурмайдиған, бирəвниң көзигə тиклинип қаримайдиған мөмүн бəндə едиңғу! Яки һədилирим роһлири ғалип келип, «маң, бизгə баш-пана болғин, тиригимиздə сениң бизгə атимиз орнида қилған нəқил-несиһətлириңни аңлап үлгирəлмидуқ, əнди болсиму һəмра болғин» дəп елип кəттиму?

Əлвəттə, һəммиси яратқан егəмниң қолида. Алла таала қандақ һөкүм чиқарса, инсан үчүн һəқ. Биз əнди бу дунияда бир-биримизгə үнсиз беқип, лөмүлдəп жиғлап, кичик һədимиз иккимизла қалдуқ. Яратқучидин сорайдиғиним, кечə-күндүз өксүп, көз-йеши қурумайватқан шу қериндишимға мəдəт бəрип, өз панайиңға алғайсəн. Қериндашлиримиз көрмигəн өмүрни əшу ялғуз һədəмгə несип қилғайсəн, əй һəммигə қудрəтлик улуқ Алла!

Əнди ейтарим, икки метр йəрни илкиңгə елип сəнму кəттиң, қədирдан ака! Тапқан дуния, тирикчилигиң һəммиси қалди, Əнди саңа дуадин башқа нечнəрсə керək əмəс. Илаһим, сениң ятқан йериңни жəннəттин əта қилғай. Һədилирим саңа аманəт, қериндаш!

Қейимбəк НУРДИНОВ.

“Уйғур авазиниң” сәйилгаһи

Диққәт, диққәт, диққәт!

Фотоконкурс: «Биз бәхитлик аилә»

Бүгүнки күндә сүрәткә чүшириш қийин әмәс. Һазир иккиниң биридә фотоаппарат яки янфон бар. Шулардин пайдилинип, аилиңиздики әң әстә қаларлиқ дәқиқиләрни чүширип, редакциягә әвәтсиңиз, шу купайә. Әгәр у мәзмуни һәм сүпити җәһәттин лайиқ дәп тепилса, сөзсиз, гезитимизда елан қилиниду.

Конкурс йәкүни жил ахирида чиқирилип, «Әң бәхитлик аилиниң» муәллипи мәдий соға билән мукапатлиниду. Сүрәткә қошуп аилиңиз һәққидә қисқичә мәлумат беришни, макан-җайиңизни вә алақә телефониңизни йезишни унтумаң.

Сүрәтләрни «Уйғур авазиниң» мону электрон почтисиға әвәтиш керәк: **u_avazi@mail.ru**

Мурадиловлар аилисидә сәккиз адәм алий билимгә егә. Сәккиз нәвриниң һәммиси — әлачилар. Бир иним билән сиңлим жирақлиғиға қаримай, уйғур мәктивигә қатнап оқуйду. Биз аилимиздә пәқәт уйғурчә сөзлишимиз. Шунлашқа өйүмиздә уйғур һиди пурап туриду.

Һәқиқий хәлиқ хизмитидә болған инсанлар һечқачан байлиқ топлимиған вә униңға қизиқмиған. Мениң бовам Нурдөләт билән момам Гүлбәһрәмму йерим әсирлик һаятини хәлиқ хизмитигә беғишлиған инсанлар. «Балилирим — байлиғим» дәйду бовам билән момам.

Дилназ МУРАДИЛОВА чүшәргән сүрәт.

Алмута шәһири.

Мәдәний мирас

УЙҒУР ХӘЛИҚ ТАРИХИЙ ДАСТАНЛИРИ

Уйғур хәлиқ тарихий дастанлириға муҗәссәмләнгән мол тарихий учурлар вә уларда әкис әткән әнъәниләр дуния илим сahасиниң диққитини өзигә җәлип қилмақта. Мәлумки, дастанчилиқ — Мәркизий Азиядики түркий хәлиқләрдә, жүмлидин уйғурларда әсирләр давамида келиватқан қедимий бәдиий-тарихий әнъәниләрниң бири. Жүмлидин «Оғузнамә», «Дәдә Қорқут», «Гөр оғли», «Манас», «Алпамиш» қәби бир жүрүш қәһриманлиқ дастанлири дуния мәдәнийәт тарихидики «гигант эпослар» қатаридин орун алған. Салаһийәтлик тәтқиқатчилар жуқурида тилға елинған дастанларниң қедимий сомерларниң — «Гелгалиш», юнанликларниң — «Одиссея вә Илиада» германларниң — «Неболоңген нахшиси» моңғолларниң — «Җаңгир», тибәтликләрниң «Гесар» охшаш эпослар билән бир сәптә туридиғанлиғини илгири сүргән.

Уйғур хәлиқ тарихий дастанлири һәққидә пикир билдүргән Швециядә яшайдиған миллитимиз вәкили Абдушүкүр Муһәммәт әпәнди уйғурларниң Мәркизий Азиядики дастанчилиқ әнъәнисигә бай қедимий хәлиқләрниң бири екәнлигини тилға алиду вә дастанларни уйғурлар тарихида йүз бәргән зор вақиәләргә болған инкаси билән ички туйғусиниң бәдиий йол билән әкис етилиши дәп қарайду. У шундақла хәлқимизниң йеқинқи заман тарихида йүз бәргән зор вақиәларни билиштә тарихий дастанларниң язма мәнбәләр билән бирликтә интайин муһим әһмийәткә егә екәнлигини тәкитләйду.

Европида яшаватқан Пәзиләт ханимму гәп болуватқан дастанлар һәққидә биркәдәр чоңқур мәлуматқа егә. У уйғурларниң жирақ өтмүшидин таки йеқинқи заманларғичә тарихини үгиништә язма усулға қариғанда, қиссә-дастанларға көпирәк таянғанлиғини қәйт қилиду.

Уйғурларда тарихий дастанчилиқ әнъәнисиниң XX әсирниң башлириға қәдәр давамини тапқанлиғи тарихий һәқиқәт. Мәсилән, 1912-жили йүз бәргән Төмүр хәлпә қозғилиңидин кейин Қумул хәлқи арисида «Төмүр хәлпә» дастаниниң та бүгүнки күнгичә ейтилип келиватқанлиғи сөзүмизниң ярқин испатидур.

Аләмшумуллишиш җәрияни вә заманивий мәдәнийәтниң тинимсиз тәрәққий етиши нәтиҗисидә тарихий дастанчилиқ әнъәнисиниң бүгүнки уйғур мәдәнийәт муһитидин барғансири өчүп кетиватқанлиғи илим сahасидики тәтқиқатчилиримизни әндишигә салмақта. Шундақ болушиға қаримай, алимлиримиз тарихий дастанлиримизға бүгүнки күндә яш әвлатқа вәтәнни сөйүш, миллий қәдрийәтлиримизни һис қилдуруш вә тарихий тәҗрибиләрни үгитиштики әң җанлиқ дәрислик сүпитидә қаримақта.

Раст-ялғини арилаш

Әрләр: өйлинишtин илгири вә кейин

Әрләр бойдақ чағда һәммә нәрсисини рәтлик қилип, җайҗайиға қойиду. Өйләнгәндин кейин һорунлишип, ундақ нәрсиләргә пәрва қилмайдиған болиду. Йәни чечилип ятқан кийимлирини аялиниң котулдап жүрүп жиғишидин мәғрурлиниду.

Әрләр бойдақ пәйтидә ағрип қалса, өзиниң жениға өзи көйүнүп, дора ичип, укол салдуруп, чапсанирақ давалинишқа тиришиду. Өйләнгәндин кейин жүптигә әркиләп, «вайҗанлап» йетивалиду. Чүнки улар мундақ пәйттә аялиниң әтрапида пайпетәк болуп жүрүшини халайду.

Әрләр бойдақ пәйтидә «Жигит дегән чоқум вәдисигә әмәл қилиши керәк» дәп ойлайду. Өйләнгәндин кейин аялларниңму өз алдиға пикир қилиши керәк» дәп ойлайду. Өйләнгәндин кейин аялиға анчә-мунчә ялған ейтип қойсиму болидиғанлиғини һис қилиду.

Әрләр бойдақ пәйтидә «Аяли чоқум ериниң сизип бәргән сизиғидин чиқмаслиғи керәк» дәп ойлайду. Өйләнгәндин кейин аялларниңму өз алдиға пикир баян қилиш, яшаш һоқуқиниң барлиғиға көз йәткүзиду.

Әрләр бойдақ чағда аялларниң немә үчүн көз яш қилидиғанлиғини чүшәнмәйду. Өйләнгәндин кейинла уларниң әң яхши көридиған адимидин көргән азапқа чидимай жиғлайдиғанлиғиға көз йәткүзиду.

Интернет — шеир

Һаят дегән чақмақ у,
Қәдирләшни биливал.
Һаят дегән тепишмақ,
Аста-аста тепивал.
Һаят дегән китап у,
Һәвәслинип оқувал.
Һаят дегән муһәббәт,
Қенип-қенип сөйүвал.
Һаят дегән муңлуқ күй,
Һөзүрлинип аңлавал.
Һаят дегән узақ йол,
Зерикмәстин меңивал.
Һаят дегән есил май,
Исраф қилмай ичивал.
Һаят дегән күрәш у,
Дүшминиңни йеңивал.
Һаят дегән муһтажлиқ,
Достни нурғун тутувал.
Һаят дегән мөҗүзә,
Пәйзини сән сүрүвал.
Һаят дегән аманәт,
Соваплиқ иш қиливал.
Һаят дегән сәяһәт,
Җаһан кезип, көрүвал.
Һаят дегән тилсимат,
Сирин өзәң ечивал!!!

Интернет — һәзил

Яманлиқниң ақивити

Биржигит өйләнгәндин кейин аялиға мәңгү садиқ болидиғанлиғи һәққидә қәсәм бериду. Лекин аридин анчә көп вақит өтмәйла рәпиқисигә вапасизлик қилип қойиду. У бир мәзгил дәккә-дүккә ичидә жүридудә, Тәңридин һеч жаза болмиғандин кейин, өзиниң әйиви һәққидә тамамән унтуп қалиду.

Бир күни у кемигә олтирип сәпәргә чиқиду. Уштумтут боран-шувурған чиқип, кемә апәткә учрашқа башлиғанда, һелиқи адәмниң Тәңри тәрипидин жазалиниватқанлиғиға көзи йетиду. У дәрһал тизлинип олтиридудә, алиқинини йепип, налә қилипту:

О, Тәңрим, мән бу кемидә ялғуз әмәскү. Башқа бегуна адәмләрниң үзини қилип болсиму мениң гунайимни кәчүрсәңчу!...

Немә, мени нәччә жилдин бери бекар жүрди дәватамсән. Бу кемигә саңа охшаш гунаси бар адәмләрни жиққичә аз жапа тартқиним йоқ, — дегән Тәңриниң сүрлүк авази аңлиниду.

ГЕЗИТНИҢ ТӘСИСЧИСИ ҺӘМ НӘШИР ҚИЛҒУЧИСИ: “ҚАЗАҚ ГАЗЕТТЕРІ” ЖАВАПКӘРЛИГИ ҮӘКЛӘНГӘН ЙОЛДАШЛИҒИ

Муһәррирләр кеңишиниң рәиси — Баш мудир Жумабек КЕНЖАЛИН

Баш муһәррир Ершат ӘСМӘТОВ

қобулхана 394-42-90, kaz_gazeta@mail.ru.

“Уйғур авази” гезитида елан қилинған материалларниң муәллиплик һоқуқи “Қазақ газеттері” жавапкәрлиги үәкләнгән йолдашлиғиға мәнсүп.

Бизниң адресимиз: 050009, Алмута шәһири, Абай проспекти,143-өй (Гагарин кочисиниң дохмуши), 5-қәвәт. Телефонлар: қобулхана 394-41-31, 394-37-60(факс) Электрон почтимиз: u_avazi@mail.ru www.uyguravazi.kz

“Уйғур авази” – индекси 65357, жумһурийәтлик ижтимаий-сәясий гезит, һәптисигә бир қетим – пәйшәнбә күни чиқиду. **Ройхәткә елиш гувамиси №7330-Г. Қазақстан Жумһурийити Мәдәнийәт вә әхбарат министрлигиниң Әхбарат вә архивлар комитети тәрипидин 2006-жили 4-июнь күни берилгән.**

Гезит **“УЙҒУР АВАЗИ”** редакциясиниң компьютер мәркизидә терилди вә сәһипиләнди. **“Дәүір”** жумһурийәтлик полиграфиялик нәшрият комплекси ЖЧИниң басмиханисида бесилди. **Алмута шәһири, Ш.Қалдаяқов кочиси, 17. Тел: 273-12-04**

Гезитимиз сәһипилиридә бесилған мақалилар муәллипликиниң мәвқәси редакция мәвқәси болуп һесапланмайду. Редакциягә кәлгән материаллар егисигә қайтурулмайду вә уларға жавап берилмәйду. Қолязма қобул қилинмайду. Редакциягә әвәтилгән материаллар компьютерда терилгән болуши шәрт вә үч бәттин ашмаслиғи керәк.

Новәтчи муһәррир Йолдаш МОЛОТОВ

4 басма тавақ М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 П 1 2 3 4 5 6 7 Буйрутма 3110 **Тарилиши 14205 нусха**